

ОҢТУСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА

№1 (01)

**Шымкент
2014**

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ
ХАБАРШЫСЫ

БАС РЕДАКТОРЫ

АЯШЕВ О.А. – п.ғ.д., профессор

ИСАБЕК Б.Қ. – тарих ғ.к., доцент (бас редактордың орынбасары)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Айтбайұлы Ө. – ф.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, **Балабеков О.С.** – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, **Надиров Н.К.** – х.ғ.к., профессор, ҰҒА академигі, **Амирғазин Қ.Ж.** – п.ғ.д., профессор (Ресей), **Аширов Ә.Ә.** – х.ғ.д., профессор, **Әбдіқаева Ә.Ә.** – PhD докторы, **Дмитрюк Н.В.** – ф.ғ.д., профессор, **Досбенбетова А.Ш.** – п.ғ.д., профессор, **Жапбаров А.** – п.ғ.д., профессор, **Любчик С.** – PhD докторы, профессор (Португалия), **Нұрлыбекова А.Б.** – п.ғ.д., профессор, **Подушкин А.Н.** – тарих ғ.д., профессор, **Рахымбек Д.** – п.ғ.д., профессор, **Тәңірбергенов М.Ж.** – п.ғ.д., профессор, **Фризен В.** – филос.ғ.к. (Германия), **Шыныбаев М.Д.** – ф.-м.ғ.д., профессор, **Байғұтова А.** – ф.ғ.к., жауапты хатшы

ТЕХНИКАЛЫҚ РЕДАКЦИЯ

Байырбекова Л., Аблаев Н., Бейсенбаева Р., Жүнісхожаев А.

Журнал Қазақстан Республикасы Байланыс және ақпарат агенттігінде тіркеліп,
6.06.2014 ж. №14373-ж куәлігі берілген.

Меншік несі: «Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты»
шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны.

2014 жылдың қараша айынан шыға бастады. Жылына 4 рет жарық көреді.

Мақала авторларының пікірлері редакция көзқарасын білдірмейді. Мақалада
баяндалған мәліметтердің шынайылығына авторлар жауап береді.

Редакцияның мекенжайы:

160012, Шымкент қаласы,

Байтұрсынов көшесі, 13

113А-каб., тел. 87056870950;

87023164227, 87471075970

e-mail: yukgpi_khabarshy@mail.ru

ISBN 978-9965-20-567-5

педагогикалық институты

© Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік

Қазақстан Республикасы, 2014

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАН!

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты – тарихи тамыры тереңде жатқан қасиетті қара шаңырақ. Кезінде талай танымал тұлғаның жан-жақты білім алуына мүмкіндік берген оқу орнының жаңадан қайта түлеп, қайта құрылғанына небәрі үш жыл өтті. Осы азғана уақыт бедерінде пединститут білім, ғылым, тәрбие саласында көптеген ізгі бастамалардың, игі іс-шаралардың ұйытқысы бола білді.

Қазіргі заманда жаңа формация педагогының алдында оқушының ой-өрісін дамытып, алған білімдерін жаңа жағдайларда қолдана алатын біліктілігі жоғары, ізденімпаз, шығармашыл тұлға қалыптастыру талабы өзекті болып отыр. Оның тиімді жолдарының бірі – кембридждік оқыту тәсілін қазақстандық білім беру жүйесімен сабақтастыра енгізу.

Осыған орай үстіміздегі жылдың наурызында профессор-оқытушылар құрамының ғылыми-зерттеу жұмыстарының басым бағыттарына сәйкес институт құрылымы өзгеріп, Назарбаев университеті құрылымына ұқсас төрт ғылыми мектеп құрылды. Жаратылыстану және математика, Гуманитарлық және әлеуметтану, Шығармашылық және жаңа технологиялар, Филология ғылыми мектептерінің ғалымдары бүгінгі таңда өзекті бағыттар бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуде.

Институт ұжымы ғылыми мектептердің атауын қабылдап қоймай, шетел мен отандық алдыңғы қатарлы жоғары оқу орындарының ғылым мен білім саласындағы озық тәжірибелерін пайдаланып, ішкі мазмұнын да өзгерту бағытында жұмыс жасап жатыр. Аталған міндеттерді шешу мақсатында институт ғылыми және инновациялық оқытуда алдыңғы қатарда болуға ұмтылуда. Ғылыми-зерттеу жұмыстары кешенді түрде жүргізіліп, нәтижелерін оқу үдерісіне, өндіріске, яғни орта мектептерге ендіруге ерекше мән берілуде. Сонымен бірге әрбір ғылыми мектеп базасында іргелі және қолданбалы зерттеулер жүргізу, түрлі деңгейдегі гранттық жобаларға қатысу мақсатында ғылыми-зерттеу орталықтары өз жұмысын бастады.

Осындай келелі жұмыстар мен тың ғылыми ізденістердің нәтижелерін жариялайтын ғылыми-әдістемелік басылым – «ОҚМПИ ХАБАРШЫСЫ – ВЕСТНИК ЮКГПИ» журналының ашылуы – жоғарыдағы жаңа бастамалардың заңды жалғасы.

Журналдың редакциялық алқасына ҚР ҰҒА академиктері Өмірзақ Айтбаев пен Оразалы Балабековпен бірге шетелдің белгілі ғалымдары Қ.Ж.Амирғазин (Ресей Халық өнері жоғары мектебінің Омбы филиалының директоры, п.ғ.д., профессор), С.Любчик (Португалияның Нова университетінің профессоры, PhD докторы), Вальтер Фризен (философия ғылымдарының кандидаты, Германия) және оқу орнымыздағы атақты ғалымдар еніп отыр.

Журнал бетіндегі мақалалар үш тілде – қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде жарияланатын болады. Басылым педагогика және психология, тарих және археология, тіл білімі мен әдебиеттану, жаратылыстану ғылымдары мен математика, қоғамдық ғылымдар, құқық және экономика, кәсіптік оқыту, мәдениет пен өнер, спорт салалары, жас ғалымдар ізденістері, сонымен қатар жалпы білім беретін орта мектептердегі оқыту және тәрбие әдістемелеріне қатысты өзекті мәселелерді қамтиды.

Ғалымдардың ғылыми ізденістерімен бірге озық үлгідегі мектеп, колледж ұстаздарының инновациялық оқыту тәсілдерін ортаға салған мақалалар да журнал бетінен орын алады.

Жаңа басылым еліміздегі өзге оқу орындары мен шетелдердегі әріптестермен пікір алысып, тәжірибе бөлісу мінберіне айналатынына кәміл сенеміз.

Оңалбай АЯШЕВ,
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік
педагогикалық институтының ректоры,
п.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА Құрметті мүшесі

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

ӘОЖ 004.031.42:37.01 (574)

**КӘСІПТІК ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ
ТЕХНОЛОГИЯНЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ**

БАЙБАТШАЕВА А.Е, ЖОЛДАСБЕКОВА Г.Д.

Мақалада кәсіптік оқыту үдерісінде интербелсенді технологияны тиімді пайдалану және бейіндік оқыту мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар аталған әдіс арқылы өтілетін сабақтарда игерілетін икем-дағды, машық түрлеріне кеңінен тоқталған.

Кілт сөздер: Кейс-стади, тренингтер, аквариум, эссе, интербелсенді технологиялар

Қазіргі кезде білім мазмұны мен білім беру жүйесі оның нәтижесіне қарап бағаланатыны мәлім. Сондықтан білім беру жүйесінде ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыру, дамытуда оны кәсіби тұрғыдан шыңдауға басты назар аудару қажет.

Нарықтық қатынастар негізінде қалыптасып келе жатқан Қазақстан Республикасының орта білім беру жүйесіндегі негізгі басымдықтардың бірі оқушылардың мүдделерін қолдау болып табылады. Осыған орай әрбір мұғалімнің ең негізгі міндеті – әрбір оқушының білім алуға деген қызығушылығы мен шығармашылық шабытының тууына жағдай жасау. Осының негізінде ең маңызды педагогикалық міндет – Қазақстан Республикасының азаматын қалыптастыру, өмірлік мамандығын анықтау және оның өмірге деген дұрыс көзқарасын қалыптастыру мәселесі шешіледі:

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Өзін-өзі дамытып, оқу тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Интербелсенді оқыту технологиясының (ИОТ) тиімділігі оқытушының оны жүзеге асыру сапасына да көп байланысты болды.

Тәжірибелі, іскер мұғалімдердің авторлық сабақтарының дәстүрлі сабақтар сияқты қандай да бір шаблон, стереотиптік жолы жоқ десек, артық емес. Оның түпкі мақсаты – білім сапасын көтеру, оқыту үдерісін жандандыру, оны бірізділік пен формализмнен аулақтау. Әрбір педагогтің тілегі осыған саятын болғандықтан, әрқайсысының оқытудың интербелсенді әдістерін қолдануда өз деңгейін, оқушылар деңгейін, оқу сыныптарының материалдық базасын және өтілетін сабақ материалының тарау ішіндегі

алатын орны мен маңызын ескере отырып, сәтті пайдалануға толық мүмкіндігі бар.

Интербелсенді оқыту моделін пайдалану өмірлік жағдаяттарды модельдеуді, рөлдік ойындарды қолдануды, мәселені бірлесіп шешуді қарастырады. Оқу үдерісінің қандай да бір қатысушысын немесе идеяны (яғни, жақсы оқитындарға ғана назар аудару сияқты) ерекшелеуді шектейді. Бұл модельге адамгершілікпен, демократиялық жолмен келуді үйретеді.

Интербелсенді технологиялардың пайда болуы мен дамуы оқытудың алдына жаңа міндеттер қоюға ықпал етеді. Оқушыларға білім берумен ғана шектелмейді. Сонымен бірге олардың бойында танымдық қызығушылық пен қабілеттің, шығармашылық ойлаудың, дербес ақыл-ой еңбегімен айналысу шеберлігі мен дағдыларының қалыптасуы мен дамуына ықпал жасайды.

Қазіргі педагогика ғылымы, барлық педагогикалық тұжырымдамаларының құндылығы оқыту үдерісі мен тәрбиелеу барысында оқушылардың белсенділігін арттыру мәселелерін қарастыруға байланысты болуда. Мұнда оқытудың тиімділігін арттыру мақсатымен интербелсенді оқытудың келесі әдістері қолданылады: нақты жағдайларды талдау (кейс-кезең), мәселелік жағдайларды шешу; психологиялық тестілеу және тренингтер; топтық пікірталастар; сауалнама және сұхбат алу; іскерлік ойындар, компьютерді пайдалану; білімді бақылау және өзін-өзі бақылау; бір-бірін оқыту; көрнекілікті қолдану; оқу материалының мәселелік мазмұндамасы.

Интербелсенді технологиялардың мәні проблеманы шешу үдерісінде оқушылардың кәсіби іс-әрекет тәсілдерін меңгеруге мүмкіндік туғызатын тапсырмаларды оқуына байланысты. Оқытудың белсенді әдістерінің ерекшелігі мынада, ол практикалық білімді меңгеруге мүмкіндік туғызатын практикалық және ойлау іс-әрекеттерін толық мәнде жүргізуге негіз болды.

Оқу мақсаты басымдылығының өзгеруі білім мен тәрбие мазмұнына елеулі түрде ықпал етіп, оны жаңартудың ең басты бағыттарын айқындауға және нақтылы міндеттер белгілеуге мүмкіндік береді. Жаңа мазмұнды оқытудың нәтижелілігі мұғалімнің шеберлігі мен ізденісіне көп байланысты. Бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру ұстаздың білімділігін, жан-жақтылығын және кәсіби шеберлігін талап етері сөзсіз.

Кәсіптік оқыту сабақтарында интербелсенді оқу таным үдерісін негізгі әрекетті оқушыөздігімен атқаратын «білім игеру» деп таниды, мұнда «үйрену», «тану», «оқу» сияқты етістіктер қолданылады: «Үйрету мүмкін емес, тек үйрену ғана ықтимал».

- интербелсенді лекциялар мен семинарлар;
- пікірталастар;
- ойындар (оқу, рөлдік, іскерлік, өндірістік, имитациялық және т.б.);

- кейс-стади;
- тренингтер;
- оқытудың компьютерлік технологиялары;
- интербелсенді технологияда қолданылатын дидактикалық тәсілдер.

Әр сабақта мына дидактикалық тәсілдерді қолданған тиімді: «Ой қозғау», «Т-кестесі», «Венн диаграммасы», «Болжау», «Кластерлер», «Оңай және қиын сұрақтар кестесі», «Ойлан, жұптас, пікірлес», «Алдын-ала берілген атаулар», «Үлкен шеңбер», «Қос шеңбер», «Атаулар туралы үш сұрақ», «Еркін жазу», «Білемін, білгім келеді, білдім», «Дөңгелек үстел», «Үш қадамды сұхбат», Т»оптық зерттеу», «Кең көлемді лекция», «Сұрақ қою, қайтадан сұрақ қою», «Қос жазба күнделігі», «Үш жазба күнделігі», «Белгі қойып оқу (INSERT)», «Жигсо», «Жигсо-2», «Қайшыланған пікірталас», «Аквариум», «Эссе» және басқалар (сурет2).

Интербелсенді оқуда білім алушылар мынандай білім, білік, дағды, машықтарға үйренеді:

- Терең ойлану, жеке рефлексиялық қабілеттерді дамыту;
- Өз идеялары мен әрекеттерін талдау және баға беру;
- Ақпаратты өздігімен түсініп, оны таразылап, екшеп, оның ішінен керектісін тандап алу;
- Ақпаратты жан-жақты талдау;
- Өздігімен жаңа түсінік пен білім құрастыру;
- Оқу барысында жеке басының құндылықтары мен сенімдерін қалыптастырып, белсенді өмірлік позиция ұстану;
- Пікірталастарға қатысып, өз ойы мен пікірін дәлелдеу;
- Басқа да балама пікірлерді ескеру;
- Шешім қабылдау және қиын мәселелерді шешу;
- Ортақ жұмысқа жұмыла білу;
- Басқалармен тиімді қарым-қатынас құру, өзара әрекеттесу;
- Үйренушілер ұжымына ортақ бірлесе жұмыс жасаудың рухани және моральдік ережелерді қабылдау;
- Оқушылардың тобын ұжым ретінде қабылдау.

Бұл біліктер тұлғаның тұрақты қасиеттеріне айналып, тек оқушылар сыныпта орын алып қана қоймай, сонымен бірге өмірдің басқа да жақтарынан тиянақты түрде көрінеді. Мұғалім мен оқушының интербелсенді шығармашылығы шектелмейді. Оны қойылған мақсатқа дұрыс бағыттай білудің маңызы зор. Бүгінгі шығып жатқан әдістемелік инновациялар оқытудың интерактивтік әдісімен байланыстырылған. Интербелсенді оқыту – бұл, ең алдымен, оқушы мен мұғалімнің қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұхбаттасып оқыту болып табылады. «Интербелсенді» оқытудың негізгі сипаттамалары қандай? Интербелсенді оқыту – бұл танымдық

әрекеттің арнаулы ұйымдастыру формасы. Ол толық айқындалған және мақсатын алдын-ала болжауға болатын оқыту түрі. Осындай мақсаттардың бірі – оқушы өзінің жетістіктерін, интеллектуалдық белсенділігін сезетіндей, оқу барысының өнімділігін арттыратын оқытудың жинақы шарттарын жасау.

Кәсіптік оқытуда оқушыларға тігін бұйымдарын дайындауда технологиялық үдерістер және осы үдерістердің ғылыми негіздері жөніндегі білім берумен қатар практикалық сабақта олардың еңбек іскерліктері мен дағдыларын еңбектің саласына сай қалыптастыру тиімді болып табылады.

Оқушыларды тігін бұйымдарына дұрыс дайындау үшін ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттар керек. Олар: мектептің материалдық-техникалық базасы; мектептің басқа өндіріс орындарымен байланысы; кәсіпке баулудың формалары мен әдістерін пайдалану және қолдану, оқытудың құралдары; кәсіпке баулу мұғалімдерінің педагогикалық шеберлігінің жоғары деңгейі.

Кәсіптіке оқыту мұғалімі мектеп оқушыларына тігін бұйымдарын дайындауға үйретуде төмендегідей білім мен ептіліктерді қалыптастыруы керек:

- технологиялық сипаттағы білімдер жүйесін;
- технологиялық дүниетанымын;
- тігін бұйымдарын әзірлеу барысын жоспарлауды, бақылауды, және өзіндік іс-әрекетті бақылауды ұйымдастыру;
- әртүрлі оқу-өндірістік жағдайларда және іс-әрекет түрлерінде жасалынатын жалпы еңбектік ептіліктерді;
- ойлауды, шығармашылық іс-әрекет элементтерін;
- жинау, талдау, талдап қорыту, мәнді жақтарын бөліп алу, жіктеу, топтамау сияқты технологиялық ептіліктерді.

Интербелсенді технология ерекшеліктерін ескерсек, құрастырылған тапсырмаларды орындау оқушыларға орындалатын операцияларды практикалық тұрғыдан қолдану нәтижесін, жемісін көруге мүмкіндік береді және тігін бұйымдарын тігуді үйренуге деген қызығушылығын арттырады. Қазіргі таңда бұл интербелсенді технологияны өздерінің педагогикалық жұмысында барлық оқытушылар қолданып жүр.

Сонымен, қазіргі әлем бойынша индустриялық қоғамнан интербелсенді қатынас жасауға, оны жүзеге асыратын ақпараттық қоғамға көшу үрдісі жүріп жатқанда, интербелсенді әдістерді тиімді қолдана білсек, оқушыларды жаңа ғасырдың білікті, бәсекеге қабілетті, білімді, ақыл-ойы дамыған азаматы етіп даярлай аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2030 стратегиясында барлық қазақстандықтардың өсіп өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» атты жолдауы. – Алматы: ЮРИСТ, 2001. – 104 б.

2. Активные методы обучения: рекомендации по разработке и применению: учеб.-метод. пособие / Е.В. Зарукина, Н.А. Логинова, М.: Новик. СПб.: СПбГИЭУ, 2010. – 59 с.

3. Караев Ж.А. Педагогическая технология дифференцированного обучения.– Алматы, 1999. –220б.

БАЙБАТШАЕВА А.Е, ЖОЛДАСБЕКОВА Г.Д. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье рассматривается профильное обучение на основе интерактивной технологии в процессе совершенствования учеников.

Ключевые слова: кейс-стади, тренинги, аквариум, эссе, интерактивные технологии.

BAIBATSHAYEVA A.E. ZHOLDASBEKOVA G.D. THE MAIN DIRECTIONS INTERACTIVE TECHNOLOGY USED IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL EDUCATION.

The article deals with specialized education on the bases of interactive technology in the process of improving students' knowledge.

Keywords: case study, training, aquarium, essay, interactive technologies.

УДК 378(574)

**INTEGRATION OF ACADEMIC SUBJECTS
IN KAZAKHSTANI INSTITUTES OF HIGHER EDUCATION
IN TERMS OF CREDIT TECHNOLOGY**

NURLYBEKOVA A.B., SHVAIKOVSKIY A.S.

The article is devoted to consideration of the peculiarities of credit system of education. Special attention is paid to consideration of the possibilities of integration of academic disciplines in institutes of higher education of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: Integration, academic subjects, credit technology, international cooperation, European educational space.

The State program of education development in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 as one of the priority directions includes "... design of the effectively working educational system providing the broad cross-section of the population with educational standards (at a global level) of high quality" [1].

The distinctive feature of higher education of the XXI century is the international cooperation. In the Republic of Kazakhstan the educational systems of the European countries are the subject of special attention. The integration into

the European educational space is impossible without application of the international technologies. This is the reason of adoption of the credit technology in home higher institutions. On the way to integration with the European educational space there are some attempts to organize the whole education system according to the global requirements.

One of the basic aspects of reforming the modern education is reinforcing of the integration processes stimulating the students' interest to the knowledge of the essence and the world phenomena as complete objects. The tendencies of integration and differentiation in science and education are increasing nowadays.

Moving to modern socially-oriented market economy is one of the basic directions of the reforms carried out in the Republic of Kazakhstan. Adoption of the credit technology in the system of higher education of Kazakhstan became the consequence of the country's inclusion in Bologna process which basic purpose is creation of the united European educational space.

A credit technology - an educational technology, allowing to reinforce the levels of self-education and knowledge creative mastering on the basis of individualization, electiveness of the educational program within the framework of the regulated educational process and account of the knowledge volume in credits.

The main principles of the given system consist, first of all, in freedom of the students' choice of the academic disciplines, special courses and even teachers. At the beginning of each course a student gets a course program with the whole complex of questions, tasks, tests for self-checking, etc. - the so-called syllabus. A teacher acts now only as a consultant directing and adjusting the students' work. A student gets an opportunity to take at choice the obligatory subjects and disciplines prescheduledly.

It is possible to judge about the perspectivity of the credit technology on the following parameters:

- achievement of the international "transparency" of the existing national educational systems (the aim - to enable people to get education at convenient locality);
- compatibility with any national educational system;
- applicability by all kinds of the programs and forms of higher education (full-time, part-time, distant);
- opportunity of the international test transfer;
- compatibility with the European diplomas.

In addition the credit system profitably represents the interests both of students and teachers:

- introduction of credits for estimation of the labor expenditures;
- personal participation of each student in formation of the individual curriculum;

- freedom of choice of the curriculum disciplines;
- use of the score system of academic progress.

A teacher's interests are submitted by the teaching technology. In the traditional system applied until recently all over the postsoviet space, a teacher acted as the transmitter of ready knowledge, and a student - as the passive perceiving party. In the credit system a teacher has become the organizer of cognitive-reflective activity and makes a student study during all his educational activity, not just in the higher school. A student becomes the active perceiving party, learning and getting experience of continuous self-education on the basis of initiative and independence.

However with introduction of the credit system in the Republic of Kazakhstan there was a number of problems, in particular, connected to very short terms of its introduction (2004-2005). In this connection, the students have not been timely provided with teaching and methodical materials as the teachers simply did not have time for material preparation for each student. Besides originally there were some problems with students' educational knowledge assessment on the new system. If earlier a lesson lasted 1,5 hours now it lasts only 50 minutes. Each discipline can have from one up to three credits, i.e. is designed for 45-135 hours, and into the structure of one credit are included: 15 hours of lectures, 15 hours of independent work with a teacher, 15 hours of students' self-independent work. If there is more than one credit it is possible to vary hours. For example, if there are three credits for a subject (45 hours of lectures, 45 hours of independent work with a teacher, 45 hours of students' self-independent work) it is possible to conduct 15 lectures and 30 seminars or 30 lectures and 15 seminars (hours for independent work with a teacher and students' self-independent work are not varied).

But to get accustomed to all this both the students and teachers needed a period of adaptation. Thus, the teachers are interested now in making the subject interesting to students, otherwise they can be dismissed, if not enough of the educational groups will be formed.

Despite of all these difficulties, the credit system allows teachers and students to form the educational process and to determine the subjects which are necessary for the future professional work.

Besides students get opportunity to study the subjects not presented in the higher school programs, and to pass them in other higher schools under the programs of internal and external academic mobility. These disciplines are put on the diploma on the basis of the transfer system.

Thus, taking the way of reforming the higher education and approaching its standards to the European, Kazakhstan, first, gets opportunity to make the higher school diplomas liquid abroad. Besides the RK government hopes "to optimize"

economically the educational sphere of the country and to make it attractive for the Europeans. In general the credit technology is progressive and can really organize the European educational space in the united integral system.

Within the framework of the given research the regulations on the credit technology, a theoretical material and the collected experience of activity of the higher educational institutions in the Republic of Kazakhstan on introduction of the credit technology have been investigated [2].

The analysis of the didactic material, curricula, programs, teaching and methodical complexes of various disciplines, seminars on introduction of the given educational system, show, that in conditions of the credit educational system undoubtedly there is an active process of integration of various branches of sciences. It influences the quality of mastering the subjects.

In view of the conducted research the working programs on various subjects of the specialities “Foreign language: two foreign languages”, “Theory and practice of translation”, “Foreign philology” and the syllabuses for students of the given specialities were analyzed.

In our opinion, the urgency of the problem of the disciplines integration in conditions of the credit system, its insufficient readiness in modern pedagogics has been increased.

The interpretation of the concept of intersubject relations in pedagogical science is ambiguous. Traditionally the intersubject relations are considered as the mutual coordination of curriculums caused by the system of sciences and didactic purposes. At the same time comprehension of the intersubject relations as didactic condition providing the development of cognitive abilities is popularized. There is a tendency of the intersubject relations allocation in independent didactic principle.

Today in pedagogics they address more often to the concept of the disciplines integration. Integration means association in the whole of some parts or elements. Integration - the process of the sciences rapprochement and connection, occurring alongside with differentiation.

We consider the phenomena of intersubject relations and integration from the following positions. The didactic principle of the intersubject relations is characterized from our point of view as directive to organization of the pedagogical process in view of the common in the contents of subjects and approaches to their mastering. Such organization of the teaching process under influence of the purposeful realization of the intersubject relations positively affects its productivity. At their systematic and purposeful realization the whole educational process caused by a high level of integration is reconstructed.

Integration of the disciplines we consider as the pedagogical phenomenon determining the ways of developing the subject system of education and directed on deepening of interrelations and interdependence between the subjects.

Integration as the pedagogical phenomenon has methodological substantiation and, not denying the subject system, in many respects it promotes solution of the common and adjacent problems at training the specialists with higher education. Integration of the subjects - one of the directions of active search of new pedagogical decisions promoting development of the creative potential of the teaching staff for more effective influence on independent cognitive activity of students, on the level of their activity in mastering the curriculum disciplines [3].

The important positive moment in the history of development and realization of the idea of intersubject relations is transfer of the higher school of the Republic of Kazakhstan to the credit system. The credit technology deduces the educational process on a new qualitative level and has a number of distinctive features.

As the monitoring has shown, in conditions of the credit technology the significant role in mastering the discipline material and organization of the educational process the intersubject relations have. The educational process in the integrated subjects is directed not only on maintenance of the learners with knowledge necessary for practical activities, but also on development of the skills to use this knowledge creatively in new conditions, to analyze them, to choose the necessary and missing in the information stream, and also to plan independently, to carry out and supervise the activity. The important significance has formation of such common discipline skills which will provide the quality of independent cognitive activity of a student at higher school disciplines studying and will affect the development of the professional competence of the future specialists.

The credit technology is inconceivable without teaching and methodical maintenance of the cognitive process. The teaching and methodical maintenance of the discipline is directed on solution of the following specific tasks:

- defining the discipline place and its role in educational program of speciality;
- choice of the most effective teaching methods and approaches;
- realization of the educational program intersubject relations;
- organization of students' class and out-of-class independent work;
- activization of cognitive and creative activity of students;
- maintenance of interrelation of the educational and research processes.

The efficiency of the intersubject relations at the credit technology lessons is proved by the following didactic conditions: concrete instruction on the discipline prerequisites and postrequisites in working programs (syllabuses); precise determination of the teaching material volume and contents, on the basis of which the intersubject relations are realized; their developed inclusion in the contents of lectures, in methodical design of practical classes, in calendar-thematic plans of teachers and plans for practical classes in students' syllabuses; concretization of the learning objectives from the point of view of the acquired adjacent concepts and

skills; analysis of the concepts common for several subjects; development of the generalized world outlook categories; application of the generalized cognitive skills and methods; development of the common subject skills necessary for mastering all the higher school disciplines; application of various visual aids from the related disciplines; statement of the problem questions of the intersubject contents; application of the interactive methods of teaching; coordination of activity of teachers of different subjects.

The potential of the intersubject relations now as the research has shown, is extremely great. There is a necessity for development of conceptually new integrated approaches to mastering the higher school disciplines in conditions of the credit technology. The principle of the intersubject relations is traditionally connected to solution of didactic problems and regarded as one of the conditions of development of the teaching technology. The principle of the interbranch scientific integration in high degree is connected to the substantial component of the educational process probability.

In the context of the common discipline skills formation the importance of the language disciplines affecting the quality of all subjects mastering is increasing. It makes teachers of the language disciplines use the great opportunities of the intersubject relations during classes for achievement of a high level of teaching and getting perfect results in learning. Both a teacher and a student should realize, that in all subjects the same speech skills are formed, but on different language material. Therefore the intersubject relations which consolidate, reinforce the developed skills are of paramount importance.

The priority direction of the research is the characteristic of the condition of organization of the intersubject relations both at language, and other kinds of lessons, revealing the potential of intersubject relations.

The analysis of the teaching and methodical complexes was of great importance for objective estimation of the condition, determination of the ways of development and designing the new strategy in realization of the intersubject relations in the higher school.

The carried out research and the results of the experimental work prove the urgency of the problem of the intersubject relations in conditions of the credit system. Only in the aspect of the credit technology it is possible to allocate some directions in research of the potential of intersubject relations in the higher school.

REFERENCES

1. State program of education development in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. - Astana: Akorda, #1118, 7.12.2010.
2. Rules of educational process organization on the credit technology in the Republic of Kazakhstan. Order #152, 20.04.2011.

3.The instructive letter on organization of the educational process on credit technology in higher educational institutions of the RK, #U-01, 14.03.2008.

НҰРЛЫБЕКОВА А.Б., ШВАЙКОВСКИЙ А.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ АКАДЕМИЯЛЫҚ ПӘНДЕРДІҢ КРЕДИТТІК ТЕХНОЛОГИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯСЫ

Мақалада кредиттік оқу жүйесінің ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы академиялық пәндерді кіріктіру мүмкіндіктеріне айрықша назар аударылған.

Кілт сөздер: интеграция, академиялық пәндер, кредиттік технология, халықаралық кооперация, Еуропалық білім беру кеңістігі.

НУРЛЫБЕКОВА А.Б., ШВАЙКОВСКИЙ А.С. ИНТЕГРАЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

В статье рассматриваются особенности кредитной системы обучения. Особое внимание уделено рассмотрению возможностей интеграции академических дисциплин в высших учебных заведениях Республики Казахстан.

Ключевые слова: интеграция, академические дисциплины, кредитная технология, международная кооперация, Европейское образовательное пространство.

УДК 330-057.874

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СОДЕРЖАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

ДОСБЕНБЕТОВА А.Ш., ИЗБАСХАНОВА А.А.

В статье авторы приводят определение понятия «экономическое образование школьников» и рассматривает основные принципы содержания экономического образования. Основной акцент делается на принцип учета этнорегиональных особенностей в процессе формирования экономической культуры школьников.

Ключевые слова: экономическая культура; экономическое образование; экономическое воспитание; содержание образования; этнорегиональные особенности.

Переход общества к рыночной экономике, изменение экономических отношений в стране, расширение экономических возможностей граждан обусловили необходимость принципиальных изменений в организации, содержании и методике экономического образования, так как общепризнанной стала идея о том, что экономические знания делают продуктивной деятельность людей в любой сфере.

В этих условиях возрастает роль и ответственность профессиональной школы, призванной обеспечить формирование нового экономического мышления учащихся. В этом процессе образованию принадлежит ведущая роль, поскольку тот или иной уровень культуры человека есть результат воспитания и обучения.

Предпринятый нами анализ сущности понятия «экономическое образование» дает нам основание считать возможным и обязательным направленность экономического образования на формирование экономической культуры школьников как одного из основных качеств.

Вслед за Е.В.Анкундиновой под экономическим образованием мы понимаем развитие экономической культуры учащихся через усвоение ими экономических знаний, умений и навыков, выработку элементов научного экономического мышления и рационального поведения в различных ситуациях, воспитание человека культуры, мыслящего экономическими категориями [2].

Смысл экономического образования заключается в том, что учащиеся должны овладеть нормами поведения (компетеностный подход), которые помогут в будущей трудовой жизни проявить деловитость, бережливость, предприимчивость и многие другие качества, необходимые в современных условиях.

В своем исследовании мы определили экономическое образование как целенаправленный процесс и результат усвоения учащимися основ экономических знаний, овладения экономическими умениями и навыками, процесс и результат формирования качеств конкурентоспособной личности в условиях рыночной экономики.

Обновление содержания экономического образования в профессионально-технических школах Казахстана взаимосвязано с необходимостью ее развития на основе возрождения языка, национальных ценностей и самобытности культуры, традиций, обычаев казахского народа, учета особенностей экономического развития республики.

Актуальность учета этнорегиональных особенностей в процессе экономической подготовки учащихся обусловлена рядом социально значимых факторов. Среди них – гуманизация, гуманитаризация, демократизация процесса обучения; необходимость учета социально-экономических особенностей республики и ее регионов, культурно-исторических ценностей, традиций казахского народа при формировании содержания экономического образования и др.

От учета этих факторов во многом зависит раскрытие огромных потенциальных возможностей личности.

«Учебно-воспитательный процесс – процесс, охватывающий обучение, воспитание и развитие детей. Обучение любому предмету, в процессе которого у учащихся формируются личностные качества, является составной частью целого. Так как на учебно-воспитательный процесс оказывают влияние национальные особенности, то они присущи обучению каждому предмету. Если национальные особенности могут оказывать влияние на процессы и явления общественной жизни, то можно утверждать, что национальные особенности учебно-воспитательного процесса в целом и обучения предмету оказывают существенное влияние на духовное развитие детей, на практику преподавания [3].

При формировании содержания экономического образования учащихся старших классов и учебно-методического обеспечения данного процесса, мы опирались на общеизвестные дидактические принципы: научности, систематичности, последовательности, связи теории с практикой и др., а также мы руководствовались принципом учета этнорегиональных особенностей Казахстана.

Вместе с тем, к принципам, определяющим формирование экономической культуры учащихся как личностного качества в процессе экономического образования, следует отнести:

– принцип соответствия содержания экономического образования этнорегиональным особенностям. Данный принцип предполагает возможность использования в образовательном процессе воспитательного потенциала среды (родного края, школы, семьи), традиций народной педагогики, региональной специфики. Указанные институты при этом должны быть просто объектами изучения детьми уроках, но, и кроме того, активными субъектами воспитательного процесса;

– принцип воспитывающего обучения, который предполагает его этическую направленность и формирование нравственного содержания экономических отношений, опирающихся на этнические и общечеловеческие ценности, чтобы избежать криминализации экономики и экономических отношений;

– принцип прикладной направленности обучения, то есть ориентированность на формирование в единстве знаний и умений, сознания и поведения, показ возможностей применения полученных знаний на практике. Совокупность знаний об основных экономических явлениях, законах и закономерностях – основополагающий и существенный компонент экономической культуры, однако более востребованы в наше время не просто знания человека, а способность осмысливать экономические явления, познавать их, усваивая и соотнося экономическую теорию с реальностью, выстраивая на этой основе свою экономическую деятельность.

В связи с этим, мы разработали учебную программу по экономике для общеобразовательных школ, включив в нее этнорегиональный компонент.

В таблице 1 представлен фрагмент из учебной программы по курсу «Основы экономических знаний» с «этнорегиональным блоком».

Таблица 1

Учебная программа по экономике с учетом этнорегиональных особенностей Казахстана

№	Название разделов и тем	Содержания экономических знаний	Этнорегиональные особенности	Кол-во часов
1	2	3	4	5
1	Потребитель	Потребитель, его поведение, источники доходов, сбережения, бюджет семьи, выбор, расходы, потребительский кредит, страхование.	«Потребительская корзина» Казахстана, особенности потребительского кредитования в Казахстане. Экономика семьи.	6
2	Производство и труд	Цели экономики, необходимость производства товаров и услуг для населения, производство и материальные блага, духовная сфера, факторы производства, экономические ресурсы трудовые ресурсы, виды труда, производительность труда, заработная плата, разделение труда.	Пословицы и поговорки о труде; виды хозяйственно-трудовой деятельности казахского народа.	12
3	Природные ресурсы	Природа, потребность в природе, воздействие человека и общества на природу, влияние природы на общество, на здоровье человека, нации, содержание собственности на природные ресурсы, НТП и природа, необходимость охраны	Природные ресурсы Казахстана, сравнение с другими странами мира, нефть и металлы Казахстана, экология Казахстана, экологически неблагоприятные районы – Арал, Семей	6

		природы, экологически чистые технологии, оптимизация природопользования	и т.д., использование инновационных методов в производстве с целью снижения вреда природе, использование интенсивных методов развития экономики Казахстана.	
4	Предпринимательство	Причины появления бизнеса, виды бизнеса, основные формы организации бизнеса, предприниматель-бизнесмен Предпринимательство: его содержание и формы.	Политика поддержки предпринимательства в РК, рациональное использование труда, земли и капитала в бизнесе, АО и товарищества в РК, индивидуальные предприятия. Практикум: «Предпринимательство в нашем городе». Духовность и предпринимательство».	5
5	Рыночная экономика	Определение и характеристика рыночной экономики, виды рынков, сущность конкуренции, сущность монополии, совершенная, монополистическая конкуренция, олигополия и монополия, конкуренция и государство, государственное регулирование рыночной экономики, средства преодоления монополии, типы рынков.	Рыночная экономика в РК, рыночные механизмы в РК, государственное регулирование рыночной экономики в Казахстане, типы рынков РК, Законы РК «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности» от 19.01.2001 года и «О естественных монополиях» от 09.07.1998 года. Примеры фирм-	10

			монополистов в Казахстане.	
6	Денежная система	Обмен и появление денег, определение денег, как всеобщего товарного эквивалента, средства обращения, мера стоимости товара, деньги и торговля, история возникновения денег, дензнаки, наличные и безналичные деньги, торговля без денег, денежные чеки, роль денег в экономике страны, деньги и цена.	Появление денег на территории Казахстана, роль денег в товаро-обороте страны, роль денег в цено-образовании, первая национальная валюта Казахстана, электронные деньги в Казахстане, наличный и безналичный расчет в экономике РК.	7
7	Международные экономические отношения	Формы международных экономических отношений: международная торговля, зарубежные инвестиции, кредитно-денежные отношения.	Казахстан – исторический отрезок ВШП (Великий Шелковый Путь). Экспорт и импорт Казахстана, вклад зарубежных инвесторов в экономику Казахстана, международная кредитная система.	7
«Предпринимательство и основы бизнеса»				
8	Экономическая система в условиях рынка	Экономика и ее структура. Микроэкономика и макроэкономика, основные субъекты экономических процессов, маркетинг, его функции, цели, стратегия и тактика, управление маркетингом, анализ рыночных возможностей, реклама и ее виды, менеджмент и его функции, организация структуры управления, менеджер и его роль на предприятии.	Проблемы, изучаемые макро- и микроэкономикой, субъекты экономики Казахстана, маркетинговая политика предприятий Казахстана, анализ рыночной ситуации Казахстана. Экономическое развитие ЮКО на современном этапе. Урок-конференция.	13

Всю систему занятий по данной программе условно можно разделить на три блока. К первому блоку занятий относятся темы № 1-3, изучение

которых способствует накоплению у учащихся знаний в области экономики, развитию умений решать учебные экономические задачи; этот аспект обуславливает развитие когнитивного компонента экономической культуры; также на данных занятиях учащиеся учатся обосновывать свою точку зрения по экономическим вопросам, анализировать и обобщать учебные и реальные экономические ситуации, что позволяет развивать практический компонент экономической культуры.

Второй блок включает темы № 4-6, на которых учащимся предлагают деловые игры, моделирующие реальные экономические ситуации, например:

Деловая игра «Семья в мире экономики».

Деловая игра «Мы открываем свою фирму».

Деловая игра «Прибыльное производство».

Данные занятия способствуют развитию когнитивных компонентов экономической культуры через формирование различных типов экономической культуры через формирование различных типов экономического поведения и систематизацию полученных экономических знаний [4].

Современное понимание образования отличается от тех представлений, которыми руководствовались еще в недавнем прошлом. Значительное внимание уделено характеристике экономики Казахстана. Во всех рассматриваемых темах приведены современные статистические данные, дающие представления о фактическом состоянии и тенденциях развития экономики нашей страны последнего десятилетия. Каждая тема сопровождается логическими схемами, рисунками, таблицами, которые помогут закрепить изученный материал или несколько расширить его.

Таким образом, экономическое образование учащихся рассматривается нами как учебно-воспитательно-развивающий процесс. Содержание образования определяется следующими структурными компонентами:

1) Качества личности, инвариативные предметной стороне деятельности (направленность личности, коммуникабельность, познавательные, трудовые, экономические и др. качества);

2) Опыт предметной деятельности, дифференцируемый по принципу теория-практика (знания и умения);

3) Опыт личности, дифференцируемый по творческому признаку (репродуктивная и творческая деятельность).

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан – 2050» и политическая доктрина «Нур Отан. Созидая будущее»: комплексная программа лидерства партии «Нур Отан» // Казахстанская правда – № 297. – 19.10.2013 – С. 1-3.

2. Анқудинова Е.В. Воспитание экономической культуры учащихся: учебное пособие. Комсомольск на Амуре, 2005 – 137 с.

3. Утеева К. А. Методические условия учета национальных особенностей в обучении математике в начальной казахской школе: дис...канд. пед. наук: 13.00.02. – Алматы, 1994. –С. 82

4. Досбенбетова А. Ш., Айгазиева А.Т. Учет этнорегиональных особенностей Казахстана в процессе экономического образования школьников: методическое пособие. –Шымкент: ОЦВНТ, ПКППК, 2009. –56с.

ДОСБЕНБЕТОВА А.Ш., ИЗБАСХАНОВА А.А. ОҚУШЫЛАРҒА ЭКОНОМИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗГІ ПРИНЦИПТЕРІ

Мақалада авторлар «оқушылардың экономикалық білімі» атты ұғымға анықтама беріп, экономикалық білім беру мазмұнының негізгі принциптерін қарастырады. Оқушылардың экономикалық білімін қалыптастыру үдерісінде этноаймақтық ерекшеліктерді ескеру қағидатына басымдық береді.

Кілт сөздер: экономикалық мәдениет, экономикалық білім беру, экономикалық тәрбие, этноаймақтық ерекшеліктер.

DOSBENBETOVA A.SH., YZBASKHANOVA A.A. BASIC PRINCIPLES OF MAINTENANCE OF ECONOMIC EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN

The account of etnoregional features is the content of economical education of the students of the professional technical schools. There is a definition of “economical education of pupils” and main principles of economical education content in the article. Main accent is the principle of power regional peculiarity account in process of forming economical culture of pupils.

Keywords: economical culture; economical education; economical upbringing; content of education; etnoregional features.

УДК 371

ТЕХНОЛОГИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В РАБОТЕ ПО ПРИОБЩЕНИЮ УЧАЩИХСЯ К ДОМАШНЕМУ ЧТЕНИЮ

КАРАЖИГИТОВА К.Н., ЕСИРКЕПОВА А.Б.

Содержание данной статьи составило описание методических приемов как дидактических составляющих технологии критического мышления. Их отбор осуществлялся на основе наблюдений, проводимых автором на уроках чтения в начальных классах и имеющих в качестве одной из задач урока приобщение учащихся к домашнему чтению.

Ключевые слова: чтение, начальная школа, критическое мышление, методические приемы, виды чтения, задания, навыки, умения.

Среди инновационных подходов, используемых в работе по развитию всех видов речевой деятельности, в первую очередь следует сказать о значимости и роли технологии критического мышления. Напомним, что критическое мышление – это система мыслительных стратегий и коммуникативных качеств, позволяющих эффективно взаимодействовать с информационной реальностью. Технология развития критического мышления – один из способов превратить учение в личностно-ориентированное, поскольку ее применение содействует формированию исследовательской культуры учащихся, культуры чтения и общему развитию мыслящей личности [1].

В процессе исследовательской деятельности эффективные приемы (стратегии) технологии критического мышления мы наблюдали в работе учителей начальных классов сельских и городских школ. Содержание данной статьи составило описание методических приемов как дидактических составляющих технологии критического мышления, используемых учителями на уроках чтения в начальной школе.

Так, для урочной деятельности в начальной школе результативен прием «чтения с остановками». В специальной литературе можно встретить термин *медленное чтение*, описание которого частично пересекается с описанием стратегии *чтение с остановками*. Под *чтением с остановками* в данном случае понимается прием (стратегия) развития критического мышления, опирающийся на образное мышление детей. Данная стратегия используется для пробуждения интереса учащихся к чтению как процессу, предполагающему чтение с перерывами для внутренних дискуссий, пометок, вопросов, критических «высказываний» [2].

Учительница Н.В. Гунько (средняя школа № 46, г.Шымкент) использует в своей работе следующую схему реализации данной стратегии при организации домашнего чтения детей:

1. Рассказ учителя о своем личном опыте знакомства с этой книгой (литературным произведением, фольклорной сказкой, былинкой и т.д.). Привлекает искренность учительских рассказов, продуманность объема и содержания такого рода вступлений – не более трех-четырёх минут. Иногда в этом рассказе учитель ярко и эмоционально выражает свои чувства, иногда он ограничивается краткой информацией о личности автора. Наблюдается неукоснительное следование принципу учета возрастных особенностей детей. Эмоциональность рассказа, привлечение изобразительной наглядности, обращение к жизненным реалиям, понятным ученикам, – таковы отличительные черты этого этапа, оказывающего существенное влияние на развитие образного мышления детей.

2. Еще один эффективный прием подготовительной работы к организации домашнего чтения – обсуждение названия произведения. Почему именно так называется произведение? Что, как кажется учащимся, может произойти в рассказе с таким названием? Учитель умело организует беседу, активизируя речевую деятельность детей. Кто-то пытается связать свои предположения с другими произведениями этого же автора, кто-то проводит аналогию с фольклорными текстами, а кто-то – с событиями своей жизни. Этот этап работы, как показали наблюдения, также интегрирует подходы к развитию образного и критического мышления, создавая дидактические условия для работы по развитию устной речи.

3. На новом этапе работы по организации домашнего чтения учитель читает вслух начало произведения, иногда делая «остановки» (в зависимости от размера текста). Во время этих остановок учитель задает вопросы, которые побуждали бы школьников к критическому мышлению. Безусловно, учебные цели не остаются без внимания: дается семантическая характеристика отдельных слов, анализируются средства создания образности, но основной акцент делается на вопросах такого плана: «Что заставило героя поступить именно так?», «Как дальше будут разворачиваться события?», «Какие чувства вызвал этот отрывок текста?» и т.д. Чрезвычайно ново и ярко была организована учительницей Н.В. Гунько работа с «Деревом предсказаний».

В клеточках «варианты» дети могут фиксировать свои версии:

- Что будет дальше?
- Чем закончится рассказ?
- Как будут развиваться события после финала?

Таким образом, дети учатся аргументировать свою точку зрения, связывать свои предположения с данными текста.

4. Остановив чтение на самом интересном месте, учительница дает задание дочитать произведение дома и предлагает учащимся на выбор цитаты и пословицы, связанные с содержанием текста и отражающие различные подходы к интерпретации сюжета: «Не в свои сани не садись», «Друг познается в беде», «Упорство и труд все перетрут», «Краткие речи и слушать легче». Детям, по ходу домашнего чтения, нужно было выбрать одну из них – какая, на их взгляд, больше подходит к тексту, и объяснить свой выбор.

5. Еще одно домашнее задание, которое практикуют учителя в школах и с казахским, и с русским языком обучения на этапе организации домашнего чтения, связано с написанием эссе. Эссе (лат. «опыт») – размышления в письменной форме, отражающие мнение автора, его точку зрения, согласующиеся с его опытом. Мини-эссе – соответственно, небольшое эссе в котором учащийся выражает в свободной форме свои мысли по данной теме. От традиционного сочинения эссе отличается большей свободой и меньшим

объемом. Суть этого приема не только в том, чтобы научить детей выражать свои мысли в письменной форме, но и делиться своим мнением с другими, выслушивать чужую точку зрения. Детям (да и не только им) не всегда легко выразить свое мнение в развернутом, логичном виде сразу, – читая свои записи это сделать проще. В методической литературе не рекомендуется оценивать эти эссе с точки зрения грамотности, их нужно воспринимать как способ развития мышления и формирование культуры чтения.

6. Эффективным приемом является рисование. Оно может быть как устным (словесным), так и изобразительным (создание рисунков).

Все письменные работы, рисунки, накопленные в процессе домашнего чтения, дети собирают в специальную папку (портфолио), отражающую развитие учащегося в русле изучения того или иного учебного предмета.

Покажем использование технологии критического мышления на примере организации домашнего чтения казахской народной сказки «Три друга» [3].

Мы убедились, что внимательный, критичный настрой на домашнее чтение позволил выявить такие факты, которые дают возможность решать не только познавательные, но и воспитательные задачи. Критическое мышление помогает увидеть в тексте иные уровни, которые могут привести школьника к выводу о том, что эта сказка не только о дружбе, но и о значении для каждого понимания чувства родины.

Как правило, учитель, работая с сюжетным текстом, больше сосредоточен на развитии у детей умения пересказать текст своими словами, выделить главную мысль (причем одну) и ответить на вопрос: «О чем говорится в тексте?». Технология критического осмысления текста позволяет обратиться к размышлению над вопросами:

–Прав ли козленок в том, что в родном краю никто не страшен?
Докажи.

–Кто из трех друзей понравился тебе больше? Почему?

–К какому виду относится эта сказка?

Эти вопросы обсуждаются после домашнего чтения: вот примеры пословиц, которые подобрали дети самостоятельно и в ходе беседы достаточно убедительно говорили о том, как их смысл связан с содержанием сказки: «Сладок даже дым над очагом родным», «Отбившийся от стаи голубок быстрее прочих попадет в силлок», «Когда неведома дорога, на ней канав и рытвин много», «Гибнет тот, кто трусоват».

Рационально был использован прием, получивший название «Корзина идей, (понятий, имен и др.)». Этот прием организации индивидуальной и групповой работы учащихся позволяет выяснить все, что знают или думают ученики по обсуждаемой теме. На доске учитель рисует корзину, в которой

условно «собирается» все то, что ученики узнали об изучаемой теме. Обмен информацией проводился по следующей схеме.

1. Учитель задает прямой вопрос о том, что известно ученикам по той иной проблеме, которой посвящено произведение. 2. Ученикам рекомендуется вспомнить и записать в тетради все, что знают по исследуемому вопросу (строго индивидуальная работа, продолжительность 1-2 минуты). 3. Затем был организован обмен информацией в парах или группах. Ученики делились друг с другом известным знанием (групповая работа). 4. Далее каждая группа по кругу называла какое-то одно сведение или факт, при этом, не повторяя ранее сказанного (составляется список идей). 5. Все сведения кратко в виде тезисов записывались учителем в «корзине идей» (без комментариев), даже если они ошибочны. 6. В корзину «сбрасывались» факты, мнения, имена, проблемы, понятия, имеющие отношение к прочитанному произведению. 7. Далее в ходе урока эти разрозненные в сознании детей факты или мнения, проблемы или понятия «связывались» в логические цепи. 8. Все ошибки исправлялись по мере освоения новой информации.

На уроке учительницы Оразбековой М. мы наблюдали организацию интересного и эффективного приема, который носит название «Пометки на полях». В дидактической литературе по критическому мышлению он называется *инсерт*. Этот прием призван помочь ученику отслеживать свое понимание прочитанного текста. Ученики знакомились с рядом маркировочных знаков и по мере чтения ставили их карандашом на полях специально подобранного и распечатанного текста. Помечались отдельные абзацы или предложения в тексте, для чего использовались знаки: «!» – знакомая информация, «+» – новая информация, «-» – думал иначе, «?» – непонятно. Данный прием требует от ученика не привычного пассивного чтения, а активного и внимательного. Он обязывает не просто читать, а вчитываться в текст, отслеживать собственное понимание в процессе чтения текста или восприятия любой иной информации. На практике ученики просто пропускают то, что не поняли. И в данном случае маркировочный знак вопроса обязывает их быть внимательным и отмечать непонятное. Использование маркировочных знаков позволяет соотносить новую информацию с имеющимися представлениями.

Для проверки качества понимания текста подходит и прием составления маркировочной таблицы. В этой таблице три колонки: *знаю, узнал новое, хочу узнать подробнее*. В каждую из колонок дети учатся разносить полученную в ходе чтения информацию. Особое требование – записывать сведения, понятия или факты следует только своими словами, не цитируя текст, с которым работали. Этот прием позволяет учителю

проконтролировать работу каждого ученика с текстом и поставить отметку за работу. Эффективным приемом является также как на этапе вызова, так и на этапе рефлексии составление кластера: этот первоначальный навык формирования культуры чтения чрезвычайно полезен: учащиеся практическим путем получают представление о тематической цепочке, о словах, которые называются *ключевыми* или *опорными* (например, *акробат, фокусник, клоун, дрессировщик, арена*, – в тексте на тему «Цирк»).

Еще один прием носит название «синквейн». В переводе с французского это слово означает стихотворение, состоящее из пяти строк, которое пишется по определенным правилам. В чем смысл этого методического приема? Составление синквейна требует от ученика в кратких выражениях резюмировать учебный материал, информацию, что позволяет рефлексировать по какому-либо поводу. Это форма свободного творчества, но по определенным правилам. Правила написания синквейна таковы: 1. На первой строчке записывается одно слово – существительное. Это и есть тема синквейна. 2. На второй строчке надо написать два прилагательных, раскрывающих тему синквейна. 3. На третьей строчке записываются три глагола, описывающих действия, относящиеся к теме синквейна. 4. На четвертой строчке размещается целая фраза, предложение, состоящее из нескольких слов, с помощью которого ученик высказывает свое отношение к теме. Это может быть крылатое выражение, цитата или составленная учеником фраза в контексте с темы. 5. Последняя строчка – это словорезюме, которое дает новую интерпретацию темы, позволяет выразить к ней личное отношение. Понятно, что тема *синквейна* должна быть по возможности, эмоциональной. Синквейн – уникальный прием, формирующий грамотного читателя, способного адекватно и эмоционально воспринимать информацию печатного источника.

Свою «методическую копилку», содержащую приемы работы, интегрирующие подходы к развитию критического мышления путем организации домашнего чтения и его проверки имеют все учителя начальной школы, принимающие участие в нашем исследовании. В «копилку» вошли как описанные выше, так и другие, не менее эффективные приемы (стратегии) работы обучаемых и обучающихся. При их отборе учителя исходили из того, что технология критического мышления подразумевает аутентичную цели диагностику и следование определенным коммуникативным и поведенческим условиям: уважение к личности ребенка, принятие разных точек зрения, учет индивидуального стиля учебной деятельности, готовность идти на оправданный риск [4].

Педагоги начальной школы должны понимать, что создание условий для развития творческой личности – это главный стратегический императив

начальной ступени обучения, важной составляющей которого являются организованные на интегрированной основе различные виды чтения. Над развитием навыков домашнего самостоятельного чтения учителю предстоит работать регулярно и целенаправленно.

ЛИТЕРАТУРА

1. Загашев И. О., Заир-Бек С. И. Критическое мышление: технология развития. – СПб, 2003. – 284 с.
2. Загашев И. О., Заир-Бек С. И., Муштавинская И. В. Учим детей мыслить критически. – СПб, 2003. – 192 с.
3. Казахские народные сказки / Сост. Ф. Джанузакова – Алма-Ата: Жазушы, 1977. – 410 с.
4. Збарский И.С. Связь классного и внеклассного и внешкольного чтения как средство литературного развития учащихся 4-8 классов: Автореферат. дис. канд. пед. наук – М., 1993 – 22 с.

ҚАРАЖИГІТОВА К.Н., ЕСІРКЕПОВА А.Б. ОҚУШЫЛАРДЫ ҮЙДЕ КІТАП ОҚУҒА БАУЛУ ІСІНДЕГІ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Бұл мақаланың мазмұны сын тұрғысынан ойлау технологиясының дидактикалық құрамы ретінде әдістемелік тәсілдерді сипаттауға бағытталған. Оларды іріктеу сабақта қойылған міндеттердің бірі ретінде оқушыларды кітап оқуға баулу барысында автор жүргізген бақылаулар нәтижесінде жүзеге асырылған.

Кілт сөздер: оқу, бастауыш мектеп, сын тұрғысынан ойлау, әдістемелік тәсілдер, оқу түрлері, икемділіктер, дағдылар.

KARAZHIGITOVA C.N., YESSIRKEPOVA A.B._ TECHNOLOGY OF THE CRITICAL THINKING IN-PROCESS ON ATTACHING OF STUDENTS TO THE HOME READING

The table of contents of this article made description of methodical receptions as didactic constituents of technology of the critical thinking. Their selection came true on the basis of the supervisions conducted by an author on the lessons of reading in initial classes and having as one of tasks of lesson attaching of students to the home reading.

Keywords: reading, initial school, critical thinking, methodical receptions, types of reading, task, skills, abilities.

УДК 378.022.026

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ЛЕКЦИОННЫЕ ЗАНЯТИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

СТЫЧЕВА О.А., БАЙДЫБЕКОВА Е.И.

Целью данной статьи является описание специфики таких форм лекционных занятий, которые характеризуются в вузовской дидактике как интерактивные. Также приведены инновационные эффективные методы проведения лекционных занятий.

Ключевые слова: вузовская дидактика, интерактивное обучение, лекция, лекция-беседа, лекция-полилог, лекция-пресс-конференции, лекции-дискуссия.

В современной дидактике термин *интерактивное обучение* используется для указания на межличностное общение и взаимодействие субъектов – обучаемых и обучающихся. Технология интерактивного обучения, основанная на явлении интеракции (англ. *interaction* – *взаимодействие, взаимовоздействие*) предполагает грамотно организованное в учебных целях познавательное межличностное общение. В условиях вуза такое межличностное общение может быть организовано при проведении лекционных занятий инновационного формата. Целью данной статьи является описание специфики таких форм лекций, которые характеризуются в вузовской дидактике как интерактивные. Речь идет о лекции-беседе (лекции-полилоге), лекции-пресс-конференции, лекции-дискуссии, лекции с разбором конкретных ситуаций [1].

Лекция-беседа является наиболее распространенной и сравнительно простой формой вовлечения студентов в учебный процесс. Эта лекция предполагает непосредственный контакт преподавателя с аудиторией. Преимущество лекции-беседы состоит в том, что она позволяет привлекать внимание студентов к наиболее важным вопросам темы, определять содержание и темп изложения учебного материала с учетом особенностей академической группы. В современной эвристике разработана классификация бесед, в основе которой – учет дидактических задач, содержания учебного материала, этапа его освоения, уровня подготовки обучаемых:

- вводные (вступительные), организующие беседы;
- беседы-сообщения, ориентированные на выявление или формирование знаний (сократические, эвристические);
- синтезирующие, систематизирующие беседы;
- беседы закрепляющие, обобщающие.

Цель вводной беседы – актуализировать ранее усвоенные знания, сконцентрировать внимание, интеллектуальные, потенциальные и реальные возможности студентов для активного включения их в предстоящую учебно-познавательную деятельность по решению сформулированных преподавателем задач. В ходе такой беседы выясняется степень понимания и готовности обучаемых к новым видам деятельности, к познанию. Беседа-сообщение предполагает включение студентов в процесс активного добывания новых знаний, в поиск способов их получения, формулировку собственных ответов на поставленные преподавателем вопросы. В ходе эвристической беседы преподаватель, опираясь на имеющиеся у студентов знания и практический опыт, подводит их к пониманию и усвоению новой информации. В результате такой совместной деятельности студенты приобретают знания путем собственных усилий, размышлений. Синтезирующая (систематизирующая) беседа, как и закрепляющая, нацелена на расширение, углубление уже имеющихся у студентов теоретических знаний и способов их применения в нестандартных ситуациях, на перенос их в решение новых учебных и научных проблем на межпредметной основе [2].

Ценность такой организации лекционных занятий бесспорна, однако едва ли можно согласиться с формулировкой беседы, предлагаемой во многих учебниках по педагогике и трактуемой как диалогический метод обучения. Беседу на лекционных занятиях диалогом можно назвать лишь условно, в связи с чем в практику вузовского обучения следует ввести понятие полилога, имея в виду умение преподавателя вовлекать в беседу не только хорошо подготовленного студента, но и всю группу. Отсюда еще один не менее важный вывод о необходимости теоретических знаний преподавателя о полилоге и умений его дидактически грамотной организации.

Речь идет о тщательно продуманной системе вопросов, носящих в определенной мере адресный характер. При условии, если преподаватель объективно оценивает возможности группы и каждого студента отдельно такая форма – эффективный способ персонизации подходов в условиях группового обучения. Лекция-беседа может быть организована на материале учебных пособий или с использованием распечатки научной информации. По сути она похожа на незаслуженно забытую так называемую *катехизическую беседу*, которая заключается в воспроизведении вопросов и ответов по содержанию печатного источника [3].

Следует указать на тот факт, что в настоящее время социолингвистикой активно изучаются закономерности, этикетные правила ведения полилогов в тех или иных группах, коллективах, в том числе – и ученических. Поэтому справедливым следует считать утверждение о важности правильной

организации бесед в педагогических вузах, где вся работа преподавателя имеет профессиональную значимость, поскольку представляет собой образец педагогического общения, который будет взят на вооружение студентами и использован в практике самостоятельной учительской деятельности.

Участие студентов в *лекции-беседе* можно обеспечить различными приемами: в первую очередь, это вопросы информационного и проблемного характера, предлагаемые для выяснения мнений и уровня осведомленности студентов по рассматриваемой теме, степени их готовности к восприятию последующего материала. Студенты, продумывая ответ на заданный вопрос, получают возможность самостоятельно прийти к тем выводам и обобщениям, которые сформулированы в цели занятия. Здесь важна степень понимания студентами актуальности обсуждаемой темы, что значительно повышает интерес и качество восприятия материала студентами. Лекции-беседы особенно актуальны при усвоении частных методик, когда нужно определить специфику представления конкретного раздела или темы школьной программы. Опытное обучение показало, что во время проведения лекции-беседы важно, чтобы задаваемые вопросы не оставались без ответов, т.к. тогда они будут носить риторический характер, и задачи лекции останутся нереализованными.

Лекция-дискуссия отличается от лекции-беседы тем, что преподаватель при изложении лекционного материала не только использует ответы студентов на свои вопросы, но и дает возможность студентам высказать собственную точку зрения в интервалах между логическими разделами. Дискуссия – это взаимодействие преподавателя и студентов, свободный обмен мнениями, идеями и взглядами по исследуемому вопросу. Лекция-дискуссия оживляет учебный процесс, активизирует познавательную деятельность аудитории и, что очень важно, позволяет преподавателю управлять коллективным мнением группы, использовать его в целях убеждения, преодоления негативных установок и ошибочных мнений. Эффект достигается только при правильном подборе вопросов для дискуссии и умелом, целенаправленном управлении ею. На лекции этого типа можно предложить студентам проанализировать и обсудить конкретные вопросы, актуализировать материал, имеющий выход в реальные ситуации. Например, актуальным будет рассмотрение вопроса о выставлении в школе текущего и итогового рейтинга учащихся «Оценка или отметка?». По ходу лекции-дискуссии преподаватель приводит отдельные примеры в виде ситуаций или кратко сформулированных проблем и предлагает студентам обсудить их содержание, затем дает характеристику выступлений, формулирует выводы, и лекция продолжается.

Положительным в дискуссии является то, что студенты примут точку зрения преподавателя, она будет убедительнее в ходе дискуссии, нежели во время беседы, когда она в большей степени догматична. Данный метод позволяет преподавателю видеть, насколько эффективно студенты используют полученные знания, умеют ли они обращаться к различным видам рассуждения – объяснение, доказательство, размышление. Помимо того, что лекция-дискуссия позволяет лучше усвоить материал, она позитивно влияет на совершенствование речи студента способствуя формированию его коммуникативных навыков: указанные факторы влияют на качество обсуждения возникающих проблем, делают изложение материала последовательным, четким, что, в свою очередь, помогает обучаемым либо укрепиться в собственном мнении, либо изменить его.

Лекция с разбором конкретных ситуаций по форме похожа на лекцию-дискуссию, однако для обсуждения преподаватель предлагает не вопросы, а реальную ситуацию. Обычно такая ситуация оформляется устно или в очень короткой видеозаписи, диафильме. Поэтому изложение ее должно быть кратким, но содержательным, достаточно насыщенным информацией для оценки характерного явления и его всестороннего обсуждения. Например, на занятиях по частным методикам могут быть использованы фрагменты видеуроков. Студенты анализируют микроситуации и обсуждают их сообща, всей аудиторией. Преподаватель старается активизировать участие в обсуждении конкретными вопросами, обращенными к отдельным студентам, представляет различные мнения, чтобы развить дискуссию, направить ее в нужное русло. Затем, опираясь на верные высказывания и анализируя неверные, он подводит студентов к коллективному выводу или обобщению.

Иногда обсуждение микроситуации используется в качестве пролога к последующей части лекции: это делается для того, чтобы заинтересовать аудиторию, заострить внимание на отдельных проблемах, подготовить к творческому восприятию изучаемого материала. Чтобы сосредоточить внимание студентов, ситуация подбирается достаточно характерная и острая. Такая лекция требует от преподавателя умения корректировать время на рассмотрение отдельных вопросов и не отвлекаться от стержневой темы, не переходить (без необходимости) на рассмотрение родственных проблем.

Лекция-пресс-конференция по форме проведения близка к организации пресс-конференций вообще, но на учебных занятиях в педагогическом вузе она имеет свою специфику. Определим дидактические параметры этого вида лекций, проводимого в условиях кредитной технологии и обеспеченного силлабусом, содержание которого позволяет студентам сориентироваться заранее не только в форме предстоящего занятия, но и в его содержании. Преподаватель называет тему лекции и просит студентов письменно задавать

ему вопросы по данной теме. Каждый студент должен в течение 2-3 минут сформулировать наиболее интересующие его вопросы письменно и передать преподавателю. Затем преподаватель сортирует вопросы по их смысловому содержанию и начинает читать лекцию. Изложение материала строится не как ответ на каждый заданный вопрос, а в виде связного раскрытия темы, в процессе чего формулируются соответствующие ответы.

В завершение лекции преподаватель анализирует вопросы студентов как результат и отражение их знаний и интересов. Не все студенты могут задавать вопросы, грамотно их формулировать, а это, в свою очередь, служит для преподавателя показателем уровня знаний обучаемых, степени их включенности в содержание курса и в совместную работу; сделанный анализ стимулирует педагога совершенствовать и собственные знания, и процесс преподавания всего курса. Активизация деятельности студентов на лекции-пресс-конференции достигается за счет адресного информирования каждого студента лично. В этом отличительная черта рассматриваемой формы лекции. Необходимость сформулировать вопрос и грамотно его задать активизирует мыслительную деятельность, а ожидание ответа на свой вопрос концентрирует внимание. Вопросы студентов в большинстве случаев носят проблемный характер и являются началом творческого процесса в освоении научной информации. Личностное, профессиональное и социальное отношение преподавателя к поставленным вопросам и ответам на них оказывает воспитательное влияние на студентов. Опыт участия в лекциях-пресс-конференциях позволяет преподавателю и студентам отрабатывать умение задавать вопросы и отвечать, выходить из трудных коммуникативных ситуаций, формировать навыки доказательства и опровержения, учета позиции человека, задавшего вопрос. Нетрудно убедиться, что указанные навыки играют большую роль в профессиограмме будущего учителя.

Лекцию-пресс-конференцию можно проводить в начале изучения темы или раздела, в середине и в конце. В начале изучения темы основная цель лекции – выявление круга интересов и потребностей студентов, степени их подготовленности к работе, отношения к предмету. С помощью лекции-пресс-конференции преподаватель может составить модель аудитории слушателей – ее установок, ожиданий, возможностей. Это особенно важно при встрече преподавателя со студентами-первокурсниками или в начале чтения спецкурса, при введении новых дисциплин [4].

Лекция-пресс-конференция в середине темы или курса направлена на привлечение внимания слушателей к главным моментам содержания учебного предмета, на уточнение представлений преподавателя о степени усвоения материала, систематизацию знаний студентов, коррекцию выбранной системы лекционной и семинарской работы по курсу. Основная

цель лекции-пресс-конференции в конце темы или раздела – подведение итогов лекционной работы, определение уровня усвоения содержания для его использования в последующих разделах. Лекция такого рода может быть проведена по окончании всего курса с целью определения перспектив применения теоретических знаний на практике, решения познавательных задач по освоению последующих разделов и тем. На лекции-пресс-конференцию могут быть приглашены преподаватели других кафедр: в условиях педагогического вуза при чтении частных методик, логичным будет, например, участие преподавателей, ведущих базовые дисциплины, а также преподавателей кафедр педагогики и психологии.

Перечисленные в статье интерактивные формы лекций в методическом плане могут быть обеспечены приемами технологии критического мышления. Особая форма записи («знаю», «узнал», «хочу узнать») носит инновационный характер: работа студентов на лекции построена на анализе и синтезе, записи перестают быть автоматическими, повышается уровень востребованности конспекта, а последняя графа дает представление о направлениях дальнейшей самостоятельной работы студента.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный под ход. – М.: «Высшая школа», 1991.
2. Гузеев В.В. Методы и организационные формы обучения. – М.: «Народное образование», 2001.
3. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических институтов и педагогических колледжей. – М., 1998.
4. Ильенко Л.П. Новые модели методической службы в общеобразовательных учреждениях. – М., 2009.

СТЫЧЕВА О.А., БАЙДЫБЕКОВА Е.І. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОО-ДАҒЫ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ДӘРІС САБАҚТАРЫ

Мақаланың мақсаты – жоғары оқу орындарының дидактикасындағы белсенді сипатталатын лекциялық сабақтардың ерекшеліктерін қарастыру. Сондай-ақ дәріс сабақтарын инновациялық әдістерді қолдану арқылы өткізудің тиімді жолдары берілген.

Кілт сөздер: ЖОО дидактикасы, интербелсенді оқыту, дәріс, сұхбаттасу дәрісі, полилог-дәріс, баспасөз конференциясы дәрісі, пікірталас дәрісі.

STYCHEVA O.A., BAIDYBEKOVA E.I. TO THE QUESTION ABOUT UPDATING OF STRUCTURE AND MAINTENANCE LECTURE EMPLOYMENTS IN PEDAGOGICAL INSTITUTION OF HIGHER LEARNING

The purpose of this article is to explain the specifics of such forms of lectures, which are characterized in University didactics as interactive. Innovative effective methods over of realization of lecture employments are also brought.

Keywords: informative lecture, problem lecture, problem question, problem situation, didactic terms, didactic requirements, informatively-computer technologies.

ӘОЖ 37.013:001.895(075.8)

САНДЫҚ БІЛІМ ҚОРЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ – ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ ТЕТІГІ

ТІЛЕУОВА С. С.

Мақалада сандық білім қорларының мәні, мазмұны, құрылымы мен оны пайдалану аспектілері қарастырылған. Сонымен бірге электронды оқыту жүйесін енгізудегі сандық білім қорларының алатын орны туралы аталып өтілген.

Кілт сөздер: мультимедиа, сандық білім қорлары, электронды оқулық.

Қоғамдық дамудың қазіргі кезеңі өмірдің барлық салаларында ақпараттық технологияның енуімен, оның үнемі үздіксіз өзгеруімен, ақпараттық қордың қарқынды дамуымен сипатталады. Осыған орай, мамандарға қойылатын басты талаптардың бірі – оның терең білімі, кәсіби құзіреттілік деңгейі мен ақпараттық мәдениетінің жоғары, өз білімін жетілдіруге деген құлшынысының болуы. Қажеттілік, қабілет, мүмкіндіктен туындайтын нәтиже даму мен ұмтылыс арқылы жүзеге асады. Осыған орай, жаңа қабылданған «Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы» – Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарын жүзеге асырудың өзекті бағыттарының бірі. Бағдарламада білім беру саласына электрондық оқыту жүйесін енгізу жеке бір бағыт ретінде қарастырылған.

Бүгінгі білім беру жаңа педагогикалық технологияларға, оның ішінде, ақпараттық және қарым-қатынас технологияларына негізделген. Жоғары оқу орнында электронды білім беру ортасының құрылуы оқытушылар мен студенттерге өзара, ақпараттық қарым-қатынасқа түсуге, оқу және әдістемелік ақпараттар алуға зор мүмкіншіліктер тудырады.

Ғаламдық желінің ақпараттық қорын дұрыс және тиімді етіп қолдану білім алушылардың ақпараттарды жинау, сараптау, сақтау және ақпараттық мәдениет деңгейін қалыптастыруға ықпал етеді. Ол үшін, ең алдымен, студенттердің ғаламтор арқылы мағлұмат, ақпарат алуға машықтануы, бейімделуі керек.

Ақпараттық ортаны құруға негізделген білім берудің жаңа жүйесін қалыптастыру және педагогикалық практикаға жаңа ақпараттық құралдарды, сонымен қатар технологияларды енгізу білім жүйесін дамытудағы стратегиялық тапсырма болып саналады.

Жалпы, ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушылардың ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға бейімдеу екендігі барша педагогикалық үдеріске қатысушыларға аян.

Ақпараттық технология – қазіргі компьютерлік техника негізінде ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және тасымалдау әрекеттерін қамтамасыз ететін математикалық және кибернетикалық тәсілдер мен қазіргі техникалық құралдар.

ЖОО-да оқыту үдерісіне компьютерлік технологияны енгізу студенттерге білім берудің мазмұны мен әдістемесіне, оқытуды ұйымдастыру формасы мен оқыту құралдарына оң әсер етеді және білім беру жүйесі мен ақпараттық технологиялардың интеграциясына ұштаса отырып, ЖОО-да оқытуды ұйымдастырудың дәстүрлі формасына елеулі өзгерістер енгізеді.

Электронды оқыту әдістемелері ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білім бағдарламасын толыққанды меңгеруге жол ашады. Бұл педагогикалық үдеріске тың серпіліс әкеледі, болашақ мамандарға өмірлік білім беру ұстанымын қалыптастыруға, әлемдік білім кеңістігіне еркін енуіне, желілік шығармашылық қоғам арқылы тәжірибе алмасуға, кәсіби қызметтерін электронды форматқа ауыстыруға мүмкіндік береді.

Жоғары педагогикалық оқу орындарында электронды оқытуды енгізудің басты мақсаты – болашақ мұғалімдердің ақпараттық-қарым-қатынастық және технологиялық құзырлылығын қалыптастыру болып табылады. Сонымен бірге, ол – білімді дамытудың ақпараттық және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету құралы; екіншіден, электрондық оқыту жүйесінің кез-келген түйінінен мәліметтерді орталықтандырып жинақтау арқылы білім беру жүйесінің мониторингін жасау құралы; үшіншіден, білім беру жүйесі туралы қажетті статистикалық мәліметтерді және түрлі аспектілер бойынша есеп беруді қалыптастыруды қамтамасыз ететін шешім қабылдау құралы ретінде әрекет етуі тиіс.

Электронды қорларды қолдану білім беру барысында дәстүрлі сабақтың ауқымын кеңейтіп, ақпараттық ортаны едәуір жоғарылатып, білім беру үдерісін көру арқылы қабылдауын қамтамасыз етеді.

Мультимедиялық технологиялар мен презентацияларды, жаңа педагогикалық әдістерді қолдану жалпы сабақтың, әсіресе, лекция сабағының

белсенділігін арттырады. Ал гипермәтін, модуль негізінде дайындалған лекция материалдары, электронды нұсқадағы оқу құралдары студенттердің өз бетінше шығармашылықпен жұмыс жасауларына мүмкіндік береді.

Электрондық басылым – бұл сызба түріндегі, мәтіндік, сандық, сазды-әуенді, видео, сурет (фото) және т.б. ақпараттар, сонымен қатар басылым мәліметтерінің жиынтығы. Электронды басылым магниттік (магниттік таспа, магниттік диск, т.б.), оптикалық (CD-ROM, DVD, CD-R, CD-I, CD+ және т.б.) электронды тасымалдағыштарда болуы және электронды компьютерлік желілерде жариялануы мүмкін.

Электронды оқу басылымдары (электронды оқулықтар, электронды оқу құралдары –білімді бақылауға және автоматтандыруға, сондай-ақ, тиімді қолдануға негізделген, оқу курсы мен оның жеке бөлімдеріне сәйкес дайындалған, білім беру траекториясы мен әртүрлі оқу жұмыстарын анықтауға мүмкіндік беретін электронды басылым.

Электронды оқулық – оқу курсы мен оның тарауларының жүйелік мазмұнынан тұратын, мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес жасалған, өзінде қарапайым оқулықтың, анықтамалық, тапсырма-жаттығулардың және зертханалық практикумдардың мазмұнын қамтыған, мемлекеттік органдармен нақты бекітіліп мәртебеге ие болған электронды оқу басылымы.

Электронды оқу құралы – толық және жартылай электронды оқулықты алмастыра алатын, мемлекеттік білім беру стандартымен нақты бекітілген басылым. Электронды оқу құралы болып, мемлекеттік жалпы білім беру стандартындағы пәндер бөлімдері, типтік пәндер мен оқу жоспары бойынша жаттығулар мен тапсырмалар жинағы, сызбалар мен карталар, альбомдар, атлас конструкциялары, пәндер хрестоматиясы және оқу жоспары, оқу жоспарын жүргізудегі нұсқау, практикумдарға байланысты нұсқаулар, анықтама-энциклопедиялар саналады.

Сандық білім беру ресурстары – мультимедиялық дыбысталған презентациялар, сандық форматқа айналдырылған мәтіндер, интерактивті тапсырмалар мен білгілі бір тапқырып бойынша тестілеу бағдарламалары түріндегі интерактивті кешен.

Білім берудегі мультимедиа – таным үдерісінің жоғарылауына септігін тигізетін, білім беру мазмұнын интербелсенді формада ұсынатын, дидактикалық ақпараттық-бағдарламалық құрал.

Мультимедиа – пайдаланушыға әртүрлі типті ақпаратты біріктіріп ұсыну технологиясы. Жалпы осы сала зерттеушілерінің пікірі бойынша дәстүрлі оқу әдісімен берілген материалдың 25%-ы, көру арқылы 33%-ы, көру-есту арқылы 50%-ы, ал мультимедиялық интерактивті оқыту бағдарламасы көмегімен берілген материалдаң 75%-ы есте сақталады екен.

Төменда жалпы сандық білім қорларына топтастырылған сандық білім беру кешендерінің мазмұны келтіріліп отыр:

- Ақпарат алу блогы: ғылыми мақалалар, мәтіндер, оқулықтағы мәтіндерден үзінді, иллюстрациялар, анимациялар және тағы да басқа мультимедиалық құрылымдар, мультимедиалық презентациялар.

- Виртуалды галерея: видеофрагменттер, анимация, шынайы және иллюстрациялық суреттер, дыбыстық объектілер.

- Виртуалды зертханалар: интерактивті модельдер, интерактивті анимациялар, виртуалды зертхана;

- Анықтамалық материалдар: сызбалар, диаграммалар, ғалымдардың өмірдеректері, аннотациялар, интернет-сілтемелер.

- Терминдер, анықтамалар сөздігі.

- Аттестация: зерттеу жұмыстарына арналған сұрақтар мен тапсырмалар, есептеулер.

Сандық білім ресурстарына қойылатын талаптарға келетін болсақ, оқытудың дидактикалық талаптарын негізге ала отырып, төмендегіше тұжырымдауға болады:

- Оқу бағдарламасы мен оқулықтың мазмұнына сай болуы;

- Заманауи формаларына негізделіп, оқытуды интерактивтілік және мультимедиалық тұрғыдан қамтамасыз етуі;

- Оқушылардың жеке және жас ерекшелігіне сай, оқытуды саралау және даралау мүмкіндігін қамтамасыз ету;

- Оқушылардың осы пән бойынша алған білік-дағдылары негізінде проблемаларды шешуде өмірлік тәжірибе қалыптастыруға бағытталған оқыту түрлерін ұсыну;

- Топтық және жеке жұмыстар ұйымдастыру;

- Шынайы мәліметтерге сүйену;

- Оқулықтың сәйкес бөлімдерінің көлемін ұлғайту;

- Әдістемелік тұрғыдан мақсатқа сай болғанда ғана қолдану мүмкіндігі;

- Ыңғайлы интерфейс.

Сандық білім беру ресурстарын сабақтың барлық кезеңдерінде қолдануға болады: себебі, ол – оқу үдерісін ұйымдастыруда көмекші құрал. Осыған орай, сандық білім беру ресурстарын қолданудың тиімділігін атап өткен жөн:

- Сабақ барысында дайындалған сандық объектілерді мультимедиалық проектор арқылы демонстрациялау;

- Зертханалық жұмыстарды орындауда электрондық микроскоп, интерактивті модельдерді пайдалану;

- Білімді тексеруде компьютерлік тестілерді қолдану;

Қорыта айтқанда, электронды оқытуда сандық білім қорларын пайдаланудың алатын орны ерекше. Ол үшін, ең алдымен оқыту, білім беру

үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық, технологиялық, мультимедиялық технологияларды белсенді түрде енгізу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Нурғалиева Г.К. Ценностное ориентирование личности в условиях информатизации образования. – Алматы, 2004.
2. Қазақстан Республикасы жоғары білімді дамыту стратегиясы. – Алматы, 1998.
3. Нурғалиева Г.К., Тилеуова С.С. Теория развития профессионального образования. – Алматы, 1999.
4. <http://sabaq.kz/702/12>
5. <http://schoolcollection.edu.ru>

ТИЛЕУОВА С.С. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ – ОСНОВНОЙ МЕХАНИЗМ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье рассматриваются способы использования информационных цифровых образовательных ресурсов в образовательной сфере. А также связь модернизации содержания образования на современном этапе развития общества с инновационными процессами в организации обучения и подготовки специалистов.

Ключевые слова: мультимедиа, цифровые образовательные ресурсы, электронные учебники.

TYLEUOVA S.S. THE USE OF DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IS BASIC MECHANISM OF E-LEARNING

This article deals with the theoretical aspects of educational field. They form students' personality by a means of educational process' informatization at schools in condition of educational informatization.

Keywords: multimedia, digital educational resources, electronic textbooks.

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА

УДК 711.4:574

**КОЭФФИЦИЕНТ АЭРАЦИИ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ
ЭКОЛОГИЧНОСТИ РАЙОНОВ ЗАСТРОЙКИ ГОРОДОВ**

БАЛАБЕКОВ О.С.

На основе анализа факторов, определяющих комфортность проживания населения в городах и населенных пунктах, разработаны основные направления исследований по экологическому строительству городов. Предложено уравнение для расчета коэффициента аэрации, определяющего проветриваемость территории и позволяющего дать оценку экологичности района застройки.

Ключевые слова: экологическое строительство, селитебная зона, ветер, загрязняющие вещества, экологический фактор, коэффициент аэрации.

Экологическое строительство является сравнительно новым научным направлением в составе геоэкологии. Тем не менее, из-за практической значимости и научного интереса, проявляемого со стороны ученых в различных сферах науки, сформировано большое количество разрозненных научных направлений. Среди исследований по ветровому режиму городских территорий значительная часть работ посвящена анализу устойчивости и изменчивости климатических параметров за счет циркуляции атмосферы, строительной климатологии.

Изучению влияния ветрового режима территории городской застройки направлены работы: Kratzer 1937, 1956; Томсон, 1947; Сапожникова, 1950; Щербань, 1968, 1985; Гольцберг, 1969; Климова, 1971, 1974; Чернавская, 1972; Бызова, 1974, 1991; Романова, 1976; Яковлев, 1978; Никитин, 1980; Landsberg 1981; Лицкевич, 1981; Реттер, 1984; Серебровский, 1985; Семашко, 1986; Коваленко, Орлова, 1993.

Моделирование ветровых потоков в условиях городской застройки рассмотрено в работах: Estoque, 1961; Delage and Taylor, 1970; Yu, 1973; Vukovich 1971; Bornstein, 1972, 1975; Uliasz, 1979; Марчук, 1982; Пененко, Алоян, 1985; Гаврилов, 1992; Лифанов, 1997, 1998 [1].

Влияние препятствий на динамику воздушного потока исследовалось многими ученым на протяжении последних десятилетий. Изучено влияние на поток в аэродинамических трубах модельных деревьев, кустов, травы и некоторых других элементов ландшафта в исследованиях Т.Катвани, Р.Мерони, 1970, А.Том, 1970 и др. В последние годы, в связи с обострением экологической ситуации значительное внимание уделялось изучению

влияния промышленной и городской застройки. Они обобщены в работах: А. Huber, 1984; R.P. Hosker, 1984; М.Е. Берлянд, Е.Л. Генихович, 1986; P. Kastnor-Klein, E. Plate, E. Fedorovich 1997 и др [1,2].

В современной практике находит применение широкий спектр математических моделей. Анализ показывает, что наиболее активно в настоящее время внедряются численные трехмерные гидродинамические модели (около 50%), на втором месте по распространению – широко известные Гауссовы модели, развивающие нормативные методики EPA-US и МАГАТЭ (около 25%), остальная часть приходится на двумерные, одномерные и аналитические модели. К числу последних относится нормативная методика ОНД-86.

Выделение загрязняющих веществ в окружающую среду в определенной степени является основным мотивом для отдельного проектирования объектов городского строительства и промышленных предприятий. Однако сегодня промышленная и жилая застройка существуют рядом, оказывая активное влияние друг на друга, особенно в исторически сложившихся центральных районах. Разрабатываемые на предприятиях, особенно в частных, мероприятия по снижению выбросов в атмосферу загрязняющих веществ не всегда обеспечивают достижение нормативных показателей. Поэтому при решении вопросов рассеивания загрязняющих веществ в границах существующей застройки необходимо опираться на знание законов атмосферной диффузии и учитывать многообразие факторов, оказывающих наибольшее влияние на данный процесс.

Для осуществления поставленных в работе задач нами проведено обобщение и систематизация существующих исследований. Определено, что наиболее хорошо изученным на сегодняшний день является процесс рассеивания загрязняющих веществ от высоких точечных источников. Существующие модели рассеивания загрязняющих веществ построены без учета влияния рельефа и параметров застройки. Такие модели не позволяют прогнозировать реальные ситуации, связанные с архитектурно-планировочными решениями отдельных зданий и фрагментов городской застройки. Существующие модели распространения загрязняющих веществ вблизи здания представляют собой либо полуэмпирические зависимости, справедливые лишь для конкретных ситуаций и компоновок зданий, которые предусматривались при постановке эксперимента, либо используют аппарат математической статистики для обработки данных натурных замеров. Кроме того, они не учитывают всего разнообразия природных и климатических условий, хотя нашли практическое применение при расчетах загрязнения воздуха на производственной территории. В современной практике при проектировании объектов селитебной территории используются методики,

направленные на определение лишь микроклиматических параметров воздушной среды [3].

Анализ существующих моделей распространения загрязнений в городе показал, что применение общепринятых формул для расчета полей концентраций примесей, которые создаются источниками, расположенными вблизи здания (зданий), часто приводит к неверным результатам. Сложность возникающих вокруг здания полей потока с резкими перепадами скоростей и неоднородной турбулентностью приводит к выводу о том, что аналитическое решение уравнений диффузии в данном случае едва ли будет достигнуто в ближайшее время.

В успешно используемых численных решениях не учитываются вопросы диффузии компонентов вредных воздушных выбросов на основе последних достижений фундаментальной науки в области атмосферной диффузии и новых открытий по механике газа и жидкости.

Несмотря на большое число разнообразных подходов к моделированию городской среды, пока не достигнуто заметного успеха в области адекватного учета загрязнения атмосферы застройки за счет такого важнейшего источника как автотранспорт. Кроме того, сложность процессов, происходящих в городской среде, и большой объем информации по форме зданий, не позволяют, без разработки специальных методов параметризации городской застройки достигнуть конечной цели к области создания инженерных методов расчета переноса и рассеивания компонентов загрязнения атмосферы [3,4,5].

Поэтому существующие нормативные методы по строительству и охране окружающей среды требуют существенной корректировки. Это прежде всего касается практически не изученной области переноса массы, тепла и аэрозольных частиц на уровне микрошероховатости, т.е. в среде передвижения и отдыха человека.

Взаимодействие атмосферы с подстилающей поверхностью является одними из наиболее важных и сложных проблем как в теоретическом плане, так и в вопросах практической деятельности человека. На подстилающей поверхности происходит превращение основной части солнечной энергии в тепловую, в приповерхностном слое, содержащем препятствия, наиболее интенсивно осуществляются переходы энергии из одной формы в другую.

Кроме того, именно в этой области сосредоточены основные источники антропогенного загрязнения атмосферы. По этим причинам установление аэрогидродинамических, тепло- и массообменных закономерностей процессов в этой зоне очень важно для решения городских экологических проблем, особенно при решении задач переноса и рассеяния примеси в

атмосфере над подстилающей поверхностью сложной структуры современного крупного города.

Анализ проблем экологии строительства такого крупного города, как Шымкент показывает, что он оказывает влияние на направление ветра, температуру и, как следствие, на климат. При этом требуется всесторонний учет многих процессов жизнедеятельности людей, животного и растительного мира, энерго- и массообмена в среде обитания, а также рельефа местности. Если многие из этих процессов успешно моделируются, то другие поддаются лишь качественному анализу.

Поэтому эти вопросы актуальны с точки зрения научной значимости и практической ценности для всех крупных городов Казахстана.

Обобщая данные фундаментальных и прикладных исследований по экологическому строительству можно сделать следующие выводы:

1. Прогноз и формирование благоприятных биоклиматических и экологических условий жизнедеятельности человека средствами застройки и благоустройства являются одними из главных задач новой отрасли знаний как экологическое строительство в Казахстане;

2. Трансформация воздушного потока в населенных местностях, расположенных вблизи горного массива зависит в значительной степени от эффекта экранирования, аккумуляции и обратного рассеивания загрязнений формирующихся в жилом массиве и на производствах;

3. Селитебная территория городов играет доминирующую роль в создании благоприятных условий в жилой среде;

4. Исходя из динамики изменения выбросов в воздушный бассейн из стационарных и передвижных источников выявлено, что автотранспорт является основным источником загрязнения в подстилающей земную поверхность зоне на уровне микрошероховатости;

5. Основным и неизученным направлением научных исследований в области экологического строительства, как составной части геоэкологии, являются вопросы аэродинамики, тепло- и массоперенос, осаждение и перенос частиц аэрозольного потока в подстилающей земную поверхность зоне населенных пунктов под воздействием ветрового потока [5].

В настоящее время экологический фактор становится не просто учитываемым при проектировании городов, но и определяющим проектное решение: выбор направлений территориального развития города; оптимальное расположение производственных сооружений, жилых районов и транспортных магистралей, пространственное расположение жилища, кварталов, микрорайонов, жилых районов, обеспечивающее нормальный доступ свежего воздуха и защищающее от сильного ветра, шума, вибрации, радиации и т.д. При этом следует ориентироваться на оценку и прогноз

экологической и микроклиматической ситуации с учетом природных и антропогенных факторов [4,5].

Основными климатообразующими факторами являются скорость ветра, температура и влажность жилой среды. Повышенные температура и влажность воздуха в штилевый период создают дискомфортные условия в среде обитания человека. Для устранения дискомфорта необходима аэрация территории. В зимнее время при низких температурах ветер усугубляет ощущение холода и тем самым усиливает дискомфорт в окружающей среде. Перемещения больших масс и холодного воздуха от морей и океанов в глубь континентов вызывают большие колебания в температуре приземных слоев.

Ветер как фактор, влияющий на планировку застройки городов с учетом экологических и климатологических условий, учитывается при решении задач:

- а) аэрации или защиты городских территорий от неблагоприятных явлений;
- б) теплотехнических расчетов стен, зданий и сооружений, а также микроклимата жилой среды;
- в) определения аэродинамического давления на сооружения, здания и электропровода в расчетах на их прочность и устойчивость;
- г) оценки масштабов снежных заносов на дорогах, улицах, городских территориях и затрат по их уборке и расчистке.

Проветриваемость жилой среды в кварталах, микрорайонах, городских районах и в целом по городу является основным параметром застройки и реконструкции. Для оценки качества места жилья одним из основных параметров может быть предлагаемый нами коэффициент аэрации [5]:

$$K_A = \frac{P_e - \Delta P}{P_e} \quad (1)$$

В этой зависимости P_v – нормативный скоростной напор (по метеоданным) на площади будущей застройки, P_a ; ΔP – сопротивление района застройки с учетом рельефа местности, P_a . Эти величины определяются по господствующему направлению розы ветров при средней скорости ветрового потока.

При анализе застройки необходимо исходить из того, что чем больше K_A тем лучше проветриваемость, т.е. аэрируемость жилого массива. Наиболее идеальна застройка жилого массива коэффициентам аэрации $K_A \rightarrow 1$. Однако, в этом случае значительно увеличивается длина водопроводной, канализационной, электрической и газопроводной, канализационной, электрической и газоподводящей сетей, что приводит к удорожанию строительства зданий. При $K_A \rightarrow 0$ отсутствует циркуляция воздушной среды,

что приводит к длительному застою ЗВ вокруг объекта проживания. Это будет способствовать отравлению организма человека. Поэтому при проектировании жилого массива необходимо провести оценку места строительства домов, в том числе исходя из предложенного уравнения

Таким образом, на основе анализа факторов, определяющих комфортность проживания населения в городах и населенных пунктах, разработаны основные направления исследований по экологическому строительству городов. Предложено уравнение для расчета коэффициента аэрации, определяющего проветриваемость территории и позволяющего дать оценку экологичности района застройки.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Крганбаев Б.Н. Структурно-поэлементная модель взаимодействия города и окружающей среды //Вестник МКТУ им. Х.А.Ясави.2008.–№3. – С.115-119.
- 2 Крганбаев Б.Н., Волненко А.А., Балабеков О.С., Петин В.Ф. Закономерность взаимодействия турбулентных струй при обтекании дискретно расположенных неподвижных преград сферических и призматических форм с различным пространственным расположением. //Наука и образование на пороге XXI века, посвященной 10-летию Южно-Казахстанского гуманитарного института им. М.Сапарбаева: Тр. межд. науч.-практ. конф. – Шымкент, 2004, Т.2. – С.25-29.
- 3 Балабеков О.С., Волненко А.А., Крганбаев Б.Н., Раматуллаева Л.И. Исследование аэрационного режима микрорайонов для оценки влияния загрязненности территории города. //Процессы, машины и аппараты промышленных технологий: Тр. межд. науч.-практ. конф. – Шымкент: ЮКГУ им. М.Ауезова, 2006. – С.216-220.
- 4 Крганбаев Б.Н. Методика расчета проветриваемости городских территорий //Химическая технология. Контроль и управление.–2008.–№1.- С.66-69.
- 5 Крганбаев Б.Н. Методические основы расчета распространения загрязняющих веществ в воздушном бассейне города /Под ред. академика Балабекова О.С.–Шымкент. Международный Казахско-турецкий университет Шымкентский институт, 2008.–63 с.

БАЛАБЕКОВ О.С. АЭРАЦИЯ КОЭФФИЦИЕНТІ ҚАЛА САЛУДА АУДАНДАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КӨРСЕТКІШІ РЕТІНДЕ

Тұрғындардың қалалар мен елді мекендерде өмір сүру қолайлылығын сараптау барысында қала салудың экологиялық қырын зерттеудің негізгі бағыттары қарастырылды. Аумақты желдету деңгейін анықтайтын және құрылыс ауданының экологиялылығын бағалауға мүмкіндік беретін аэрация коэффициентін есептеуге арналған теңдеу ұсынылды.

Кілт сөздер: экологиялық құрылыс, селителі аймақ, жел, ластаушы заттар, экологиялық фактор, аэрация коэффициенті.

BALABEKOV O.S. RATIO AS AERATION THE ENVIRONMENTAL PROFILE OF BUILDING AREA CITIES

On the basis of analysis of the factors determining the comfort of living of the population in cities and communitiess points , developed the main lines of research on ecological city construction. An equation for calculating the coefficient of aeration defining ventilated areas and permit an assessment of environmental performance of building area .

Keywords: ecological construction, residential area, wind, pollutants, environmental factor , the factor of aeration.

УДК 624.131+539.215

К РЕШЕНИЮ ЗАДАЧ СОПРЯЖЕНИЙ МЕХАНИКИ НЕОДНОРОДНЫХ СОЛЕННЫХ МАСС ЗЕМЛИ

АЛТЫНБЕКОВ Ш.А., УМИРБЕКОВ М.С.

В статье решены задачи сопряжения механики неоднородных соленых масс земли. К найденному решению был произведен численный анализ.

Ключевые слова: неоднородные соленые массы земли, избыточный напор поровой жидкости, коэффициент фильтрации, коэффициент водоотдачи, функция Бесселя.

1. Введение

В настоящее время теория фильтрационной консолидации многокомпонентных грунтов, основанная на модели К. Терцаги-В.А. Флорина признана достаточно разработанной. Однако на наш взгляд, недостаточно исследованы задачи сопряжении механики неоднородных земляных масс.

В связи с этим, в последнее время прогнозу деформации различных промышленно-гражданских, гидротехнических и нефтяных зданий и сооружений, возведенных на неоднородных, по структурной прочности различных грунтовых оснований проявлен большой интерес.

2. Постановка и решение задачи

Задачи сопряжения теории фильтрационной консолидации неоднородных соленых грунтов, в частности, приводятся к решению системы дифференциальных уравнений уплотнения земляных масс.

$$\frac{\partial H_S}{\partial t} = C_{vs} e^{\alpha_s z} \left(K_{1S} \frac{\partial^2 H_S}{\partial x^2} + K_{2S} \frac{\partial^2 H_S}{\partial y^2} + K_{3S} \frac{\partial^2 H_S}{\partial z^2} \right),$$

при следующих граничных

$$h_{1S}^{(1)} \frac{\partial H_S}{\partial x} - h_{1S}^{(2)} H_S |_{x=-l_1} = 0,$$

$$h_{1S}^{(3)} \frac{\partial H_S}{\partial x} + h_{1S}^{(4)} H_S|_{x=+l_1} = 0,$$

$$h_{2S}^{(1)} \frac{\partial H_S}{\partial y} \mp h_{2S}^{(2)} H_S|_{x=\mp l_2} = 0,$$

$$h_{3S}^{(1)} \frac{\partial H_S}{\partial z} - h_{3S}^{(2)} H_S|_{z=0} = 0,$$

$$h_{3S}^{(3)} \frac{\partial H_S}{\partial z} + h_{3S}^{(4)} H_S|_{z=h} = 0,$$

$$H_1(x, -0, z, t) = H_2(x, +0, z, t),$$

$$K_{21} \frac{\partial H_1}{\partial y} \Big|_{y=-0} = -K_{22} \frac{\partial H_2}{\partial y} \Big|_{y=0}$$

и начальных

$$H_S(x, y, z, r) = \left(\frac{\theta_0^*}{n\gamma} + H_0^* \right)_S$$

условиях, решениями которого являются

$$H_S(x, y, z, t) =$$

$$\sum_{i=1}^{\infty} \sum_{j=1}^{\infty} \sum_{k=1}^{\infty} A_{S_{ijk}} \left(\cos \frac{\mu_{S_i}}{\sqrt{K_{1S}}} x + B_{S_i} \sin \frac{\mu_{S_i}}{\sqrt{K_{1S}}} x \right) \left(\cos \frac{\eta_{S_j}}{\sqrt{K_{2S}}} y + \right. \\ \left. + C_{S_i} \sin \eta_{S_j} K_{2S} y + D_{S_{ij}} \cos \frac{\mu_{S_i}}{\sqrt{K_{1S}}} x + \right. \\ \left. + E_{S_{ij}} \sin \mu_{S_i} K_{1S} x \cos \eta_{S_j} K_{2S} y + C_{S_i} \sin \eta_{S_j} K_{2S} y \right) \quad (1)$$

Здесь

$$\left(\frac{\theta_0^*}{n\gamma} + H_0^* \right)_S =$$

$$\sum_{i=1}^{\infty} \sum_{j=1}^{\infty} D_{S_{ij}} \left(\cos \frac{\mu_{S_i}}{\sqrt{K_{1S}}} x + \right.$$

$\left. B_{S_i} \sin \mu_{S_i} K_{1S} x \cos \eta_{S_j} K_{2S} y + C_{S_i} \sin \eta_{S_j} K_{2S} y \right)$ (2) решения граничных задач

$$K_{1S} \frac{\partial^2 H_{0S}}{\partial x^2} + K_{2S} \frac{\partial^2 H_{0S}}{\partial y^2} + K_{3S} \frac{\partial^2 H_{0S}}{\partial z^2} = 0,$$

$$h_{1S}^{(1)} \frac{\partial H_{0S}}{\partial x} - h_{1S}^{(2)} H_{0S}|_{x_1=-l_1} = 0,$$

$$h_{1S}^{(3)} \frac{\partial H_{0S}}{\partial x} + h_{1S}^{(4)} H_{0S}|_{x_1=+l_1} = 0,$$

$$h_{2S}^{(1)} \frac{\partial H_{0S}}{\partial y} \mp h_{2S}^{(2)} H_{0S}|_{x_2=\mp l_2} = 0,$$

$$h_{3S}^{(1)} \frac{\partial H_{0S}}{\partial z} + h_{3S}^{(2)} H_{0S}|_{z_1=h} = \frac{q_S}{\gamma},$$

$$|x| \leq a_1, \quad -e_1 - b_1 \leq y \leq -e_1,$$

$$|x| \leq a_2, \quad e_2 \leq y \leq e_2 + b_2,$$

$$\begin{aligned}
 & h_{3S}^{(1)} \frac{\partial H_{0S}}{\partial z} + h_{3S}^{(2)} H_{0S}|_{z=h} = 0, \\
 & -l_1 < x < -a_1, \quad a_1 < x < l_1, \\
 & -l_2 < y < -b_1 - e_1, \quad -e_1 < y < 0, \\
 & -l_1 < x < -a_2, \quad a_2 < x < l_1, \\
 & e_2 + b_2 < y < l_2, \quad 0 < y < l_2, \\
 & h_{3S}^{(3)} \frac{\partial H_{0S}}{\partial z} + h_{3S}^{(4)} H_{0S}|_{z=0} = 0, \\
 & H_{01}(x_1 - 0, z) = H_{02}(x, +0, z), \\
 & K_{21} \frac{\partial H_{01}}{\partial y} \Big|_{y=-0} = -K_{22} \frac{\partial H_{02}}{\partial y} \Big|_{y=+0}, \\
 & S = 1, 2;
 \end{aligned}$$

H_S – избыточный напор поровой жидкости; θ_0^* и H_0^* соответственно сумма нормальных напряжений и напор, соответствующие полной стабилизации; K_{0S} – коэффициент фильтрации $n=1,2,3$ – в зависимости от мерности рассматриваемой задачи; $h_{1S}^{(1)}, h_{1S}^{(2)}, \dots, h_{3S}^{(4)}$ – коэффициенты водоотдачи; μ_{S_i} – положительные корни уравнения составленного из комбинации тригонометрических функций; η_{S_j} – положительные корни системы уравнения составленного из комбинации тригонометрических функции; $V_{vS_{ij}}(z)$ – функция из комбинации функции Бесселя первого и второго рода индекса $\nu_{S_{ij}}$; $\lambda_{S_{ijk}}$ – положительные корни уравнения составленного из комбинации этих функции; $A_{S_{ijk}}, B_{S_i}, C_{S_j}, C_{vS}, \alpha_S$ – известные коэффициенты и параметры; γ – удельный вес воды.

НДС скелета грунта описано уравнением $\varepsilon_S(t) = \varepsilon_S(\tau_1) - \frac{\alpha_{0S} \beta_S e^{-\alpha_S z}}{1 + (n-1) \xi_{0S}} \theta_S(t)$, где $\varepsilon_S(t)$ – коэффициент пористости; $\varepsilon_S(\tau_1)$ – коэффициент пористости в момент приложения нагрузки; α_{0S} – коэффициент уплотнения; ξ_{0S} – коэффициент бокового давления; β_S – известный параметр; $\theta_S(t)$ – сумма главных напряжений в скелете грунта.

Осадок грунтовых оснований вызванного нагрузкой q_S , определено формулой

$$S_S(t) = \left\{ \frac{1}{2} \sum_{i=1}^{\infty} \sum_{j=1}^{\infty} D_{S_{ij}} E_{S_{ij}}^C - \frac{2}{\alpha_S} \sum_{i=1}^{\infty} \sum_{j=1}^{\infty} \sum_{k=1}^{\infty} E_{S_{ijk}}^H e^{-C_{vS} \lambda_{S_{ijk}}^2 t} \right\} (3)$$

где $\varepsilon_{cp.S}$ – средний коэффициент пористости; $E_{S_{ij}}^C$ и $E_{S_{ijk}}^H$ – известные коэффициенты.

3. Выводы.

Анализы полученных результатов (1), (2) и (3) показывают:

При больших значениях коэффициента бокового давления и параметра неоднородности процесс уплотнения грунта протекает более медленно, а при больших значениях проницаемости грунта более высоким темпом.

• При малых значениях параметров неоднородности, характеризующих деформационные свойства грунтов, уплотнение происходит без ощутимого повышения давления в воде, а при больших значениях их напор не зависит от времени. При этом, большим значениям этих параметров соответствует большой осадок.

• Чем тяжелее возводимое сооружение, чем ближе оно расположено ко второму возводимому зданию и чем больше сжимаемость грунтов в пределах большой глубины, тем значительней осадка возводимого сооружения и больше воронка оседания. Фундаменты зданий, находящиеся вблизи возводимого сооружения, попав в воронку оседания, получают осадку, которая приводит к деформации конструкций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алтынбеков Ш.А. Об одном методе аппроксимации // Проблемы механики. №3-4, 1995. – С. 5-7.

АЛТЫНБЕКОВ Ш.А., ӨМІРБЕКОВ М.С. ӘРТЕКТІ ТҰЗДЫ ЖЕР МАССАСЫ МЕХАНИКАСЫНЫҢ ТҮЙІНДЕС ЕСЕПТЕРІНІҢ ШЕШІМІ

Әртекті тұзды жер массалары механикасының түйіндес есебі шешілді. Мақалада табылған шешімге арнайы сандық талдау жасалған.

Кілт сөздер: әртекті тұзды жер массалары, қуыстық сұйықтықтың шектік қысымы, сүзгілеу коэффициенті, судың берілу коэффициенті, Бессель функциясы.

ALTYNBEKOV SH.A., UMYRBEKOV M.S. TO THE SOLUTION OF MECHANICS CONJUGATION PROBLEMS OF INHOMOGENEOUS SALT EARTH MASSES

Solved conjugation problem of mechanics inhomogeneous salt earth masses. Was made special numerical analiz.

Keywords: inhomogeneous salt earth masses, excess pore fluid pressure, rate of filtration, rate off water loss, Bessel function.

УДК 553.495:502.1

**РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО
СОСТОЯНИЯ ФАУНЫ ВОКРУГ УРАНОДОБЫВАЮЩИХ
ПРЕДПРИЯТИЙ НАК «КАЗАТОМПРОМ» ЮКО**

***БАЛАБЕКОВ О.С., САРТАЕВА Х.М., БАЙСЕЙТОВА Н.М.,
ХАЛИКОВА Г.С.***

В статье проводится анализ влияния уранодобывающих предприятий НАК «Казатомпром» ЮКО на животный мир прилегающих территорий: на протяжении 3 лет исследований выявлены виды, численность, а также радиометрический и спектрофотометрический анализ на тяжелые металлы.

Ключевые слова: уран, радионуклиды, фауна, радиометрия, спектрофотометрия, тяжелые металлы, пресмыкающиеся.

Динамичное развитие экономики и рост благосостояния населения Республики Казахстан делает все более актуальным вопрос обеспечения возрастающих потребностей различных отраслей экономики в электрической и тепловой энергии. В условиях ожидаемого существенного мирового роста численности населения и прогнозного мирового роста энергопотребления, основные на сегодняшний день энергоносители, такие как уголь, газ, нефть, иссякают все более быстрыми темпами и по различным прогнозам могут исчерпать себя во второй половине XXI века, что делает актуальной своевременную подготовку новой энергетической технологии.

В ежегодных Посланиях Президента Республики Казахстан народу Казахстана сформулирована стратегическая задача значительного ускорения темпа развития экономики страны, в первую очередь за счет широкомасштабного внедрения высоких технологий и наукоемких производств, которые выступили бы надежным фундаментом для форсированного и устойчивого развития экономики в целом. В числе важнейших направлений внутренней и внешней политики отмечена необходимость развития электроэнергетических ресурсов и создания основ атомной энергетики, которая способна вовлечь в ускоренное развитие комплекса сложных высокотехнологичных производств, основанных на новейших технологиях и использующих последние достижения науки техники [1].

Поступательный рост техногенной нагрузки на окружающую среду отрицательно сказывается на экологическую среду обитания живых организмов и человека. В этих ареалах снижается плодородие почвы, растет

уровень загрязненности атмосферного воздуха и водной среды. Выбросы радиоактивных элементов в окружающую среду существенно изменили радиационную обстановку в биосфере, что оказывает огромное влияние на все экологические взаимоотношения сообществ живых организмов, а в некоторых случаях ведет к деградации биоразнообразия целого региона. Радиационный фон – постоянно действующий экологический фактор, который играл важную роль в формировании и эволюции живого вещества и оказывает постоянное влияние на биоту. Естественная радиация обусловлена космическим излучением и радионуклидами, содержащимися в земной коре, воде и воздухе. В результате ядерных взрывов, особенно в атмосфере, важной составляющей радиационного воздействия на биосферу, стало антропогенное загрязнение окружающей среды, обусловленное интенсивным выбросом расщепляющихся материалов, многие из которых активно вовлекаются в биогенный круговорот веществ. Урановые руды, как источник «топлива» для атомных электростанций располагаются и успешно разрабатываются в Южно-Казахстанской области. При добыче урановых руд используется современная, прогрессивная и экологически безопасная технология, которая не представляет угрозу как для людей, так и для окружающей среды. В этой связи необходимо формировать у населения, проживающие в регионах уранодобывающих предприятиях сознания о целесообразности сочетания экологических и экономических интересов [2].

Целью данного исследования является оценка экологического состояния фауны вокруг уранодобывающих предприятий Южно-Казахстанской области.

Для оценки фауны исследуемых территорий были проведены фаунистические исследования беспозвоночных и позвоночных животных. Производственная зона и площадки расположения подземных скважин уранодобывающих предприятий расположены на равнинной территории северной части Каратауского хребта. Кроме этого, эти территории, также подвергаются к высокой реакрационной нагрузке со стороны животноводческих хозяйств. В связи с этим, на местности многие виды млекопитающих и птиц, узко приуроченных по обитанию к горной местности, не встречаются. Тем не менее, исследуемая территория плотно прилегает к заповедной зоне и в определенной степени ограничивает ареалы обитания многих. На территории Каратауского заповедника встречаются 3 вида млекопитающих, которые занесены в Красную Книгу РК: каратауский архар, индийский дикобраз, каменная куница. Орнитофауна содержит 118 видов. Из числа редких, ареал которых сокращается, и находятся под угрозой исчезновения 12 видов птиц занесены в Красную книгу Казахстана (1996г.): белый аист, чёрный аист, змеяяд, орёл-

карлик, степной орёл, беркут, бородач, стервятник, балабан, красавка, джек, филин. На сегодняшний день томофауна содержит более 152 вида, из числа редких насекомых 2 вида являются эндемиками Каратау и Средней Азии, 1 вид реликтовый, 8 занесены в Красную Книгу СССР (1984г.) и Красную Книгу Казахстана.

В таблице 1 представлены результаты учетов, проведенных во время маршрутных исследований. За период с 05.05. - 25.09. 2012 и 2014 годов было организовано ряд научных экспедиций по учету численности животных, птиц, земноводных и пресмыкающихся. В ходе экспедиции было учтено 28 видов классов птиц, насекомых, земноводных и пресмыкающихся. Установленные нами виды, кроме представителей насекомых, земноводных и пресмыкающихся, были очень малочисленными. Поэтому, имеющиеся данные не позволяют сделать вывод о состоянии их популяций. Однако, нужно отметить, что проанализированные особи представителей всех классов фауны были без каких-либо видимых морфологических отклонений.

Таблица 1 - Результаты исследований по учету видов и численности животных (2012-2014 гг.)

№п/п	Русское название	Латинское название	Учетное количество, экз.
1	Змея	<i>Circaetus dallicus</i>	2
2	Орел-карлик	<i>Hieraetus pennatus</i>	1
3	Степной орел	<i>Aquila nipalensis</i>	1
4	Бородач	<i>Gyraetus barbatus</i>	1
5	Стервятник	<i>Neophron percnopterus</i>	1
6	Балабан	<i>Falco cherrug</i>	4
7	Красавка	<i>Anthropoides virgo</i>	2
8	Жаба зеленая	<i>Bufo viridis</i>	23
9	Желтопузик	<i>Pseudopus apodus</i>	45
10	Полз разноцветный	<i>Coluber ravergieri</i>	22
11	Полз узорчатый	<i>Elaphe dione Pallas.</i>	18
12	Черепаша степная	<i>Testudo horsfieldi Gray.</i>	11
13	Стрекоза девушка красотка	<i>Calopteryx virgo Linnaeus</i>	23
14	Дозорщик император	<i>Anax imperator Leach.</i>	7
15	Среднеазиатский древесный богомол	<i>Hierodula tenuidentata Saussure</i>	45
16	Точечная коровка	<i>Stethorus punctillum Wse.</i>	87
17	Пестрянка лета	<i>Zygaena Laeta Hubher</i>	21
18	Парусник Алексанор	<i>Papilio alexanor Esper</i>	1

19	Черный Апполлон	<i>Parnassius mnemosyne</i> <i>Linnaeus</i>	1
20	Пчела плотник	<i>Xylocopa valga</i> Gerstaecker	74
21	Златка туранговая большая	<i>Capnodis miliaris metallica</i> <i>Ballian</i>	65
22	Стрекоза булавобрюх заметный	<i>Cordulegaster insignis</i>	14
23	Обыкновенная слепушонка	<i>Ellobius talpinus</i>	3
24	Лесная соя	<i>Dryomys nitedula</i>	2
25	Кузнечик темнокрылый	<i>Phyllorgerius jacobsoni</i>	245
26	Сколия степная	<i>Scolia hirta</i>	23
27	Сфекс желтокрылый	<i>Sphex flavipennis</i>	21
28	Лягушка озерная	<i>Rana ridibundus</i>	75

Для проведения радиометрических и спектрометрических исследований нами были отловлены по три особа четырех видов земноводных и пресмыкающихся – полоза узорчатого, полоза разноцветного, жабы зеленой и черепахи степной. Выбор этих видов фауны был обоснован тем, что они являются постоянными обитателями данного биотопа и более тесно взаимосвязаны с ним через трофическую цепь. В связи с этим было предположено, что наличие в пищевом субстрате даже очень малой дозы радиационных веществ могут отразиться в функции и устройстве внутренних жизненно-важных органов, которые могут быть определены как индикационные признаки. Кроме того, в исследованных образцах биосубстратов были определены количественные содержания таких элементов как свинец, цинк, медь и фосфор [2,3]. Для сравнительного анализа результатов исследования, указанные виды животных были отловлены в трех разных биотопах: 1) в селах Советское и Майбулак, которые находятся на расстоянии 120 и 180 км от исследуемых территорий; 2) в опытном участке №1, окрестности поселка Таукент.

Для проведения радиометрических анализов и определения содержания тяжелых металлов в организме было отобрано 36 проб биосубстратов из печени, сердца, почек и мышечных тканей черепах, змей, жаб и насекомых. Дозиметрические исследования проб биосубстратов животных показали, что среднее значение радиационного фона для 22 проб биосубстратов составляет не более 1,03 мР/ч. Максимальное его значение – 9,2 мР/ч установлено в биосубстратах №14 и № 7, соответствующих пробам печени черепахи и жабы.

Исследование биосубстратов на содержание тяжелых элементов показал следующие результаты: 1) среднее содержание токсичных элементов по всем исследованным пробам животным составляет: по свинцу – $1,8 \pm 0,2\%$

мг/кг, по цинку – $157,4 \pm 3,7\%$ мг/кг, по меди – $11,8 \pm 3,2\%$ мг/кг, по фосфору – $14003 \pm 55,2\%$ мг/кг (рисунок 12); 2) минимальное содержание цинка – $4,6 \pm 3,2\%$ мг/кг выявлено в пробе № 4 – печень черепахи, отобранной в с. Советское, по меди – $4,7 \pm 3,7\%$ мг/кг (пробы № 7, опытный участок №1 и проба № 21, с.Советское); 3) минимальное значение по фосфору – $2725 \pm 42,2\%$ мг/кг выявлено в пробе № 22 – печень черепахи, отобранная в с.Майбулак (рисунок 1).

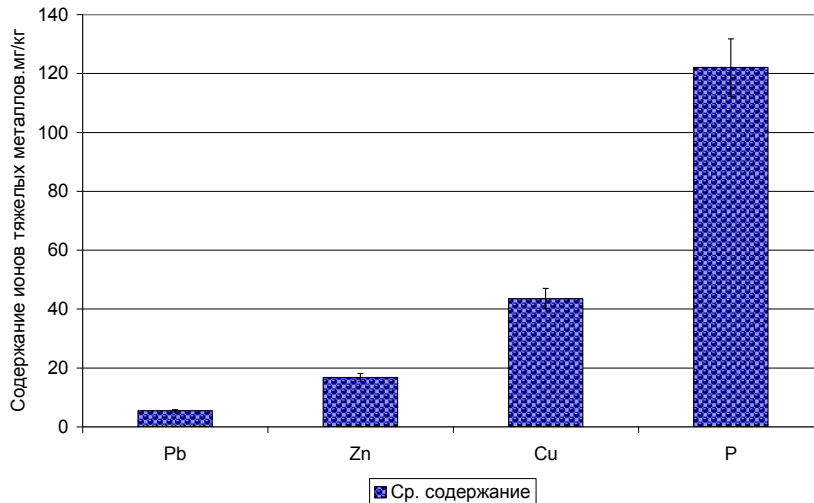

Рисунок 1 - Средние содержания элементов-загрязнителей по всем исследованным пробам биосубстратов животных

Максимальное содержание свинца – $27 \pm 2,2\%$ мг/кг выявлено в пробе № 14 (жаба), отобранной в опытной участке №1, максимальное содержание цинка – $394 \pm 5,2\%$ мг/кг – в пробе № 14 (желтопузик), отобранной в с.Майбулак, максимальное содержание по меди – $42,9 \pm 2,2\%$ мг/кг – в пробе № 7 (черепаха), отобранной в опытном участке №1, по фосфору – $36995 \pm 73,2\%$ мг/кг – в пробе № 9 (полоз разноцветный), отобранной в с. Советское.

В пробах жаб (*Bufoviridis*) среднее содержание свинца – $7,11 \pm 4,2\%$ мг/кг, цинка – $128,3 \pm 8,2\%$ мг/кг, меди – $11,8 \pm 1,5\%$ мг/кг, фосфора – $13616 \pm 24,2\%$ мг/кг (рисунок 2).

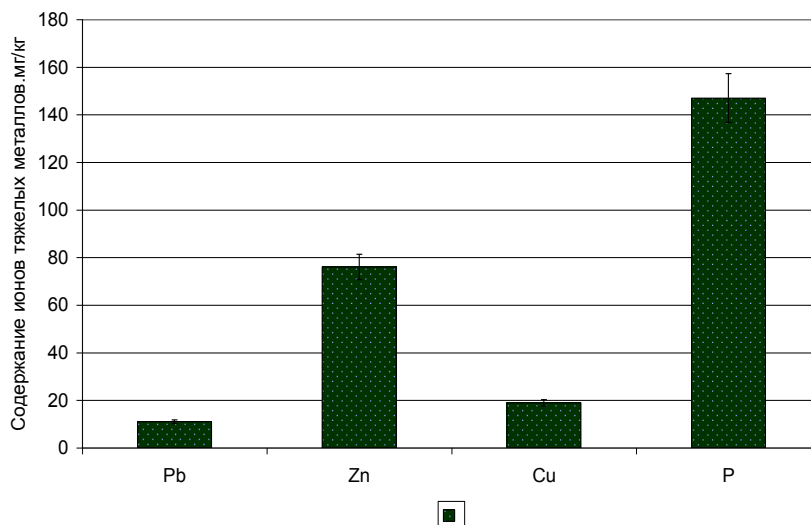

Рисунок 2 - Средние содержания элементов-загрязнителей в пробах жаб (*Bufoviridis*)

В пробах биосубстратов пресмыкающихся (полоз разноцветный, желтопузик, полоз узорчатый) среднее содержание элементов составляет – по свинцу – $0,27 \pm 0,2\%$ мг/кг, по цинку – $202 \pm 11,2\%$ мг/кг, по меди – $11,9 \pm 1,2\%$ мг/кг, по фосфору – $18816,6 \pm 25,8\%$ мг/кг (рисунок 3).

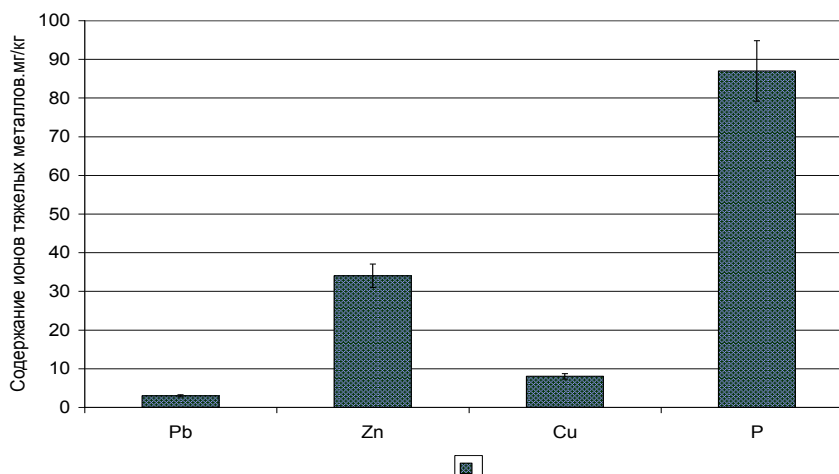

Рисунок 3 - Средние содержания элементов-загрязнителей в пробах полоза разноцветного, желтопузика, полоза узорчатого

Интервал содержаний варьирует - по свинцу – от $0,25 \pm 0,2\%$ мг/кг до 0,5 мг/кг, по цинку - от $112 \pm 4,1\%$ мг/кг до $394 \pm 3,2\%$ мг/кг, по меди – от $4,7 \pm 0,2\%$ мг/кг до $42,9 \pm 3,4\%$ мг/кг, по фосфору – от $6800 \pm 52,2\%$ мг/кг до $36995 \pm 3,2\%$ мг/кг. Максимальные концентрации свинца, цинка и меди выявлены в пробе № 4, отобранной в с.Майбулак (желтопузик), фосфора – в пробе № 13, отобранной в опытном участке №1 (полоз узорчатый).

В пробах биосубстратов степной черепахи, отобранных в опытном участке и с.Советское, среднее содержание по свинцу составляет $0,25 \pm 3,2\%$ мг/кг, по цинку – $132,5 \pm 12,2\%$ мг/кг, по меди – $10,8 \pm 1,2\%$ мг/кг, по фосфору – $6562 \pm 54,2\%$ мг/кг (рисунок 4).

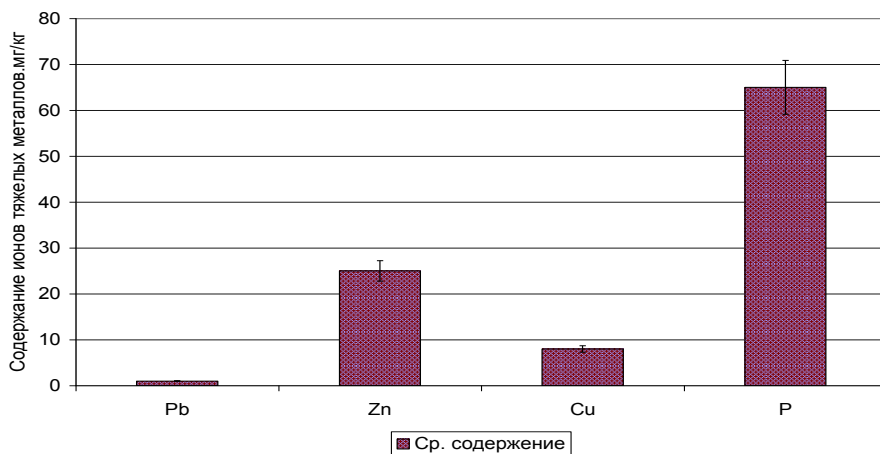

Рисунок 4 - Средние содержания элементов-загрязнителей в пробах биосубстратов степной черепахи

Максимальное значение по цинку – $195 \pm 9,4\%$ мг/кг выявлено в пробе № 38 (печень, мышечная ткань степной черепахи), отобранной в опытном участке №1. Максимальное значение по меди – $14,1 \pm 2,2\%$ мг/кг выявлено в пробе № 43 (мышечная ткань Степной черепахи), отобранной в с.Советское, максимальная концентрация фосфора – $12123 \pm 85,2\%$ мг/кг выявлена в пробе № 42 (печень степной черепахи), отобранной в опытном участке №1.

Максимальное значение по цинку – $195 \pm 7,9\%$ мг/кг выявлено в пробе № 38 (печень, мышечная ткань степной черепахи), отобранной в опытном участке №1. Максимальное значение по меди – $14,1 \pm 1,2\%$ мг/кг выявлено в пробе № 43 (мышечная ткань степной черепахи), отобранной в с.Шардара, максимальная концентрация фосфора – $12123 \pm 45,2\%$ мг/кг выявлена в пробе № 42 (печень степной черепахи), отобранной в опытном участке №1.

Таким образом, анализ элементного состава внутренних органов и усредненной пробы организма также не выявил наличия радионуклидов, что доказывает отсутствия загрязнения их организмов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Состояние природных ресурсов и регулирования природопользования по Южно-Казахстанской области: отчет Управление природных ресурсов и регулирования природопользования Южно-Казахстанской области за 2002-2012 гг.- Шымкент, 2012. – 323 с. – Инв.№ 01447634.

2. Дозиметрический и радиометрический контроль при работе с радиоактивными веществами и источниками ионизирующих излучений. (Методическое руководство). Т.1. организация и методы контроля. – М.: Атомиздат, 1980. – 272с.

3. Опытнo-методические работы. “Разработка методических указаний по рентгеноспектральному и нейтронно-активационному определению металлов в биологических объектах”. – Ташкент, 2000. – С. 238.

БАЛАБЕКОВ О.С., САРТАЕВА Х.М., БАЙСЕИТОВА Н.М., ХАЛЫКОВА Г.С.
ОҚО-ДА «КАЗАТОМПРОМ» ҰАҚ ӨНДІРІСІ АЙМАҒЫНДА ТІРШІЛІК ЕТЕТІН ЖАНУАРЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ЗЕРТТЕУ

Мақала авторлары ОҚО-дағы «Казатомпром» ҰАҚ өндірісі аймағында тіршілік ететін жануарлардың экологиялық жағдайына 3 жыл бойы түрлік, сандық талдау жасаған, сонымен қатар ауыр металлдармен зақымдануына радиометриялық және спектрометриялық зерттеулер жүргізген. Мақалада аталған зерттеу нәтижелері берілген.

Кілт сөздер: уран, радионуклидтер, фауна, радиометрия, спектрофотометрия, ауыр металлдар, бауырымен жорғалаушылар.

BALABEKOV O.S., SARTAIEVA KH.M., BAYSEYTOVA N.M., KHALYKOVA G.S.
RESULTS OF RESEARCH OF THE ECOLOGICAL CONDITION OF FAUNA ROUND THE URANIUM MINING ENTERPRISES NAC KAZATOMPROM OF YUKO

The article analyzes the impact of uranium mining companies "Kazatomprom" SKO wildlife surrounding areas: over 3 years of research identified species abundance, as well as radiometric and spectrophotometric analysis for heavy metals.

Keywords: uranium radionuclides, fauna, radiometry, spectrophotometr, heavy metals, and creeping things

УДК 509.3

ОБ ОДНОМ АЛГОРИТМЕ РЕШЕНИЯ ОСЕСИММЕТРИЧНОЙ ЗАДАЧИ ЦИЛИНДРА

ЖУМАБАЕВ М.Ж., МЫКТЫБЕКОВ Б., УМИРБЕКОВ М.

В статье рассматривается составной цилиндр, состоящий из трансверсально-изотропных и изотропных слоев. Полученные некоторые числовые результаты подробно обсуждены и представлены в виде графиков.

Ключевые слова: цилиндр, температурное напряжение, осесимметричная задача, алгебраическое уравнение, композиционный материал.

Широкое применение композиционных материалов (КМ) в технике является одним из основных направлений в создании перспективной конкурентоспособной техники. КМ при их рациональном использовании обеспечивают не только снижение массы деталей, но и заметное улучшение характеристик их жесткости и прочности, эксплуатационной надежности и т.д. Традиционно при применении КМ, они выполняются в виде составной конструкции. Анализ показывает, что такая составная конструкция на всех этапах эксплуатации работает в условиях осесимметричной деформации [1-7]. Поэтому, при проектировании их сталкиваются с проблемой решения осесимметричных задач составных тел. Известно, что механика нелинейных деформаций КМ, особенно КМ на металлической матрице развита относительно слабо. В связи со сказанным, решение проблемы, относящейся к анализу напряженности металлокомпозиционных многослойных конструкции, включая разработку методов аналитического решения осесимметричных задач теории упругости трансверсально-изотропных сред и развитие механики нелинейного деформирования их, являются актуальными.

Проблема сводится к решению осесимметричной задачи теории упругости для составной конструкции конечной длины из трансверсально-изотропных, изотропных, а в некоторых случаях и ортотропных тел. В данном случае, рассмотрим осесимметричную задачу о напряженно-деформированном состоянии составной конструкции подверженной действию внешних нагрузок, распределенных по боковой поверхности наружного цилиндра.

Граничные условия для составной конструкции из сплошного и полого цилиндров, при заданных нагрузках на боковых поверхностях определяются следующим образом:

$$\left\{ \begin{array}{l} \sigma_r^1(r, z) = P_1 \Big|_{r=r_1} \\ \sigma_{rz}^1(r, z) = P_2 \Big|_{r=r_1} \\ u^1(r, z) = u^2(r, z) \Big|_{r=r_2} \\ w^1(r, z) = w^2(r, z) \Big|_{r=r_2} \end{array} \right. \quad \left\{ \begin{array}{l} \sigma_r^1(r, z) = \sigma_r^2(r, z) \Big|_{r=r_2} \\ \sigma_{rz}^1(r, z) = \sigma_{rz}^2(r, z) \Big|_{r=r_2} \\ \sigma_r^2(r, z) = F_1 \Big|_{r=r_3} \\ \sigma_{rz}^2(r, z) = F_2 \Big|_{r=r_3} \end{array} \right.$$

где верхний индекс 1 указывает на принадлежность переменных внутреннему цилиндру, а индекс 2 указывает на принадлежность переменных внешнему цилиндру, l – длина цилиндров, $r=r_1$ – внутренний радиус первого полого цилиндра, $r=r_2$ – радиус контактной поверхности двух цилиндров и $r=r_3$ – внешний радиус второго полого цилиндра. Будем рассматривать задачу о напряженном состоянии составной конструкции из двух полых цилиндров. В общем случае, это будут трансверсально-изотропные цилиндры. Однако, осуществив предельный переход одному из трансверсально-изотропных параметров $s_1 \rightarrow 1$ и $s_2 \rightarrow 1$, можно получить любую комбинацию из трансверсально-изотропных и изотропных цилиндров. Далее, задав одинаковые свойства для обоих цилиндров можно получить решение для одного сплошного или полого цилиндра. Эти рассуждения показывают на достаточно широкую область применения данного метода.

Решения задачи для составной конструкции можно провести следующим образом. Сначала решается задача для первого внутреннего цилиндра с условиями, где помимо прочего рассматривается условие воздействия второго внешнего цилиндра. Далее, рассматривается задача для второго полого цилиндра с граничными условиями, где помимо прочего рассматривается условие воздействия внутреннего цилиндра.

Решив уравнение осесимметричной деформации для внешнего полого трансверсально-изотропного тела, и объединяя с соответствующими уравнениями внутреннего цилиндра, в общем случае получаем алгебраическую систему из восьми уравнений с восьмью неизвестными. Решив данную систему уравнений, получаем все неизвестные для составной конструкции из трансверсально-изотропных тел при заданных нагрузках на боковой поверхности.

Данный метод применим только в случае однородных граничных условиях на торцах. В противном случае при разнородных материалах цилиндров составной конструкции определить собственные числа для систем дифференциальных уравнений функции напряжения на поверхности контакта будет очень сложно.

В данном случае, решение задачи разбито на два этапа:

– решение осесимметричной задачи отдельно для изотропного и трансверсально-изотропного слоев;

– решение задачи для составной конструкции с однородными граничными условиями на торцах.

При решении задачи с однородными граничными условиями на торцах собственные числа определяются из формулы $\lambda_n = \frac{\pi n}{2h}$, где h – высота цилиндра, n - номер гармоники.

Искомые функции напряжения каждого полого цилиндра принимают вид:

$$\begin{aligned} \varphi_1(r, z) = & C_1 \left(\frac{r^2}{2} - z^2 s_1^2 \right) + C_2 z + \sum_{n=1}^{\infty} \left(C_3 I_0 \left(\frac{\lambda_n r}{s_1} \right) + C_4 K_0 \left(\frac{\lambda_n r}{s_1} \right) \right) * \cos(\lambda_n z) + \\ & + \sum_{n=1}^{\infty} (C_5 J_0(\mu_n r) + C_6 Y_0(\mu_n r)) * \left(C_7 sh \left(\frac{\mu_n}{s_1} z \right) + C_8 ch \left(\frac{\mu_n}{s_1} z \right) \right) \\ \varphi_2(r, z) = & C_1 \left(\frac{r^2}{2} - z^2 s_2^2 \right) + C_2 z + \sum_{n=1}^{\infty} \left(C_3 I_0 \left(\frac{\lambda_n r}{s_2} \right) + C_4 K_0 \left(\frac{\lambda_n r}{s_2} \right) \right) * \cos(\lambda_n z) + \\ & + \sum_{n=1}^{\infty} (C_5 J_0(\mu_n r) + C_6 Y_0(\mu_n r)) * \left(C_7 sh \left(\frac{\mu_n}{s_2} z \right) + C_8 ch \left(\frac{\mu_n}{s_2} z \right) \right) \end{aligned}$$

Таким образом, в данном случае для каждого цилиндра необходимо использовать вышеприведенные функции напряжения со своими произвольными постоянными. C_i . Для их определения используются граничные условия на боковых поверхностях $r = r_1$ и $r = r_3$, а также на контактной поверхности $r = r_2$. На контактной поверхности цилиндров рассматривается жесткое крепление.

Функции напряжения, подставленные в граничные условия на свободных торцах, позволяют исследовать случаи с различными значениями собственных чисел. В полученных уравнениях для отрицательных значений собственных чисел λ нетривиальные решения не существуют и поэтому постоянные $C_7 = C_8 = C_7 = C_8 \equiv 0$. Положительные значения собственных

чисел λ оказываются равными $\lambda_n = \frac{\pi n}{2h}$. Этим собственным значениям

соответствуют собственные функции $\cos\left(\frac{\pi n}{h} z\right)$, определяемые с точностью

до постоянного множителя. Однородные на торцах граничные условия также позволяют получить

$$\begin{aligned} C_2 k_1 + C_2 k_2 &= 0 \\ s_1^2 k_1 C_1 + s_2^2 k_2 C_1 &= 0. \end{aligned}$$

Функции напряжения для рассмотренных собственных чисел принимают вид

$$\begin{aligned} \varphi_1(r, z) &= C_1 \left(\frac{r^2}{2} - z^2 s_1^2 \right) + C_2 z + \sum_{n=1}^{\infty} \left(C_3 I_0 \left(\frac{\lambda_n}{s_1} r \right) + C_4 K_0 \left(\frac{\lambda_n}{s_1} r \right) \right) * \cos(\lambda_n z) \\ \varphi_2(r, z) &= C_1 \left(\frac{r^2}{2} - z^2 s_2^2 \right) + C_2 z + \sum_{n=1}^{\infty} \left(C_5 I_0 \left(\frac{\lambda_n}{s_2} r \right) + C_6 K_0 \left(\frac{\lambda_n}{s_2} r \right) \right) * \cos(\lambda_n z) \end{aligned}$$

После подстановки функций напряжений в граничные условия на радиальной поверхности внутреннего первого цилиндра и внешнего второго цилиндра, для каждого λ_n находятся следующие уравнения для каждого полого цилиндра

$$\begin{aligned} W_0 + \left(\left(A_{44}(1+k_1)\lambda^2 I_0 \left(\frac{\lambda r_1}{s_1} \right) - \frac{A_{11}-A_{12}}{r_1} \frac{\lambda}{s_1} I_1 \left(\frac{\lambda r_1}{s_1} \right) \right) C_3 + \left(A_{44}(1+k_1)\lambda^2 K_0 \left(\frac{\lambda r_1}{s_1} \right) - \frac{A_{11}-A_{12}}{r_1} \frac{\lambda}{s_1} K_1 \left(\frac{\lambda r_1}{s_1} \right) \right) C_4 + \right. \\ \left. \left(A_{44}(1+k_2)\lambda^2 I_0 \left(\frac{\lambda r_1}{s_2} \right) - \frac{A_{11}-A_{12}}{r_1} \frac{\lambda}{s_2} I_1 \left(\frac{\lambda r_1}{s_2} \right) \right) C_5 + \left(A_{44}(1+k_2)\lambda^2 K_0 \left(\frac{\lambda r_1}{s_2} \right) - \frac{A_{11}-A_{12}}{r_1} \frac{\lambda}{s_2} K_1 \left(\frac{\lambda r_1}{s_2} \right) \right) C_6 \right) \cdot \\ \cos(\lambda z) = P_1(z) \end{aligned}$$

$$\left(\frac{(1+k_1)\lambda^2}{s_1} I_1 \left(\frac{\lambda r_1}{s_1} \right) C_3 + \frac{(1+k_1)\lambda^2}{s_1} K_1 \left(\frac{\lambda r_1}{s_1} \right) C_4 + \frac{(1+k_2)\lambda^2}{s_2} I_1 \left(\frac{\lambda r_1}{s_2} \right) C_5 + \frac{(1+k_2)\lambda^2}{s_2} I_1 \left(\frac{\lambda r_1}{s_2} \right) C_6 \right) \sin(\lambda z) = P_2(z)$$

где $W_0 = (2A_{44}(1+k_1)s_1^2 - (A_{11} - A_{12}))C_1 + (2A_{44}(1+k_2)s_2^2 - (A_{11} - A_{12}))C_1$

Добавляя к этим уравнениям условия неразрывности на контактной поверхности, получаем восемь уравнений относительно восьми неизвестных

После решения полученной системы алгебраических уравнений, для каждого λ_n определяем коэффициенты разложения.

Как было уже сказано, при решении задачи со свободными торцевыми поверхностями характер распределения собственных чисел в составной конструкции из разнородных материалов зависит только от геометрии.

Поэтому, необходимо сделать анализ влияния геометрических параметров на напряженное состояние в составной конструкции.

Для этого были проведены расчеты в следующем порядке:

1. Расчет для составной конструкции из трансверсально-изотропных цилиндров.

2. Расчет для составной конструкции из трансверсально-изотропного и изотропного цилиндров.

Все результаты представлены в безразмерных величинах. И для каждого расчетного случая рассматривались три варианта геометрии:

а) $r_2 = (r_3 + 3 \cdot r_1) / 4$.

б) $r_2 = (r_3 + r_1) / 2$.

в) $r_2 = (3 \cdot r_3 + r_1) / 4$.

Для получения численных значений напряжений в рядах было сохранено 45 первых членов.

На рис 1-4 приведены результаты расчетов.

Далее было рассмотрено еще два расчетных случаев, когда внутренний цилиндр более жесткий трансверсально-изотропный материал, а внешний цилиндр изотропный. Данному случаю соответствуют многие композиционные материалы на металлической и полимерной матрице.

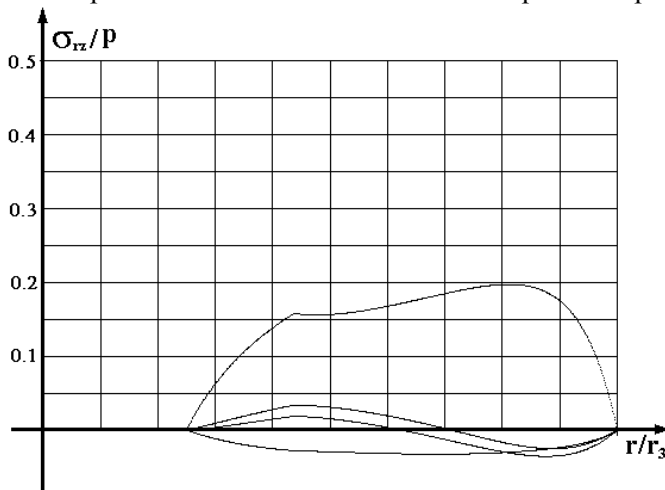

Рис. 1 Распределение касательных напряжений в составном теле из двух трансверсально-изотропных цилиндров, в случае, когда радиус контактной поверхности равен $r_2 = (r_3 + 3 \cdot r_1) / 4$.

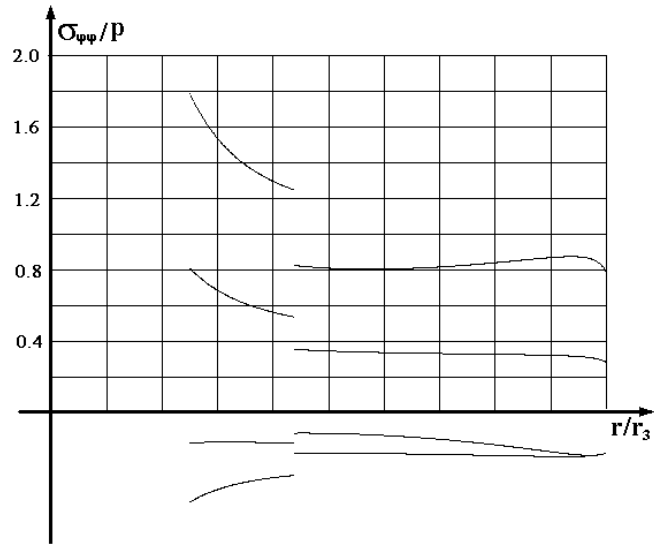

Рис. 2 Распределение кольцевых напряжений в составном теле из двух трансверсально-изотропных цилиндров, в случае, когда радиус контактной поверхности равен $r_2=(r_3+3*r_1)/4$.

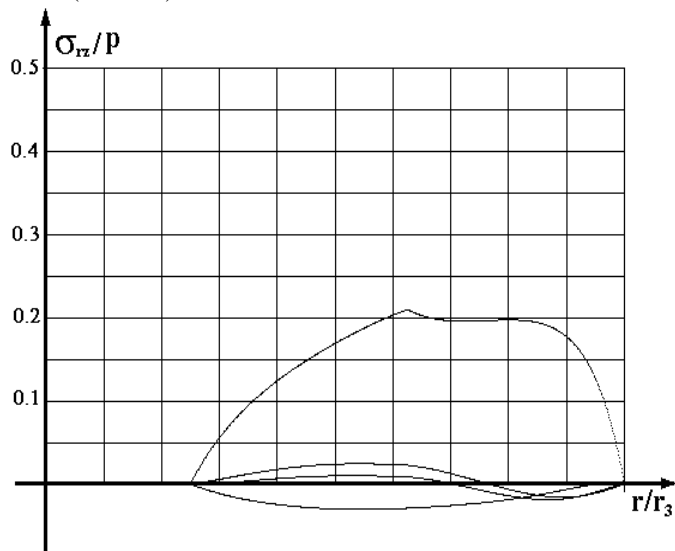

Рис. 3 Распределение касательных напряжений в составном теле из двух трансверсально-изотропных цилиндров, в случае, когда радиус контактной поверхности равен $r_2=(r_3+r_1)/2$.

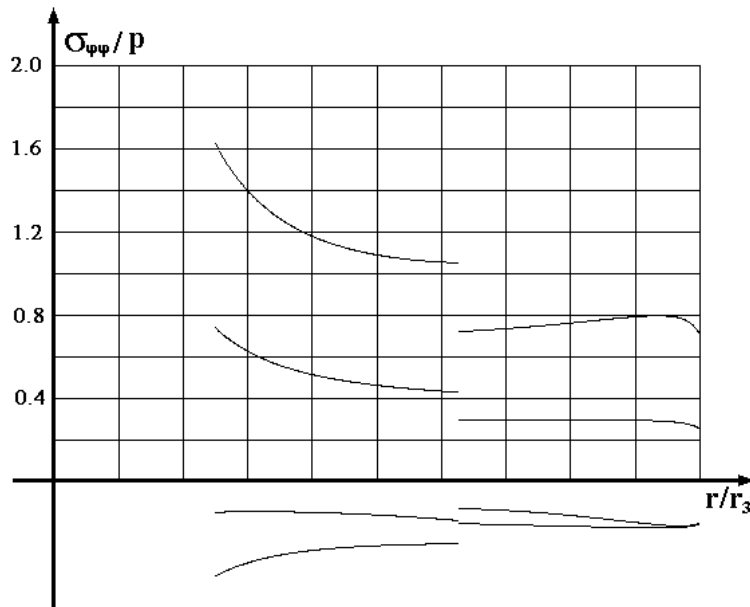

Рис. 4 Распределение кольцевых напряжений в составном теле из двух трансверсально-изотропных цилиндров, в случае, когда радиус контактной поверхности равен $r_2=(r_3+r_1)/2$.

По результатам расчета можно увидеть, что с увеличением радиуса контактной поверхности максимальные касательные напряжения увеличиваются с 0.16 до 0.21. А кольцевые напряжения уменьшаются с 1.8 до 0.75. Все это можно объяснить тем, что внутренний цилиндр имеет больший модуль упругости.

ЛИТЕРАТУРА

1. Олегин И.П. Определение напряженного состояния в трансверсально-изотропных цилиндрических телах – Научный вестник НГТУ, 2001, № 2. – С.95-104.
2. Бодунов Н.М., Дружинин Г.В. Об одном решении осесимметричной задачи теории упругости для трансверсально-изотропного материала. – Прикладная механика и теоретическая физика, –2009, т. 50. –№6. –С. 81-89.
3. Болтаев П.Н., Калашников С.Т. Расчет на прочность длинной трубы кругло-поперечного сечения из ортотропного материала. – Конструкции из композиционного материала, 2006.–№3.– С. 23-33.
4. Марин С.А., Можаревский В.В. НДС слоистой трубы из ортотропных материалов. – Материалы технологии конструирования, 2004. – №9. –С.16-21.

5. Онишко Л.И., Сенюк М.М. Напряженное состояние полого двухслойного цилиндра при динамическом нагружении. // Физ.-хим. механические материалы.– 2009. –№1. – С.55-61.

6. Поляков А.П., Поляков П.А. Расчет двухслойного цилиндра, работающего в условиях термосилового цилиндрического напряжения. // Вестник машиностроения, 2006. –№1. – С. 15-20.

7. Бабич Д.В. НДС трансверсально-изотропного полого цилиндра при внутреннем динамическом давлении // Прикладная механика, 2003. – в.39,№11.– С. 87-92.

ЖҰМАБАЕВ М.Ж., МЫҚТЫБЕКОВ Б., ӨМІРБЕКОВ М. ЦИЛИНДРДІҢ ОСЕСИММЕТРИЯЛЫҚ ЕСЕБІН ШЕШУ АЛГОРИТМІ

Мақалада изотроптық және трансверсалды изотроптық қабатты цилиндр қарастырылған. Алынған кейбір сандық нәтижелер ретімен зерттелген және график түрінде берілген.

Кілт сөздер: цилиндр, температуралық кернеу, осесимметриялық есеп, алгебралық теңдеу, композициялық материал.

ZHUMABAEV M.ZH., MYKTYBEKOV B., UMYRBEKOV M., AN ALGORITHM FOR SOLVING THE PROBLEM OF AXISYMMETRIC CYLINDER

Considered an integral cylinder consisting of transversely isotropic and isotropic layers. Obtained some numerical results are discussed in detail and presented in the form of graphs.

Keywords: cylinder, thermal stress, axisymmetric problem, an algebraic equation, the composite material.

ӘОЖ 91+908(574.5)

ӨЛКЕТАНУДЫҢ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ КОНЦЕПЦИЯСЫ

НӘЛБАЕВ К.Қ., ТАЖЕКОВА А.Ж., ҚОЖАБЕКОВА З.Е.

Мақалада Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «География» кафедрасының Оңтүстік Қазақстан облысы мысалындағы өлкетану жұмыстарын жүргізудің Концепциясы ұсынылады. Авторлар өлкетанудың географиялық тұжырымдамасын дәлелді мысалдармен көрсеткен.

Кілт сөздер: патриотизм, оқу-әдістемелік кешен, Концепция, тарихи-табиғи ескерткіштер, атлас, карта, жоспар, территория, моноқалалар.

Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың 2012 жыл 10 шілдедегі «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты бағдарламалық мақаласындағы ҚР Білім және ғылым

министрлігіне жүктеген 13-ші тапсырмада: «Орта, техникалық және кәсіптік, жоғары оқу орындарында «Акмеология, жеке және әлеуметтік табыс негіздері», «Қазақстан құқығы», «Өлкетану» сияқты міндетті оқу курстарын енгізу жөнінде ұсыныс жасасын», – делінген [1].

Осы негізде 2012 жылы 14 желтоқсан күні Астанада өткен ел Тәуелсіздігінің 21 жылдығына арналған салтанатты жиында Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» бағдарламасының 7-ші «Жаңа қазақстандық патриотизм – біздің көпұлтты және көпконфессиялы қоғамымыз табысының негізі» тарауында: «...Өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуіміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның игіліктеріне деген мақтаныш сезімін ұялатады», – деп айтылған [2].

Өлкетану – көпқырлы ғажайып құбылыс. «Өлке» ұғымына кеңестік әдіскер-мұғалім А.С. Барков былайша анықтама береді: «Өлке дегеніміз – тар мәнде оқушының мектебі, жасап отырған елді мекені, ауданы, облысы. Кең мәнде – Отаны» [3].

Ол ғылым да, ол жалпы қоғамдық қозғалыс та болып келеді. Өлкетану ғылымы дүйім жұртты – қоғамның сан алуан әлеуметтік топтары мен мамандықтарын қамтып, біріктіреді. Бұл саламен ғалымдар, ЖОО оқытушылары, мектеп мұғалімдері және мұражай, мұрағат пен кітапхана қызметкерлері де шұғылданады. Сонымен бірге мектеп оқушысы, қарапайым халық және зейнеткерге дейін қатысатын қоғамдық қозғалыстық мәнге ие. Сондықтан әрқандай мақсаттың бағдарламалық тұжырымдамасы болуы шарт. Біз ұсынып отырған «Өлкетанудың географиялық концепциясының» негізгі, басым бағыттары мынандай болмақ:

1 Республикалық және халықаралық конференциялардағы баяндамалар мен мақалалар арқылы бүкіл қоғамның, соның ішінде жастардың өлкетану жұмыстарына белсендігін арттыру.

1.1 Оқушы жастар арасында ғылыми жобалар байқауын өткізу;

1.2 Жалпы білім беретін мектеп оқушыларының және география мамандығы студенттерінің облыстық олимпиадасын өткізу;

1.3 Байқаулар және олимпиада жеңімпаздары мен қатысушыларын барынша ынталандыру;

1.4 География мамандығы студенттерінің ғылыми-тәжірибелік конференциясында өлкетану тақырыбына басымдылық беру;

1.5 Студент жастардың қатысуымен Оңтүстік Қазақстан облысының көрікті жерлері және тарихи-табиғи ескерткіштеріне оқу-зерттеу саяхаттарын ұйымдастыру;

1.6 Кафедрада еліміздің көрнекті, танымал қоғам және ғылым қайраткерлерінің құрметіне арналған конференциялар өткізу. Бұл іс-шараларға кафедра оқытушылары мен студенттері өлкетану бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарымен белсенді қатысуы;

1.7 География мамандығының 116-10 оқу тобының кешенді зонааралық іс-тәжірибесін жоспарлы ұйымдастыру және жарнамалау. Біздің мамандықтың 116-10, 116-11 және 116-13 оқу топтарындағы физикалық және экономикалық географиялық іс-тәжірибелердің өлкетанушылық мазмұнына басым мән беру. Бұл іс-тәжірибелердің есебін институттың арнаулы интернет сайтына ендіру.

2 Көпшілік қауымға арналған өлкетанудан ғылыми-әмбебап шығармалар, оқу құралы, оқу-әдістемелік құралдар және сөздіктер шығару.

2.1 «Оңтүстік Қазақстан облысының географиясы» оқулығын қайта толықтырып басу;

2.2 Оқушы жастар арасында ғылыми жобалар байқауының жинағын шығару;

2.3 «Өлкетану» пәні бойынша оқу-әдістемелік кешен жасау;

2.4 Оңтүстік Қазақстан облысының аудандары бойынша өлкетанудан оқу-әдістемелік құралдар дайындау;

2.5 ОҚО және өлкетану пәні бойынша интернет-сайт ашу.

3 Өлкетану қозғалысына өлке тарихын терең білуші азаматтар мен жанашыр топты тарту.

3.1 Облыстық және аудандық өлкетану мұражайларының қызметкерлері, өлкетанушы ғалымдармен «дөңгелек стол» өткізу;

3.2 Облыс және аудандардағы шежірелі қарттармен далалық-этнографиялық зерттеулер және сұхбаттар жүргізу;

3.3 Облыстық, аудандық мәдениет департаменттері мен ауылдық әкімдіктеріне өлкетану жұмыстарын және мәдени мұраны қолдау, қорғау бойынша хатпен шығу;

3.4 Өлке тарихы мен мәдениетін жазып жүрген ғалым-жазушылар: М.Байғұт, Р.Балабиев, С.Жолдасов және т.б. азаматтармен кездесулер өткізу;

3.5 Кентау қаласы маңындағы Қарнақ өлкетану мұражайында облыстық өлкетанушылар конференциясын өткізу.

4 Өзге өңірлер мен облыстардың өлкетану ғылымымен шұғылданатын ЖОО ғалымдары және белсенділерімен тұрақты негізде (келісімшарт) ақпарат алмасу.

4.1 Өзбекстан Республикасы ЖОО-мен өлкетану және мұрағаттық жұмыстар бойынша келісімшартқа тұру;

4.2 «Қорқыт Ата» атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті және Тараз мемлекеттік педагогикалық институтымен өзара әріптестік жөнінде келісімшарт жасасу;

4.3 Халықаралық және республикалық әріптестік келісімшарты бойынша өзара өлкетану ғылыми-зерттеу экспедицияларын (Арал теңізі, Қармақшы ауданындағы «Қорқыт Ата» кесенесі, Байқоңыр ғарыш айлағы, Самарқанд, Бұқара, Хиуа және т.б.) ұйымдастыру;

4.4 Өлкетану тақырыбындағы Халықаралық гранттық ғылыми жобалар байқауына қатысуда ынытымақтастық таныту;

4.5 Интернет-сайт арқылы өлкетану бойынша кездесулер және конференциялар (интернетфорум) өткізу;

4.6 Келісімшарт бойынша шетел ғалымдарын ОҚО-дағы өлкетану жұмыстарына ғылыми кеңесші ретінде тарту.

5 Өлкетану бойынша анықтамалық құралдар мен жол сілтеуіштерді (буклет) жасау.

5.1 Мемлекеттің және жеке кәсіпкерлердің қолдауымен ОҚО-ның географиялық атласын жасауды жоспарлау;

5.2 ОҚО-ның туристік карталарын жасау және қайта басу;

5.3 ОҚО-ның көрікті орындары, тарихи-табиғи нысандарының (Ақсу-Жабағылы, Қаратау қорықтары, Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық паркі, Түркістандағы «Әзірет Сұлтан» кешені, Арыстанбап, Бәйдібек ата, Домалақ ана, Укаш ата, Қырық шілтен, Шардара су қоймасы, Машат шатқалы, Ақмешіт, Мың шейіт, Қырыққыз, Қостұра және т.б.) жол сілтеуіштерін жасау;

5.4 Интернет-сайтта осы жоғарыдағы нысандардың рекреациялық-туристік әлеуетін жарнамалау;

5.5 Халықаралық өлкетанушылық-туристік көрмелер мен форумдарға кафедраның өзіндік зерттеулерімен қатысу.

Концепцияның жүзеге асыруды ұйымдастыру және оны қамтамасыз ету тетіктері:

1 Концепция кезең-кезең бойынша қысқа және ұзақ мерзімді жоспарлар негізінде жүзеге асырылады;

2 ОҚО өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру және жүзеге асыруды «География» кафедрасының оқытушылары және кафедра меңгерушісі үйлестіріп отырады;

3 Өлкетану бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижесін бақылау және мониторинг жасау әр жарты жылда кафедра жиналысында каралады;

4 Концепцияны жүзеге асыру кафедра оқытушылары, институт және жеке демеушілердің қаржысына жүргізіледі;

5 Халықаралық байқаулар және гранттар негізіндегі кафедраның қаржылай кірісінің бір бөлігін де осы мақсаттарға жұмсау қаралады.

Күтілетін нәтижелер. Концепцияны жүзеге асыру мынандай мүмкіндіктер береді:

1 ОҚО-ның тарихи-табиғи ескерткіштерін, заттай және жазбаша бай мәдени мұрасын сақтау, зерттеу және жарнамалауға;

2 Өскелең ұрпақты елжандылық пен ұлттық мұра негізінде тәрбиелеуге;

3 Жалпы білім беретін мектептер және ЖОО-да сабақтарды жергілікті өлкетану материалдары негізде оқытудың маңызын арттыруға;

4 Өлкетану жұмыстарында жаңа инновациялық әдістерді қолдануға;

5 Бытыраңқы жұмыс істеп жатқан халықаралық және республикалық өлкетанушылардың жұмысын бір жүйеге келтіру және үйлесімділікті қамтамасыз етуге.

Туған жерін сүюді отбасы, қоғам және мектеп тәрбиесі арқылы ғана енгіздіре аламыз. Туған жерге сүйіспеншілікті сабақтарда өлкетану материалдарын қаншалықты тиімді де орынды пайдалану арқылы ғана қалыптастырып, оқушылардың елжандылыққа деген ынтасын артыруға болады.

Өлкетану жалпы білім саласындағы бүкіл пәндерге әмбебап болып, сабақтардың барысында қолданысқа ие болып келеді. Бірақ мазмұны мен зерттеу әдістері география ғылымымен тікелей байланысты. Оқушының өмір сүріп жатқан орнының өзі географиялық нысан – территория есептеледі. Ал күнделікті өмір сүруі өз өлкесінің табиғат құбылыстарын зерттеуден басқа ештеңе емес.

Физикалық география курсына «Географиялық карта» тақырыбы ауқымды болып, Жердің өлшемдері, градус торы, глобус, географиялық карталар мен план, географиялық координаталар туралы түсінік беріледі. Осы тақырыпты өтудің барысында мұғалім шығармашылықпен өлкетану тапсырмаларын да беріп отыруы қажет. Олар:

1. Өз облыстарының Қазақстанның қай аймағында орналасқанын картадан табындар.

2. Өз облыстарының географиялық координаталарын анықтаңдар.

3. Өз аудандарының облыстың қай жағында (солтүстік, оңтүстік, шығыс, батыс) және облыс орталығынан шамамен қанша қашықтықта орналасқанын масштабтың жәрдемімен анықтаңдар.

4. Туған ауыл, қала маңындағы бес елді мекенді атап беріңдер.

5. Өз мектептерінің үстінен нешінші меридиан мен параллель өткенін анықтаңдар. Бұл меридиан мен параллель үстінде еліміздегі және әлемдегі танымал қандай елді мекендер орналасқанын анықтаңдар.

«Табиғат компоненттері» тарауында Жер табиғатының алты – жер бедері, климаты, жер үсті және асты сулары, топырағы, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі өзара кешенді (комплексі) түрде байланыста өмір сүретіні мәлім. «Комплекс» ұғымы – латынның «тор» немесе «біртұтас» сөзі. Сол себепті олардың біріне нұқсан келсе, бәрінде өзгеріс болатындығын дәлелдермен көрсетеміз. Мысалы, кезінде Қырым түбегінде қасқырларды жаппай жою арқылы, ол жердегі көп жылдық реликті ормандарға ешкілер қауіп төнгендігінен, Орта Азияда егінге зиян келтірген қояндардың өтпеуі үшін ор қазып құтылмақшы болғанда, ордан кірпі мен борсық та өте алмай, егінге жаппай тышқандар шабуылы басталған. Немесе Қытай Халық Республикасындағы «жасыл революция» кезінде құстарды жоюдың зардабынан, әліге дейін «құс сатып алушы» ел санатында жүргенін дәлел етеміз.

Сондықтан бұл тақырыптарды оқыту барысында білімді бекіту мақсатында мынандай сұрақтар мен тапсырмалар беріп тиянақтаймыз:

1. Сіз тұратын жер қайсы табиғат зонасында орналасқан?
2. Бұл жерде қандай өсімдіктер мен жануарлар өмір сүреді?
3. Өз өлкеңізде табиғат компоненттерінің біреуінің өзгерумен байланысты болған теріс өзгерістерге мысал келтіріңіз.

Экономикалық география курсына ауқымды түрде ел және әлемнің халқы тақырыбы оқытылады. Бұл тақырыптарды оқытуда өз өлкесі халқы туралы мәліметтерді жинақтауда оқушылардың өздері таптырмас «статист» болып табылады. Олар ойын баласы болғандықтан, ауылды толық шарықтап шығады. Сондықтан әр үйде қанша адам барлығын олар жақсы біледі. Осы ақпараттарды өзара алмасу арқылы ауыл халқы туралы толық мәлімет алуға болады. Олардың халықтар географиясы бойынша білімін тереңдету үшін төмендегіндей сұрақтар мен тапсырмалар береміз:

1. Ауылыңызда қандай ұлт өкілдері өмір сүреді?
2. Өзге ұлт өкілдері не себептен осында келген?
3. Ауылыңыздағы өзге ұлттар мен ұлыстардың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын білесіздер ме?
4. Ауылдағы ұлттардың тату-тәтті өмірін (аралас отбасы, ұлттардың тойлары мен қазалардағы араласулар және т.б.) сипаттап беріңдер.

Экономикалық географияның негізі болған шаруашылық географиясын оқытуда да өлке шаруашылығы туралы мысалдар келтіру арқылы экономикалық білімді молайтып, өлке беделін көтеруге болады. Бұл тақырыптарды оқытуда өлке туралы мынандай мәліметтер келтіруге болады:

1. Ауылымызда, ауданымызда, облысымызда қандай пайдалы қазбалар кені бар?
2. Ауылымызда, ауданымызда, облысымызда қандай кәсіпорындар бар?

3. Өлкеміздегі кәсіпорындардың әлеуетін (ел экономикасындағы, экспорттық) түсіндіріп беріңдер.

4. Өлкеміздегі кәсіпорындармен байланысты экологиялық ахуалды сипаттаңдар.

Егер теориялық білімді мектеп микроучасткасының жоспары, өлкетанушылық және кәсіпорындарға саяхат, халық санағы және т.б. тәжірибелік іс-шаралармен толықтырып отырса, оған қоса сыныптан тыс сағаттарда өлкетану материалдары берілетін болса, әрбір жастың өз өлкесіне, туған ауылына деген қозғарасы өзгереді. Сондықтан оқу орындарында бір ғана география, тарих сабақтарындағы өлкетанумен шектелмей, кешенді түрде жүргізу қажет. Сонда ғана еліміздегі «Болашағы жоқ елді мекендер», «Моноқалалар», туудың төмендеуі, еңбек күшіне деген сұраныс және зейнеткерлік жасын ұлғайту сияқты демографиялық мәселелер шешімін табады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам // Егемен Қазақстан, 10 шілде 2012 ж.
2. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // Шымкент келбеті, №52 (1174), 21 желтоқсан 2012 ж.
3. Дмитриева Н.Я., Товпинец И.П. Естествоведение.– М., Дрофа, 2000.
4. Қазақстан Республикасы мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие берудің тұжырымдамасы. – А., Қазақстан, 2005.
5. Арғынбаев Х. Қазақтың мал шаруашылығы жайында этнографиялық очерк. – А., 1969.
6. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – А., 2001.

НАЛИБАЕВ К.К., ТАЖЕКОВА А.Ж., КОЖАБЕКОВА З.Е. ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ КРАЕВЕДЕНИЯ

В данной статье представлена Концепция проведения краеведческой работы на примере Южно-Казахстанской области, разработанная на кафедре географии Южно-Казахстанского государственного педагогического института.

Ключевые слова: патриотизм, учебно-методический комплекс, Концепция, природно-исторические памятники, атлас, карта, план, территория, моногорода.

NALIBAEV K.K., TAZHEKOVA A.ZH., KOZHABEKOVA Z.E. GEOGRAPHICAL CONCEPT OF STUDY OF LOCAL LORE

This article introduces the concept of local lore work on the example of the South Kazakhstan region, developed at the Department of Geography of South Kazakhstan State Pedagogical Institute.

Keywords: patriotism, training complex, concept, natural and historical monuments, atlas, map, plan, territory, monotowns.

**ТАРИХ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ПӘНДЕР. ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ
ЭКОНОМИКА**

УДК 070' (470.23-25)' 17

**СТАНОВЛЕНИЕ «САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКОЙ ГАЗЕТЫ» КАК
ПЕРВОГО ПЕЧАТНОГО ОРГАНА РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК
И ХУДОЖЕСТВ В 1727-1740 гг.**

АБДЫКАЙЕВА А.А., ДРЕГЕР А.

Статья посвящена этапам возникновения и становления «Санкт-Петербургской газеты» в период 1727-1740 гг. В статье рассматриваются причины создания и функции издания, уделяется внимание личности редакторов, затрагиваются вопросы печати и распространения тиража газеты среди читателей. Статья носит ознакомительный характер по слабо освещённой в исторической науке теме.

Ключевые слова: *российская империя, издание, газета, печатное дело.*

Царь-реформатор Пётр Алексеевич лично инициировал создание первой русской печатной публичной газеты в Москве, после первых опытов в 1702 г., с 1703 г. стали регулярно издаваться «Ведомости». В них освещались события в России и за рубежом. После переезда двора в Санкт-Петербург газета стала попеременно издаваться в Москве и Санкт-Петербурге. Будучи важным этапом в развитии газетного дела в России, «Ведомости» обслуживали потребности в информации российского самодержца и его окружения. Весь период правления Петра I упомянутая газета оставалась единственным печатным периодическим изданием России. История возникновения второй российской газеты также имеет прямое отношение к первому российскому императору, хотя случилось это событие уже после его смерти.

С самого момента основания новой столицы в Санкт-Петербурге проживало значительное количество людей иностранного происхождения. Их количество в разные периоды существования города колебалось между 10% и 23% всего населения. Они прибывали в Российскую империю как военные, врачи, чиновники, инженеры и ремесленники. Большинство прибывших навсегда связало свою жизнь с Россией. Другую категорию составляли потомки иностранцев, населявших Немецкую слободу в Москве. Будучи уроженцами России, они не утратили язык и веру предков. Ещё одну группу иноязычных подданных Российской империи стало население отвоёванных у Швеции по итогам Северной войны Остзейских провинций с их

многочисленным дворянством. Деятельность образованных иностранцев помогала преобразовывать экономику, управление и военное дело в России на основании передового тогда опыта европейских стран. Наиболее многочисленным этносом среди петербуржцев иностранного происхождения были немцы.

Доминировали они и в созданной по указу Петра I в 1724 г. Академии Наук и Художеств, первым президентом которой стал уроженец Москвы лейб-медик императора Л.Л. Блюментрост. В Академию приглашались как уже состоявшиеся учёные, так и молодые исследователи, которые приобрели научную известность уже в России. Они составили интеллектуальную элиту Российской империи. Достаточно упомянуть имена знаменитых учёных раннего этапа существования Академии. Это Л. Эйлер, Д. и Н. Бернулли, Х. Гольдбах, Г.Б. Бильфингер и др.

В рассматриваемый исторический период немцы рассматривались как естественные союзники России. После Вестфальского мира 1648 г. Германия представляла собой конгломерат крупных, средних и малых государств. Власть императора Священной Римской империи носила номинальный характер и даже формально не распространялась на все населённые немцами земли. Раздробленность страны позволяла активно вмешиваться в события на территории Германии её соседям, которые уже создали централизованные национальные государства. Прежде всего, это были Франция, Швеция и Дания. Не могло быть и речи об единой общегерманской внешней политике. И, следовательно, германские государства не могли выступить единым фронтом против России. Напротив, борьба Габсбургской империи с Османской империей создала предпосылки для союза с Российской империей. 6 августа 1726 г. был заключён Венский союзный договор, ставший основой для внешней политики России вплоть до Крымской войны (1853-1856) [1, 21 с.]. Это событие способствовало усилению контактов между этносами и сыграло свою роль при выборе языка для будущего периодического издания российской Академии Наук и Художеств.

Одной из задач Академии Пётр I видел в демонстрации успехов российской науки за рубежом. Как пишет Якоб фон Штелин, император наказал академикам печатать свои исследования и открытия на латыни [2, 320 с.]. Российская наука должна была достичь мирового уровня и не стесняться сравнения с ведущими европейскими странами. Латынь оставалась языком науки, на которой писались и издавались серьёзные труды. Однако, запланированная газета при Академии Наук и Художеств должна была освещать и политические события в стране и за рубежом. Использование латыни заведомо ограничивало читательскую аудиторию стенами университетов. Поэтому вполне естественным для ориентированного

на российского и зарубежного читателя периодического издания был выбор одного из живых европейских языков. Языком газеты Академии Наук и Художеств стал родной язык большинства членов Академии – немецкий.

Первое общественное заседание Академии состоялось 27 декабря 1725 г. (по юлианскому календарю), а уже в марте 1726 г. последовал заказ на материалы для академической типографии, которые закупались в Амстердаме. В связи с её неготовностью, первые экземпляры газеты были отпечатаны на принадлежащей Синоду Санкт-Петербургской типографии. Произошло это 3 января 1727 г. [2, 5 с.]. К сожалению, ни одного экземпляра издательства 1727 г. не сохранилось, однако сама дата выхода первого издания зафиксирована в переписке Л.Л. Блюментроста и директора Санкт-Петербургской типографии М. Аврамова.

Значительную роль в организации выпуска «Санкт-Петербургской газеты» сыграла поддержка императрицы Екатерины I, старавшейся максимально полно продолжить начинания покойного супруга. Оказываемые высочайшее внимание и финансовая поддержка проекта позволили в весьма сжатые сроки преодолеть неизбежные во всяком новом деле сложности. Последовавшая 6 мая 1727 г. смерть императрицы стала началом периода тяжёлых испытаний для Академии. Двор юного императора Петра II переехал в Москву. Вместе с ним Санкт-Петербург покинул и президент Академии (по совместительству- и лейб-медик) Л.Л. Блюментрост, оставив заместителем И.Д. Шумахера.

Управление И.Д. Шумахера примечательно конфликтами между ним и академиками, в результате которых некоторые из них покинули Академию и Россию. Несмотря на то, что И.Д. Шумахер в академических кругах не пользовался уважением из-за якобы недостаточного уровня образования, он уделял большое внимание вспомогательным институтам Академии – таким, как типография. А «Санкт-Петербургская газета» получила в лице И.Д. Шумахера трудолюбивого корреспондента и журналиста.

Первым редактором «Санкт-Петербургской газеты» был Х.Ф. Гросс, в течение шести месяцев совмещавший эту должность с работой домашним учителем в доме канцлера Остермана. Вместе с семьёй канцлера, Х.Ф. Гросс переехал в начале 1728 г. в Москву, сдав дела И.С. Бекенштайну. Но и в Москве Х.Ф. Гросс не теряет связи с Академией, оставаясь корреспондентом «Санкт-Петербургской газеты».

И.С. Бекенштайн отличался глубиной и универсальностью своего образования. В Санкт-Петербурге он приобрёл известность как мастер по устройству фейерверков и иллюминаций, придворный поэт и художник, получивший в 1734 г. заказ на написание портрета императрицы Анны Иоанновны.

Содержание «Санкт-Петербургской газеты» первого года издания известно от Г.Ф. Мюллера. Цитаты из его истории Академии затрагивают исключительно российские события на протяжении всего 1727 г. Это новогодний приём у Екатерины I; болезнь и смерть императрицы-изложенные лейб-медиком Л.Л. Блюментростом; объявления по Академии; опыты с новыми образцами пушек и гаубиц и т. д. [4, 21с.].

Г.Ф. Мюллер (Миллер) в январе 1728 г. сменил И.С. Бекенштайна на посту редактора издания. В его лице газета получила одного из наиболее крупных учёных того времени, по праву считающегося отцом российской историографии. В описываемый период Г.Ф. Мюллер находился в самом начале своей научной карьеры. Прибыв ноябре 1725 г. в Санкт-Петербург, два года он преподавал в академической гимназии, прежде чем получил назначение в архив и взял в свои руки редакцию «Санкт-Петербургской газеты». Важным нововведением учёного стала организация выпуска приложения к газете, озаглавленное как «Исторические, генеалогические и географические примечания о газетах». В 1728 г. они начали издаваться на русском языке как «Месячные исторические, генеалогические и географические примечания о газетах в Ведомостях». Это издание стало первым российским журналом. Со следующего года журнал стал выходить и на русском и на немецком языках. Формально приложение предлагалось как отдельное издание, при этом подписчики на саму газету и приложение получали значительную скидку в цене. Однако между газетой и приложением сохранялась внутренняя связь. Например, в 1729 г. упоминалось о статье в зарубежном издании и в газете указывалось, что «полный текст статьи читатель может найти в приложении». И наоборот- в 1738 г. императорский указ, который должен был быть по статусу размещён в газете, из-за своего объёма был опубликован в приложении.

«Исторические, генеалогические и географические примечания о газетах» выходили каждые две недели. Их содержание определяла неформальная редакторская коллегия, собиравшаяся каждое воскресенье в доме у И.Д. Шумахера и отбиравшая из предлагаемого многочисленного материала в наибольшей степени заслуживающие внимания статьи.

Между тем, в самой газете изменения носили очень ограниченный характер. Однажды устоявшаяся форма сохранялась на протяжении десятилетий. С 1730 г. каждая страница стала разбиваться на две колонки. В том же году Г.Ф. Мюллер, будучи известным книголюбом, основал рубрику «Новые книги». В неё помещался не только перечень новых, преимущественно научных, трудов на латинском, немецком, английском, французском, голландском, испанском и португальском языках (в 1731 г. впервые было упомянуто русское произведение – «Езда в остров любви» В.К.

Третиакковского). Иногда в этой рубрике читателю предлагались краткие новости из научного мира.

2 января 1728 г. в ведение Академии было передано издание «Санкт-Петербургских ведомостей» [5]. С этого времени российская Академия Наук и Художеств издавали одно издание на русском («Санкт-Петербургские ведомости») и немецком («St. Petersburgische Zeitung») языках. На данном этапе обе газеты объединялись одной редакцией и не отличались друг от друга по содержанию.

В том же 1730 г. Г.Ф. Мюллер становится профессором истории, после чего отправляется в научную командировку за границу. 2 августа он покидает Санкт-Петербург. В его отсутствие «Санкт-Петербургская газета» выходит под руководством адъюнкта А.Б. Крамера. После возвращения в Россию 2 августа 1731 г. ранее дружеские отношения между Г.Ф. Мюллером и И.Д. Шумахером совершенно неожиданно портятся. Формально Г.Ф. Мюллер остаётся редактором до своего отъезда с Второй Камчатской экспедицией в Сибирь 8 августа 1733 г., однако фактически после 1730 г. он к редакторской деятельности не имел более никакого отношения.

А.Б. Крамер был земляком и родственником Г.Ф. Мюллера, которого он сменил на посту редактора. А.Б. Крамер сумел сохранить хорошие отношения и с Г.Ф. Мюллером, и с И.Д. Шумахером. Однако период его официального руководства изданием был краток – 20 ноября 1734 г. А.Б. Крамер умер. Хоронить адъюнкта пришлось за счёт Академии, поскольку после смерти А.Б. Крамера выяснилось, что жил он очень скромно и никаких сбережений после себя не оставил.

Временным редактором стал уроженец Санкт-Петербурга И.Г. Тауберт, в первый раз пробывший редактором газеты всего лишь до 28 сентября 1735 г. В этот день приступил к своим новым обязанностям Якоб фон Штелин. Выдающийся поэт, гравёр, картограф, мастер по устройству фейерверков и мемуарист сложил с себя полномочия редактора «Санкт-Петербургской газеты» в сентябре 1737 г. после того, как он был произведён в профессора риторики и поэзии при Академии Наук и Художеств.

Очередным редактором издания стал уроженец Ревеля И.Ф. Брем. В 1735 г. он был принят на службу Академию для подготовки к изданию печатных материалов. В этом качестве студент активно участвовал в работе редакции при своих предшественниках. Одновременно И.Ф. Брем успешно изучал русский язык. Таким образом, к моменту назначения на должность редактора «Санкт-Петербургской газеты» можно исходить из того, что И.Ф. Брем получил хорошую подготовку и полностью соответствовал своей должности, на которой он оставался вплоть до 1741 г.

Всего в рассматриваемый исторически короткий (13 лет) период редакцию «Санкт-Петербургской газеты» возглавляли 7 редакторов. Столь быстрая смена руководства, без сомнения, пагубно отражается на деятельности любого коллектива. И, если этого не произошло с газетой, то причину нужно искать исключительно в высочайшем образовательном уровне самих редакторов. Впрочем, именно высокие интеллектуальные качества руководителей «Санкт-Петербургской газеты» были наиболее частой причиной сложения ими полномочий в пользу деятельности на ином поприще. Близость ко двору только способствовала этому.

Как уже упоминалось, первые номера газеты были отпечатаны в Санкт-Петербургской типографии М. Аврамова. Лишь 12 июля 1727 г. состоялся пробный запуск собственной типографии Академии. В честь Дня рождения сестры Петра II Натальи Алексеевны было отпечатано стихотворное поздравление на немецком языке, сочинённое И.С. Бекенштайном. В полную силу типография заработала в октябре 1727 г. Именно с этого времени Академия получает возможность самостоятельно печатать свои издания. Руководил типографией выписанный в том же году из Франкфурта-на-Одере М. Брюкнер. Первоначально персонал типографии состоял всего из 4 человек. После ликвидации Санкт-Петербургской типографии её персонал перешёл в типографию Академии, которая существенно расширилась и стала состоять из российского и немецкого отделений. Оплата труда находилась на очень высоком уровне. Так, М. Брюкнер получал 300 р. в год. Его оклад соответствовал окладу редактора газеты Г.Ф. Мюллер. Неудивительно, что уже в 1730 г. происходит сокращение штатов и значительную часть сотрудников типографии увольняют – включая и её первого руководителя. Дальнейшая история типографии – это история постоянных ссор и конфликтов в коллективе, разрешение которых зачастую требует вмешательства руководства Академии.

К моменту принятия решения о выпуске «Санкт-Петербургской газеты» Академия находилась в процессе переезда на Васильевский остров. Под типографию и книжную лавку был выделен нижний этаж западного крыла не дошедшего до наших дней бывшего дворца царицы Прасковьи, супруги соправителя Петра I Ивана V. Сведения о первоначальном расположении редакции отсутствуют, однако многие академики жили непосредственно в здании Академии, что позволяет предположить наличие там же помещения редакции.

Распространение газеты практиковалось как по подписке, так и в розницу. В последнем случае читатели могли приобрести издание в книжных лавках Академии Наук и Художеств в Москве и Санкт-Петербурге. Цена на газету для обеих книжных лавок первоначально была одинакова, что вызвало

недовольство руководства почты. В связи с этим ценовая политика московской книжной лавки изменилась и в цену «Санкт-Петербургской газеты» стали включаться расходы на доставку почтой газет в Первопрестольную. Некоторая часть тиража уходила по подписке в провинции (прежде всего- в Лифляндию и Эстляндию), при этом почтовые расходы иногда превышали стоимость самой газеты. В 1728 г. стоимость годового абонемента составляла внушительную сумму в 4 рубля. Обычный тираж газеты составлял в 1727 г. 500 экземпляров, лишь два выпуска были отпечатаны в количестве 1000 экземпляров. Вследствие переезда двора в Москву (а с ним и значительной части подписчиков) в последующие годы тираж не превышал 300 экземпляров. Лишь во второй половине царствования Анны Иоанновны наблюдается некоторый рост тиража.

Значение «Санкт-Петербургской газеты» в рассматриваемый период проистекает из того факта, что, вместе со своей русскоязычной версией, она была единственным периодическим печатным изданием Российской империи. Газета отражала официальную точку зрения правительства России и в этом качестве пользовалась неизменным вниманием заграницы. Для значительной группы немецкоязычных подданных Российской империи, занимавших высокое положение в обществе при преемниках Петра I, «Санкт-Петербургская газета» была основным источником информации о событиях в стране и мире. Благодаря деятельности светил мировой науки, уделявших внимание выпуску газеты, издание российской Академии Наук и Художеств представляло собой немалую дидактическую ценность. Таким образом, в отличие от многих других начинаний Петра I, создание и развитие периодического печатного издания при Академии на иностранном языке стало бесспорно удачной реализацией смелой идеи, которая принесла осязаемую пользу стране.

ЛИТЕРАТУРА

1. Фризен В. Империя знаний. – Дортмунд-Бодельшвинг: 2014. – С. 1.
2. Stählin J. Originalaneddoten von Peter dem Großen. - Leipzig, 785. – S. 320.
3. Eichhorn C. Die Geschichte der "St. Petersburger Zeitung," 1727-1902. Zum Tage der Feier des 175-jährigen Bestehens der Zeitung, dem 3. Januar 1902. Buchdruckerei der St. Petersburger Zeitung (A. Laschinsky). Sankt Petersburg, 1902. – S. 5.
4. Ibid, S. 21.
5. <http://www.spbvedomosti.ru/history.htm>

ӘБДИҚАЕВА Ә.Ә., ДРЕГЕР АЛЕКС. «САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКАЯ ГАЗЕТА» БАСЫЛЫМЫНЫҢ 1727-1740 ЖЫЛДАРДАҒЫ РЕСЕЙ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ КӨРКЕМӨНЕР АКАДЕМИЯСЫНЫҢ АЛҒАШҚЫ БАСПАСӨЗ ОРГАНЫ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ

Мақала «Санкт-Петербургская газета» басылымының 1727-1740 жылдардағы ашылу және қалыптасу кезеңіне арналған. Сонымен қатар басылымның құрылу себептері мен қызметі қарастырылып, редакторлардың тұлғалық қырларына назар аударылады. Сондай-ақ газетті шығару мен оқырмандарға тарату тиражына қатысты мәселелер қозғалады. Мақала тарих ғылымында жан-жақты қарастырылмаған тақырыпқа қатысты таныстыру сипатына ие.

Кілт сөздер: Ресей империясы, басылым, газет, баспа ісі.

A. ABDYKAYEVA., ALEX DREGER. EVOLUTION OF THE GERMAN NEWSPAPER "ST. PETERSBURGER ZEITUNG" - THE FIRST OFFICIAL PERIODICAL OF THE RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS: 1727-1740

The article is devoted to the stages of beginning and formation of the "St. Petersburg newspaper" in the period of 1727-1740. The article discusses the reasons for the establishment and functions of the edition, focuses on the editors, addresses the issues of printing and distribution of the newspaper among readers. The article gives the general overview of the poor revealed theme in the historical science.

Keywords: Russian Empire, edition, newspaper, printing.

ӘОЖ 323 (574)

ЕЛБАСЫ ЖОЛДАУЫ – БОЛАШАҚҚА ДЕГЕН СЕНІМНІҢ КЕПІЛІ

ӘБУБӘКІРОВ С.

Мақалада Қазақстан Республикасы Президенті Н.Назарбаевтың үстіміздегі жылы жарияланған Жолдауына талдау жасалынған.

Кілт сөздер: Елбасы, Жолдау, әлеуметтік инфрақұрылым, экономикалық дағдарыс, нұрлы жол.

Еліміздің әр күні жаңалықтар мен жақсылықтарға толы екені, түрлі оқиғалар легінің биік межелерге жетелеп бара жатқаны бәрімізді қуантады. Соның дәлелі – ҚР Президенті Н.Назарбаевтың 2014жылғы 11 қараша күнгі халыққа арнаған «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Жолдауы. Елбасының Жолдауын жыл сайын күтеміз, мұқият тындаймыз. Бірақ бұл жолғы Жолдау бәрінен асып түсті. Мемлекет басшысының алғырлығы мен қырағылығына тағы тәнті болдық.

Бұл Жолдау алғаш рет осыған дейінгі 18 Жолдаудан ерте жарияланды. Бұрын Парламентте жасалатын Жолдау бұл жолы «Нұр Отан» партиясы Саяси кеңесінің кеңейтілген отырысында халыққа жол тартты.

Бүкіл дүние сұрауы көп, жауабы аз күрделі кезеңде тұр. Батыс та, Шығыс та шешімін күткен мәселелердің күрмеуін шешуі тиіс. Қаржылық қиындықтар өз алдына, саяси және геосаяси жағдай ушығып тұрған, әрбір ел өзінің ішкі тұтастығын сақтап қалғысы келетін қазіргі кезде кімде-кімде өзінің бары мен жоғын түгендейді. Елбасының Қазақстан халқына Жолдауы дәл сондай тарихи күрделі кезеңде жарияланып отыр. Мұны «әлеуметтік-тұрмыстық жағдайлардың барлық сұраныстарына жауап іздей отырып, күрделі кезеңнен елді аман-есен алып шығудың алғышарттарын қарастырған Жолдау» десең жарасады. Салтанаттан гөрі нақтылығы басым құжатта, әсіресе, халықтың алдында осыдан 2,5 жыл бұрын «Нұр Отан» партиясының Сайлауалды тұғырнамасында берілген әлеуметтік мәселелерді шешу және халықтың тұрмыстық деңгейін арттыруға қатысты уәделер орындалуы керектігі ерекше айтылған.

Әлемдегі экономикалық бәсекелестік бүгінгі таңда саяси текетіреске айналып бара жатыр. Америка мен Еуропаның Ресейге жасап отырған санкциялары, Ресей мен Қытайдың тығыз қарым-қатынас орната бастауы, міне, бұлардың бәрі қарқынды дамуға бет алған біздің еліміз үшін шұғыл шешімдер мен салиқалы тәуекелдерге дайын болуымызды ескерткендей. Елбасы бұл Жолдауында бұған дейінгі жолға қойылған реформаларды ілгері бастырып, әлеуметтік саланы қолдау және халықтың күнкөріс әлеуетін арттырып, жастарға жағдай жасау секілді көптеген стратегиялық қадам жасауды алға қойып отыр. Оның сыртында ел өміріне жаңа технологияларды кеңінен енгізіп, инновациялық жаңалықтарды етене қолдануымыз керек екендігі айтылды.

Елбасы жақында ғана Ұлытаудағы сұхбатында қазақ елінің тарихи дамуына ерекше тоқталған болатын. Міне, бұл Жолдауда да «Мәңгілік ел» идеясының стратегиялық нақты бағдарламасын жасап көрсетті. Елбасының атап өтуінше, жаңа экономикалық саясат халықтың, әсіресе, әлеуметтік тұрмысын жақсартуға бағытталғанын көреміз. Бұған дейін де дағдарыстан шығудың кілтін ұсынған Елбасының арқасында халқымыз қысылып-қымтырылып көрген емес. Әлеуметтік жағдайы болсын, экономикалық көрсеткіш болсын, артпаса төмендеген жоқ. Жаңадан ашылып жатқан жұмыс орындары, шағын және орта бизнестің дамуы қарапайым халықтың күнкөріс өлшемін өсіре түсті. Бұған соңғы үш жыл ішінде еліміздегі жан басына шаққандағы ақшалай табыс 22 пайызға артып, жалақы 21 пайызға өскендігі, 2011 жылдың шілде айынан бастап, бағдарлама бойынша 400 мыңнан астам адам жұмыспен қамтамасыз етілуі дәлел болса керек-ті.

Президентіміз: «Біз сыртқы нарықтардағы жағдай оңтайлылығымен ерекшеленіп, мұнай мен біздің экспорттық өнімдерімізге баға айтарлықтай жоғары деңгейде болған жылдары шикізат экспортынан түскен табыстарды

Ұлттық қорға бағыттап келдік», – дей отырып: «...осы жылдардың бәрінде шикізат өндіру мен одан түскен табыстарды біз осы Қорға салып келдік. 10 млрд. долларды біз 2007-2009 жыл дағдарысқа қарсы күреске бағыттадық. Қалған ақшаны біз ішіп-жеп және жұмсап қойған жоқпыз, сақтадық және көбейттік. Қазір осы резервтерді пайдалануға тиіс болатын кезең туындап отыр», – деп атап көрсетті. «Нақты айтқанда, – деді Елбасы, – көліктік, энергетикалық, индустриялық және әлеуметтік инфрақұрылымдарды, шағын және орта бизнесті дамытуға бағытталады».

Елбасы басталған жобаларды аяқтау және аса өткір мәселелерді шешу үшін үкіметке ұлттық қордың 500 млрд. теңге көлеміндегі қаржысын мына мақсаттарға бағыттауды тапсырды:

Бірінші. Шағын және орта бизнесті, сондай-ақ, ірі кәсіпкерлікті жеңілдікпен несиелеуге қосымша 100 млрд. теңге бөлу қажет.

Екінші. Банк секторын сауықтыру және «жаман» несиелерді сатып алу үшін 2015 жылы Проблемалы несиелер қорын қосымша 250 млрд. теңге көлемінде капиталдандыруды қамтамасыз ету.

Үшінші. Жаңа инвестициялар тарту үшін тиісті жағдайларды жақсарту қажет. Бұған 81 млрд. теңге бағытталуы керек.

Төртінші. ЭКСПО-2017 кешені құрылысын жалғастыруды несиелеу үшін қосымша 40 млрд. теңге бөлу.

Бесінші. ЭКСПО-2017 қарсаңында Астана аэропортының әлеуетін ұлғайту үшін 2015 жылы 29 млрд. теңге бөлу қажет.

Одан әрі Елбасы: «Қазақстан ұшқан құстың қанаты талатын ұлан-ғайыр аумақтың иесі, – деп, «Елдің өркенін білгің келсе, жолына қара» деген қағиданы мысалға келтірді. Көне замандардан ірі қалаларымыздың Ұлы Жібек Жолын жағалай қоныс тепкенін еске салды.

Қазір де қайнаған тіршілік күре жолдардың бойында. Елбасы өз сөзінде жолдың шын мәнінде өмірдің өзегі, бақуатты тірліктің қайнар көзі екенін, барлық аймақтар теміржолмен, тасжолмен, әуе жолымен өзара тығыз байланысуы керектігін айтты.

Астанада тоғысқан тоғыз жолдың торабы олардың жасампаздық рухын тарататын өмір-тамырға айналуы тиісті. Аймақтардың өзара байланысын жақсарту елдің ішкі әлеуетін арттырады. Облыстардың бір-бірімен сауда-саттығын, экономикалық байланыстарын нығайтады. Осылай алысты жақын ету бұл Жолдаудың ең басты түйіні болды.

1) Жолдар салудың есебінен шамамен 200000 жұмыс орны құрылады.

2) Халықтың жұмыспен қамтылу деңгейінің артуы және табыстардың өсуі болады.

3) Экономиканың басты салаларына мультипликативті әсер: құрылыс материалдары, цемент, бетон, битум жабдықтар өндіру және сәйкес қызметтер болады.

4) Жаңа көлік желісі ашылады. Астанадан барлық бағыттарға автомобиль, темір жолы, авиациялық магистральдар тарайды.

5) Жаңа магистральдар біздің экономика мен қоғамды жаңартады. Біздің байтақ еліміздің барлық түкпірлерін берік байланыстырады.

6) Жүк тасымалы жеделдейді және ұлғаяды.

7) Ел арқылы транзит көлемі артады.

8) Заманауи және сапалы автомагистральдармен қазақстандықтар кез келген өңірге қауіпсіз және тез жете алатын болады.

9) Әлеуметтік инфрақұрлым жақсарады, жаңа әрі заманауи мектептер мен ауруханалар жоғарғы сапалы қызмет көрсетеді.

10) Әрбір қазақстандықтың әл-ауқаты мен өмір сапасы артады.

11) Жаңа инфрақұрлым біздің болашақ буынның байлығына айналады. Жалпы айтқанда жолдар – Қазақстан үшін өмір желісі.

Жаңа экономикалық саясаттың өзегі – жеті бағыт бойынша инфрақұрылымдық даму жоспары.

Президенттің бұл Жолдауда көтерген аса маңызды мәселелерінің **біріншісі** – көліктік-логистикалық инфрақұрылымдарды дамыту. Батыс – Еуропа Батыс – Қытай, Астана – Алматы, Астана – Өскемен, Астана – Ақтөбе – Атырау, Алматы – Өскемен, Қарағанды – Жезқазған – Қызылорда, Атырау – Астрахань бағыттарында автокөлік жолдары, Құрық портында ауқымды паромдық өткел және Боржақты – Ерсай бағыттарында теміржол желісі салынбақ. Сонымен бірге Елбасы Үкіметке Қытайдың, Иранның, Ресей мен Еуропа елдерінің «Құрғақ» және теңіз порттарында терминал салуды немесе жалға алуды тапсырды. Мұның барлығы, бір жағынан, инвестициялық тартымдылықты арттырып, экономикалық дамудың дағдарыс жылдарында да бәсеңдемеуіне жол ашады. Екінші жағынан, осынау ауқымды құрылыстар мыңдаған, тіпті ондаған мың адамның жұмыспен қамтылуына мүмкіндік береді.

Екінші. Индустриялық инфрақұрылымды дамыту. Бұл арқылы құрылыс материалдарына, энергетикалық және тұрғын үй-коммуналдық, көліктік, коммуникациялық салалар үшін өнімдер мен қыымет көрсетулерге үлкен сұраныс туады. Үкімет пен әкімдерге шұғыл шаралар қабылдауы керектігі айтылды.

Өңірлерде қосымша инвестициялар тартуға бағытталған индустриялық аймақтар салу мәселесін ойластыру керек екендігін айтты. Туризм үшін инфрақұрылым жеке бағыт екендігі, оның басты басымдылығы жұмыс орындары санын көптеп құру мүмкіндігі болып табылатындығына ерекше

назар аударды. Мұнда бір жұмыс орнын құру өнеркәсіпке қарағанда 10 есе арзанға түседі екен.

Үшінші. Энергетикалық инфрақұрылымдарды дамыту мәселелерінде екі жобаға назар аударды. «Екібастұз – Семей – Өскемен» және «Семей – Ақтоғай – Талдықорған – Алматы» бағыттарындағы жоғарғы вольтты желілер құрылысын салу қажеттігі айтылды. Бұл жобалар қазақстандық электрстансаларының елдің бүкіл өңірлерін теңдестірілген энергиямен қамтамасыз етуіне жағдай жасайтындығына ерекше көңіл аударды.

Төртінші. Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық пен су және жылумен қамтамасыз ету жеңілдігі инфрақұрылымдық жаңарту.

Жылу және сумен жабдықтау жүйесін жаңғырту қарқынын жеделдетуге жылына 100 млрд. теңгеге дейін бөлінетіндігі айтылды.

Бесінші. Тұрғын үй инфрақұрылымын нығайту. Әсіресе, халықты қатты қуантқан ең басты жағдай деп баспана мәселесі бойынша жасалатын реформаны атап айтуға болады. Қолжетімді баспана бағдарламасы бойынша бұған дейін бақуат және тұрмысты отбасылар үй алып келді. Енді елімізде пайыздық мөлшері төмен және бастапқы жарнасы төленбейтін жаңа бағдарлама іске қосылатын болды. Бұл әлеуметтік тұрғыдан аз қамтамасыз етілген адамдардың да баспаналы болуына жағдай жасайды. 2015-2016 жылы арендалық тұрғын үй құрылысын қаржыландыру 180 млрд. теңге сомасына ұлғаяды.

Алтыншы. Әлеуметтік инфрақұрылымдарды дамыту. «Бірінші кезекте, – деді Елбасы, – бұл апатты мектептер мен ұшауысымды оқыту проблемаларын шешу. 70 млрд. теңге көлемінде қосымша қаржы бөлу. Бала бақшасының жетіспеушілігі – басқа мәселе». Сол себепті мектепке дейінгі ұйымдардың орын тапшылығын түбегейлі қысқарту үшін 3 жыл бойына 20 млрд. теңге көлемінде қосымша қаржыландыру жөнінде Елбасы әкімдерге тапсырма берді.

Индустрияландыру шеңберінде ғылымның экономика салаларымен байланысы және кадрлар дайындау қамтамасыз етілетін 10 ЖОО-да материалдық-техникалық база қалыптастыру үшін 10 млрд. теңгеге дейін бағыттау керек екендігіне баса назар аударды.

Жетінші. Шағын және орта бизнес пен іскерлік белсенділікті қолдау бойынша жұмысты жалғастыру қажеттілігі айтылды.

Қоғамдағы өзекті мәселелерді шешуде Ұлттық қордың да маңызы зор. Мәселен, Ұлттық қорға 100 млрд. АҚШ долларынан астам қаражат жиналған екен. «Осы қаражаттың арқасында жыл сайын 3 млрд. АҚШ доллары бөлініп, ел үшін маңызды салаларға, ондағы шешілуі тиіс мәселелерді оңтайландыруға бағытталатын болады», – деді Ұлт көшбасшысы.

Одан әрі Елбасы бұл Жолдауда білім беруді, денсаулық сақтауды, ауыл шаруашылығын дамыту бағдарламаларының жалғасы беретінін, «Нұрлы жол» Жаңа Экономикалық саясаты – әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына бару жолындағы біздің ауқымды қадамымыз екендігін айтты.

Келесі жылы Қазақ хандығының 550 жылдығын, Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Конституциямыздың 20 жылдығын, Ұлы Жеңістің 70 жылдығын атап өтеміз. Бұл – қазақ халқының, бауырмал қазақ халқының қолтығын паналаған барша ұлттар мен ұлыстар өкілдерінің тарихи мерекелері. Бұл мерекелерді Қазақстандық патриотизмді қалыптастыру бағытында ұйымдастыру туралы Елбасының ойлары да ұтымды болды.

Жолдауда осылайша елімізді экономикалық дағдарыстардан қиындықтарға ұрындырмай алып шығудың сара жолдарын айқындап, басым бағыттарын белгілеп берді.

Сонымен қатар, Елбасы зейнетақыны, еңбекақыны көтермегенмен, оны төмендетпей, экономикалық дағдарысты еңсеріп алуға бағыт ұсталатынын айтты.

Егемен еліміз алған биіктер мен табыстар ұлтаралық татулық, өзара келісім мен бірліктің арқасында келіп отырғанын жастардың ойына сіңіру керектігі туралы пікірі де халықтың көңілінен шықты. Бүгін еліміз бағыт ұстап отырған «Мәңгілік Ел» болудың нұрлы жолында барша қазақстандықтар жұмылған жұдырықтай қимылдап, ортақ Отанымыздың гүлденуіне үлес қосу керек деуі де өте орынды.

Болашақ жастардың қолында екені де шындық. Елдің болашағы – жастарды елге, жерге деген сүйіспеншілікпен тәрбиелеуіміз қажет. Мұны Елбасы әрдайым айтып келеді. «Мәңгілік Ел» идеясы жастардың жастанып жатар құндылығы болуы керек. Біз болашақ ұстаздарды дайындайтын білім ордасы болғандықтан, Елбасы айтқан Мәңгілік Ел ұғымын жас ұрпақтың тәрбие тірегі етіп алуымыз қажет. Бүгінгі студент – ертенгі жас маман – елін сүйсе, елі мен жерін көркейту оның қолынан әбден келеді. Әр жас өзінің меңгерген мамандығы арқасында елінің дамуына үлес қосуға ұмтылады. Жолдау да осыған бағыттайды. Ұлт көшбасшысы сөзінің соңында «Ұлы жолдағы сапарымыз сәтті, болашағымыз жарқын болсын! Баршаңызға «Нұрлы жол» Жолдауын жүзеге асыруда табыс тілеймін! – деп қорытындылады Елбасы.

АБУБАКИРОВ С. ПОСЛАНИЕ ПРЕЗИДЕНТА – ЗАЛОГ ДОВЕРИЯ БУДУЩЕГО

В статье рассматривается Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева.

Ключевые слова: Президент, Послание, социальная инфраструктура, экономический кризис, путь в будущее.

ӘЖ130.2:(574+16)

ӨТІРІКТІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАБИҒАТЫ МЕН ӨМІРДЕГІ ОРНЫ

АРЫНҒАЗИЕВА Б.Б.

Мақалада өтіріктің табиғаты, философия мен мәдениетте алатын орны баяндалады. Сонымен қатар, Ф.Кривтің «Природа лжи» және К.Мелитанның «Психология лжи» атты еңбектерін негізге ала отырып, өтіріктің негативті жақтары мен позитивті жақтары қарастырылады.

Кілт сөздер: өтірік, әдет, жала жабу, өтіріктің себептері, өтіріктің түрлері, мәдениеттілік, өтірік – шындықты әдейі бұрмалау.

Адам – құдіреттілігі ой жете бермейтін, саналылығының, даналылығының, қабілеттілігінің шегі, теңі мен телісі жоқ, киелі де қасиетті, аса күрделі жаратылыс. Әлемдік кеңесте жасампаз тіршілік иесі – адамзат, биоэлеуметтік шеңберде жеке тұлға, яғни, ол – сезімтал, пайымды, болжамды. Адам – амалы мен тәсілі мың сан тіршілік иесі. Бүгінгісін ертең қанағат тұтпайтын талғампаз, ізденімпаз, талапты, қажетін таңдай білетін, жоғын таба, барын жаңарта, жасандыра, жетілдіре беретін жаһандағы баламасыз, ішкі жан дүниесінің тылсымды рухани күші мен сыры әлі түгел ашылып үлгерілмеген жер жүзіндегі кемел кемеңгерлер. Адамның дүниетанымдық қуат көзі, нағыз адамдықтың негізгі нәзік болмысы – ақыл, ес, ой-өріс, түйсік және сезім. Ақыл – кісіліктің парқын, парасаттылығы мен бітім-келбетін, өмірге жарасымдылығы мен қабілеттілігін анықтаушы категория. Адамның қадір-қасиеті, көпшілік жағдайда, оның шыншылдығы мен өтірікшілігіне қарай бағаланады, яғни, талай тағдырларға да осы қасиеттер онды-солды әсер етеді. Өтіріктің табиғатына, философиясына, өмірдегі алатын орнына тоқталмас бұрын «өтірік» ұғымына мынадай анықтама беруге болады: **«өтірік – шындықты әдейі бұрмалау, шектеу»**. Яғни, өтірік шындықтың антиподы болып табылады. Енді, осы өтіріктің табиғатына тоқталсақ, К.Мелитанның «Психология лжи» [1,16] деген кішкене кітапшасында өтірік тең адамның индивидуалды даму үдерісінде қалай құралатынын көрсетеді. Балалық шақта өтіріктің себептері ойын процесінде ойдың дамуы, бір нәрсе жасап қойып, жазаланудан құтылу, үлкендердің көрсеткен үлгісі және т.б. түрлерде көрініс беріп жатады. Одан кейінгі кезеңде, яғни, балалық шақтан кейін осыған қатысты ықпалды қоршаған орта, қоғам жасайды. Факторлар жиынында негізгі орынды (адамды сол бағытқа итеретін) сезімдер, оның ішінде махаббат ала бастайды. Махаббат сансыз мөлшерде өтірікті туғызады. Сүйген адам өзін бағалау үшін өтірік айтады, тағы да ол өтірікті өзінің бәсекелесін төмендету үшін айтады,

қызғанышты тудыру үшін..., сөне бастаған сезімді өртеу үшін, ақырында сезімі басылғанда өтірік айтады.

Өтірік менмендік, рухани азғыншылық, сәттілікке құмарлық, пайдаға құмарлық, билікке және т.б. нәрселерге құмарлық салдарларынан пайда болады. Осы жерге бір нәрсені қоса айтып кету керек. Ол – әдет. **Әдет** – қоғамдағы адамдардың мінез-құлқына, тұрмыс-тіршілігіне қойылатын бұлжымас қағидаларға айналған моральдық талаптар, жөн-жосық, жол-жоралғы. Ислам дінін тұтынатын халықтарда шариятқа қосымша ретінде қолданылады. Әдеттің қоғамдағы басты қызметі тұлғалық қатынастарды адамгершілік нормаларына сәйкес ретке келтіріп отыруымен байланысты. Келесі бір мағынасында **әдет адамның күнбе-күнгі тіршілік қажетіне байланысты қалыптасқан тұрақты мінез, іс-қимыл ерекшеліктерін білдіреді**. Қазақта *«ауру қалса да, әдет қалмайды»* деген қанатты сөз бар. Оң мағынасында әдет күнделікті өмірде қолданылатын ой тізбектері мен іс-қимыл реттілігін ұтымды, дайындықсыз, қалыптасқан түрде жүзеге асыруға себебін тигізеді. Бұл сипатта әдет саналы пайымнан гөрі адамның бейсаналық, тылсымдық қатпарларынан бастау алып отырады. **Жағымды әдет** қоғамдағы адамаралық және топаралық үйлесімдік пен ынтымақтастықты арттырудың құралы және тұлғаны қайталанылатын шешімдерден босатып, оның әрекетін күрделі мәселелерді шешуге бағыттайды. Қылық пен мінез-құлықтағы **жағымсыз (теріс) әдет** адамдық қауымдастық мәдениетіне кері әсерін тигізіп, жүрген ортаның берекесін кетіріп және оғаш қылықтарымен өзінің де абыройы мен қадір-қасиетін төмендетеді. Сондықтан, жүріс-тұрыс мәдениетін күнделікті өмірде ескеру (есте ұстау) қазіргі өркениеттіліктің маңызды талабына айналып отыр. Бұл жерде **«әдеттің өтірік табиғатына қандай қатысы бар?»** деген сұрақ туындауы мүмкін. Өтірік – бұл өзі өте бір ерекше құбылыс. Мысалы, кез-келген бір адам әзілдесу үшін, көңіл көтеру үшін, қорқыту үшін өтірік айтады. Бұл оған ұнап, күндер өткен сайын әдетке айналғанын өзі де байқамай қалады. Кейін сол адам осы әдеті үшін таяқ немесе опық жеуі әбден мүмкін. Мысалы, өткен кезеңнен қалған мынадай бір әңгіме бар: «Баяғыда бір қойшы болыпты. Оның көп қойы болыпты. Күндердің бір күнінде тау үстінде қойларын жайып отырған екен. Түске таянған уақыт болыпты. Шопанның іші пысып отырған көрінеді. Сондықтан көңілін көтеру үшін мынадай айла ойлап табады: тау төбесіне тұрып алып *«көмектесіңдер, көмектесіңдер, қойыма қасқыр шапты»*, – деп бүкіл төменде жұмыс істеп жатқан ауыл адамдарын үрейлендіріп, дүрліктендіреді. Ауыл адамдары жүгіріп келіп қараса, ешқандай да қасқыр жоқ екенін, ішек-сілесі қатып күліп жатқан қойшыны көреді. Олар алданғандарын түсініп, төмен түседі. Қойшыға бұл әзіл қатты ұнайды. Енді, ол мұны әдетке айналдырады. Бұл оқиға

бірнеше рет қайталаңады. Күндердің бір күнінде қойшының қойларына шынымен қасқыр шабады. Сол кезде ауыл адамдарын көмекке шақырады. Ауыл адамдары *«келесі бір өтірігі ғой»* деп қолдарын сермей салады. Нәтижесінде, қойшы барлық қойларынан айырылып, өтірік айту әдетімен сорлап қалған екен. Міне, орынсыз жайдан-жай өтірік айту осындай халге жеткізеді.

Өтірік біреудің арқасында және біреуге зақым келтірумен байланысты артықшылықтарға қол жеткізуімен де сипатталады. Сонымен қатар, кейбір адамдар үшін өтірік – олардың өмір сүру тәсілі. Алысқа бармай-ақ қояйық, қазіргі күндерде базарда немесе көшеде отырған палшыларды алайық. Олардың көбісі жай бір адамдар, олардың ешқандай да көріпкелдік қасиеттері жоқ. Олар өтірік айтып, сол өтіріктері үшін ақша алады. Дегенмен, олар өтірік айтса да жұртқа жағымды өтірік айтады. Оларға сенім береді, үміт оттарын жағады. Сөйтп, адамға дүниеге деген жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Міне, өтіріктің философиялық табиғатының сан алуандылығын көріп отырмыз. ***Балалық шақтағы жазадан құтылу үшін айтылған өтірік, бозбалалық шақтағы махаббат үшін өтірік, әдетке айналған өтірік пен кәсіпке айналған өтірік және уақытша өтірік*** те бар. Уақытша өтірікке саясат, партия жүйесіндегі өтіріктер жатады. Қоғам деңгейінде, әлеуметтік-таптық қатынастар деңгейіндегі шындықтан ауытқуды және өтіріктің құрылуын бастайтын негізгі факторларға партиялық жатады.

К.Мелитан айтады: «Партиялық деп аталатын қиын және аса мықты құмарлық кез-келген өтірік түрінің таусылмас көзі болып саналады; біз француздарды өте жақсы білеміз, өз мүдделерін әділеттіліктен жоғары қоятын, мейлі ол кінәлі, мейлі ол басқа партия болсын, үлкен өтірікке бөленеді» [1, 48 б.]. Партия болғандықтан, ортақ мүдделер, ортақ көзқарастар, ортақ ойлар болады. Сонымен бірге, тек бір партия болмайды ғой. Партиялар арасында билік үшін күрес пайда болады. Осы билік үшін күрес жолында партиялар өте жаман құралдарға сүйенеді; жаман демагогтарға айналады; партиялық бағдарламаны мейірім мен дұшпандықтың ең таза, ең әділетті ең... деген ойға бөленіп, билікке жету жолында ең төменгі әрекеттерден де тайынбайды, сайлаушыларды ойланбай алдайды, бәсекелестері мен қарсыластарына жала жабады. Осындай өтірік саясаткерлерден басқа саладағы көптеген мекемелердегі ұжым арасында да кездесіп жатады. Мысалы, ұжымдағы мамандардың арасында бір-бірінің жетістігін көре алмаушылықтан басшыға *«ол адам өйтіп қойды, бүйтіп қойды»* деп өтірік айтып жамандау, қаралаудың салдарынан жазықсыз адам зардап шегіп жатады. Яғни, *«қасқырдың аузы жесе де қан, жемесе де қан»* дегендей-ақ, кейбір адамды қасқыр кейпіне түсіреді. Өтірік сөздің

парқына түсіне алмаған, кең ойлай алмайтын, өз интуициясы жоқ, бас пайдасынан басқаға басы жетпейтін кейбіреулер (немесе кейбір басшылар) өзінің кемшілігін кеш түсініп жатады (кейбіреулер түсінгісі де келмейді). **Өтірікті өрбітіп біреудің соңына шам алып түсіп, түптің-түбінде оны жұмыстан кетіруге болар немесе ұжым арасында абыройын түсіріп, еңсесін басуға болар, бірақ, жаратқан ие бойына дарытқан дарынды ешкім де кетіре алмайды.** Енді, өтіріктің философиясына тоқтала кетсек:

Ложь бывает добрый или злой,
Сердобольной или беспощадной
Осмотрительной и безоглядной
Упоительной и безотрадной
Слишком сложной и совсем простой
Ложь бывает гремной и святой
Скроменькой бывает и нарядной
Выдающейся и заурядной
Откровенной, нелицопрятной
А бывает просто суетой
Ложь бывает страшной и смешной
То всесильной, то совсем бесправной
Мималетной или затяжной
Ложь бывает дикой и ручной
Будничной бывает и парадной
Вдохновенной, скучной и иной
Правда же бывает только правдой! [2,116 б.]

Ф.Крив өзінің осы өлеңінде өтіріктің бар қырын, сырын суреттеп береді. Осы өлең өтіріктің адам күйімен байланысты екенін айқындай түседі. Демек, өтірік сан алуан түрлі болады. Осы өтіріктің түрлерін толықтай қарастыру, шағын мақаланың деңгейінде талдау жасау мүмкін емес, дегенмен, кейбір түрлеріне талдау жасауға болады. Мысалы, Ф.Кривтің айтып кеткеніндей, өтіріктің мейірімді, зұлым, аяйтын, өте шиеленіскен, опонай, қорқынышты, күлкілі және т.б. түрлері болады екен. Осындай өтіріктің бір түрі – ол **қасиетті өтірік**. Ол не? **Қасиетті өтірік дегеніміз – бір асыл нәрсе, зат, адамды қорғау немесе пәледен сақтау үшін айтылған өтірік.** Мысалы, «Екі жан дос болыпты. Олар кішкентайынан бірге өсіпті. Олардың екеуі де бір қызға ғашық болыпты. Бірақ, оны білмепті. Күндердің бір күнінде достың біреуі қызға келіпті. Сонда ол қыздың жанында өзінің досын көріпті. Оны көріп өмірден түңіліп үйіне қайтады. Осы күннен бастап ол бала (жігіт) барлық нәрседен түңіліп, аз сөйлесетін, ойын мен әзілді көтермейтін балаға (адамға) айналады. Досы мұны аңғарып, оны шақырып алып, мәселені былай түсіндіреді: «Мен ол қызды сүймеймін, жай ермек үшін барып жүрмін.

Ал, сен оны шын сүйсең, жарайды қызды өз бақылауыңа ал, мен енді оған бармаймын», – деп айтқан сәтте досының жүзіне қан жүгіріп, жымияды. Сол айтқан сөздерден кейін түңіліп жүрген баланың қуанышы қойнына сыймай мәз болады. Сөйтіп, өтіріктің салдарынан адам қуанышқа бөленетін жағдайлар болады екен. Қасиетті өтірік, позитивті өтірік қатарына жатады. Қандай өтірік болса да, ол бір адамның қуанышты болуына әсер етті. Негізінде, өтіріктің позитивті жақтары аз. Дегенмен, олар кездеседі. Мысалы, өтірік жанұядағы үйлесімділікті, тыныштықты сақтау үшін айтылады. Біреудің өмірге деген сүйіспеншілігін арттыру үшін дәрігер психотерапевтер айтады. Біреуді ренжітпеу үшін жағымды өтірік те позитивті жаққа жатады. Бір нәрсенің позитивті жақтары болса, оның міндетті түрде негативті жағы да болады. Оған өтіріктің негативті жақтарының болуы дәлел. Негізінде, өтірік – табиғатынан жаман нәрсе. Біз балалық шақтан бері үлкендердің *«өтірік айтпаңдар, ол – жаман әдет»*, *«өтірік айтып қара бет болғанша, шыныңды айтып жара бет бол, жара жазылады, қара ешқашан жазылмайды»*, – дегенді естіп өстік. Алайда, өтіріксіз болмайды. Өйткені, бұл дүние өтірік, жалған. Кез-келген құбылыс, кез-келген зат өткінші. Өтірік – бұл адамның ажырамас бөлігі. Себебі, өмір барысында адам қаншама дұрыс, шыншыл болуға тырысқанымен, өтірік айтуға тура келетін жағдайларға міндетті түрде кездеседі. Бұл адамның өтіріктен құтыла алмайтындығын, өтірікпен байланысты екенін көрсетеді.

Өтіріктің негативті жақтары позитивтіге қарағанда басымырақ. Кез-келген өтірік бір күні ашылады. Ал, алданған адам мұны түсінгенде, оны алдаған адамға (мейлі, ол жағымды өтірік, мейлі, ол қасиетті өтірік болсын) көзқарасы өзгереді. Міне, осыдан өтіріктің негативті нәрсе екенін көре аламыз. Мысалы, бір саясаткерді алайық. Ол депутаттыққа сайланбақшы. Өзінің бағдарламасында ол барлық демократиялық принциптерді жариялады. Өзін әбден мақтайды, *«мен парақор емеспін, мен басшылық жасап отырған ұжымдағылар да өзім сияқты қолы таза адамдар, ешкімге ештеңе бермейміз, ешкімнен ештеңе алмаймыз, сыбайластық іс-әрекет жасамаймыз...»* деп мақтанады. Сіз оның бағдарламасын оқып, оған *«әділетті адам»* деген баға бересіз. Сөйтіп, дауысыңызды соған бересіз. Алайда, ол депутат болғаннан кейін демократиялық принциптердің біреуін де іске асырмайды. Сөйтіп, оған берген алғашқы бағаңыз өзгереді. Нәтижесінде сізде сенімсіздік, өкініш пайда болады. Мұның барлығы адам психологиясына кері әсер етеді. Мұнда айтқым келіп отырғаны – өтіріктің арты өкініш, реніш және сол сияқты кері әсерлерге ұласады. Қорытындылай келгенде өтірік қандай да болмасын, кері әсерлер тудыратын құбылыс және оған кездеспеген жөн, не де болса шыншыл болу керек.

Енді қарастырылатын нәрсе – ол өтіріктің өмірдегі, яғни өтіріктің мәдениеттегі орны. Осы жерде, жай қарағанда, *өтіріктің мәдениетпен қандай қатысы бар* деген сұрақ туындауы заңдылық. Ал, терең ойланып, жан-жақты қарастыратын болсақ, өтіріктің мәдениеттегі алатын орнының маңызды екенін көре аламыз. Өтірік, әсіресе, мәдениетте тәрбиелік мән мен орынға ие. Мысалы, жас бүлдіршіндер ертегі, аңыз-әңгімелерді оқып, тыңдау арқылы ойларын қалыптастырады. Ертегілерде ақ (жақсы) әрқашан да қараны (жаманды) жеңеді. Осы ертегі жас бүлдіршіндерді ақ пен қараны ажыратуға, ойының ұштасуына өте елеулі әсер етеді. Мұны орыстың *«Сказка ложь, да в ней намек, добрым молодцам урок»* деген мақалы да дәлелдейді. Ал, бұл ертегілер – өтірік кейіпкерлер, өтірік жерлер, яғни, өтірікке негізделіп жазылған, адамның армандауы мен қиялынан туындаған образдар мен оқиғалар. Бір сөзбен айтқанда, өтірік мәдениетте тәрбиелік мәнімен орын алады. Сонымен қатар, өтірік мәдениеттің бір саласы әдебиетте ерекше рөл атқарады. Мысалы, қазақ әдебиеті өтірікке үлкен орын бөледі. Оған *«қырық өтірік»*, *«өтірік өлең»* және т.б. дәлел болады. Өтірік өлең – қазақ халқының тұрмыс салтына байланысты шығарылған өлең түрі. Өтірік өлең күлкілі сюжеттерге құрылып, көбінесе ойын-сауықтарда айтылған. Оны қиялдау қабілеті мол, дарынды ақындар қиыннан қиыстырып шығарған. Өтірік өлеңде суреттелетін нәрсе нақтылы шындықтан алынғанмен, ондағы іс-әрекет шынайы өмірге сәйкес келмейтін дәрежеде баяндалған. Мысалы,

«Аспанға алты жерден тіреу қойдым,

Той қылып, мың масаны сонда сойдым» [3, 43 б.]

сияқты үлкен фантастикаға, қызықты күлкіге құрылады. Онда, әсірелеумен қатар бейнелеу, шендестіру, салыстыру тәсілдері арқылы көркем образдар жасалынады. Осыдан көріп отырғанымыздай, өтірікті әдебиетте танып білу бұл адамның ой кеңістігін, сөйлеу мәнерін ретке келтіреді. Ал, терең ойланып, мәнерлі, ретімен сөйлеу мәдениеттіліктің белгісі емес пе? Олай болса өтірікті танып білу адамды мәдениетті болуға жетелейді. Дегенмен, *«өтірік өрге баспайды»* деген қағиданы да естен шығармағанымыз абзал.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мелита К. Психология лжи. –М., 2003. – 88 с.
2. Крив Ф. Полн.собр.сочин. «Природа лжи». –М., 2006. – 284 с.
3. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. (Жаңа басылымы) –А., 2007. – 408 б.

АРЫНГАЗИЕВА Б.Б. ФИЛОСОФСКАЯ НАТУРА ЛЖИ И ЕЁ МЕСТО В ЖИЗНИ

В данной статье рассматривается ложь как философская категория, её природа и место в культуре. Также проанализированы негативные и позитивные стороны лжи на основе труда Ф.Крива «Природа лжи».

Ключевые слова: ложь, привычка, оклеветать, причины лжи, виды лжи, культура, специальное искажение лжи-правды.

ARINGAZIEVA B.B. PHILOSOPHY NATURE OF LIE AND ITS PLACE IN LIFE

This article discusses the lies as a philosophical category, its nature and place in the culture. Also analyzed positive and negative sides lie on the basis of labor F.Kryv "Nature of lies."

Keywords: false, habit, slander, the reasons lie, lie, culture, distortion lies : the truth.

ӘОЖ 184:16(236)

САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІҢ МӘДЕНИЕТПЕН ҰШТАСУЫ

ҚОСАНБАЕВ Қ.

Қазақ мәдениеті мен салт-дәстүрі дүние жүзі халықтарының мәдениеті мен салт-дәстүрлерінен көш ілгері болып келеді, оның тұнып жатқан асыл маржандарын толықтай жинақтай келіп, мәдениет пен салт-дәстүрдің өзара диалектикалық бірлігі туралы сөз қозғалады. Қазақтың салт-дәстүрі адамның болмысын қалыптастыруда, тәрбиенің орны ерекше екенін атап өтеді.

Кілт сөздер: салт-дәстүр, дәм, тәтті-дәмді, даналық, тектілік.

Қазақ мәдениеті мен салт-дәстүрі дүние жүзі халықтарының мәдениеті мен салт-дәстүрінен көш ілгері болып келеді, оның тұнып жатқан асыл маржандарын толықтай жинақтай келіп, қазіргі жастарға жеткізу – біздер үшін парыз деп түсінеміз.

Қазақ мәдениеті мен әдет-ғұрпының, салт-дәстүрінің жоғары екендігі дүние жүзіндегі өркениетті елдерге ертеден-ақ белгілі болған. Қазақ еліне, оның салты мен дәстүріне, мәдениетіне деген қызығушылықты әріден бастамай-ақ, орыс ғалымдарынан бастасак: атақты ғалымдар А.Алекторов, А.Левшин, Н.Гродековтардың халқымыздың әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрін таңдана қызығып жүріп жинап жариялаған еңбектерін атап өтсек те жеткілікті болар.

Мәселен А.Алекторов өзінің «Қазақта баланың дүниеге келуі, тәрбиеленуі, ата-аналардың құқықтары мен билігі туралы» атты еңбегінде: «... Егер әйел аман-есен босанса, барлық жиналғандарға тамақ әзірленеді, қой сойылып, еттің бір бөлігін жаңа босанған әйелге қалдырады, қалғанын

қонақтарға асып береді. Қойдың омыртқасын киіз үйдің ең жоғарғы жеріне іліп қояды; бұл ішкі ордадағы қалмақ мектебінің мұғалімі Голодновтың маған айтқанындай, нәрестенің мойны қатып, басын ұстай алатындай күйге жетуі үшін істелінеді. Омыртқа 40 күн бойына ілулі тұрады...» [1] деп мектебі, медицинасы жоқ сахара перзенттерінің даналығына, дәстүріне таңданыс-сүйсініс жасыра алмаса, А.Левшин «Ізеттіліктің жалпы белгілері» еңбегінде: «Әйелдер кездескенде жалпы қабылданған әдеттерді сақтаулары тиіс. Әлеуметтік жағдайлары тең әйелдер кезіккенде қол алыспайды, еш уақытта сүйіспейді, тек біріншісі екіншісіне жай ғана иіледі, бірақ ханша немесе белгілі сұлтан әйелін кездестіргенде жанарын төмен түсіріп және иіліп, бетін қолымен сипап сәлемдесуі керек. Жас әйел жасы үлкен туыстарының алдында бір тізесін бүгіп, иіліп сәлем істейді...[2]» – үлкенге – құрмет, кішіге ізет көрсетуді, ертеден-ақ ата салтына айналдырып, «Сәлем-сөздің анасы» екендігін бір мезет те естен шығармай, естілік пен тектілікті қатар алып жүре білген қазақ әйелінің ешбір ұлтқа ұқсамайтын нәзіктігі мен ибалылығынәтәнті болғандығын жасырмайды. Немесе А.С. Пушкиннің «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» жырын жазып алып аудартуының өзі біздің салт дәстүрімізге, мәдениетімізге деген құштарлықты байқатады. Біздер 40-50 жылдары туған азаматтар ауыз әдебиетке деген құштарлығымыз мықты болғандығы сондай, жыр айтатын адамдар ауылымыздың бір үйіне келе қалса сол маңның адамдары түгел жиналып, таң атқанша жыр тыңдайтын едік. Біз, аға буын өкілдері дуалы ауыз жыршылардан «Қарасай-Қазы», «Алпамыс», «Қобыланды», «Манас», «Мұңлық-Зарлық», «Қозы Көрпеш-Баян сұлу», «Қыз Жібек», т.б. дастандарын, Абыл, Қашаған, Ақтан, Нұрым, Мұрат, Әбубәкір, Бала Ораз жырларын, айтыстарын тыңдап өстік. Міне осындай рухтатәрбиеленген ұрпақтардың өкілдері қазірдің өзінде әр салада жұмыс атқарып жүр. Өз бойымызғы сіңген немесе сіңіре алмасақ та білетінігілікті әдет-ғұрып пен одан туындап жатқан мәдениетімізді кейінгілерге жеткізу – біздердің мойнымызда.

Күні бүгінге дейін кейбіреулердің лексикасынан мықтап орын алған қазақтың салт-дәстүрі, оның мәдениеті төмен, әйел теңдігі болмаған, қыздар теңіне қосыла алмаған, малға сатып күң есебінде ұстаған, тұтасымен алғанда адамгершілік мәдениеті төмен деген пікірлерге талдау жасап қаралықшы. Қазір де, бұрын да кез келген ата-ана баласының көргенді, әдепті қызды келін етіп түсіргенін жақсы көрмей ме? Осыған орай, баласына қыз қарап, өздерінің ұнатқан адамының қызына баласының келісімімен құда түсіріп айттыру салты бұрын болған, қазір де бар. Бір үйдің әлпештеп отырған баласын келін етіп өз үйіне біржолата алатын болғандықтан, оған сый-сияпат беруді, қалың малын беруді сатып алған немесе қызды сатқан деп түсінуге бола ма? Немесе қыз ұзататын үй жарлылау болған жағдайда той шығынына

қыздың жасауы үшін алдын ала мал беріп, көмектесетін болған. Біз бұдан адмгершілікті, бір-біріне көмектесуді, достықты, адамдық қасиеттің ең жоғарғы мәдениетін көріп отырған жоқпыз ба? Қазақтың мәдениеті асқақтап, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы жалаулап тұрған кездерде алған келін күйеуімен ажырасатын, төркініне қайтып келетін ұнамсыз жағдайлар болмаған. Егер де қосылған күйеуі қайтыс болған уақыттың өзінде жыл садақасы өткеннен кейін сол ауылдың ақсақал қариялары келіннің келісуімен өзінің қалаған қайнысына немесе қайнағасына қосып отырған. Ол үшін де келіннің төркініне барып, алдынан өтіп, ата-анасынан келісім алатын болған. Жесір қалған келінді одан туған баланы рұқсат беріп, басқа адамға тұрмысқа шығуын біріншіден ар көрсе, екіншіден, жесір ана, жетім бала етіп жібермей, баласының шаңырағын құлатпай, қиындыққа ұшыратпай, қамқорлыққа осылай алып отырған. Немесе адамгершілік тәрбиесінің ең жоғарғы мәдениетін ұстанып келген.

Қазақта аналар қыздарының тәрбиесін өз қолдарына алатын болған. «Қызға қырықт үйден тыйым», «Қыздың жолы жіңішке» деген астарлы сөздерді ес біліп, етек жаба бастаған кезінен-ақ түсіндірген. Әрбір ана қыздарына болашақта тұрмыс құрып, ана болатындарын, отау көтеріп, перзент сүйетінін, сүйіп қосылған қосағын сыйлау, ер адам елдің ағасы екендігін, оның бетін қайтармай, араздаспай, татулықты бұзбай жүрудің жолдарын түсіндіріп келген. Ақылды аналар қыздарына жатпай-тұрмай некеленбей тұрып жыныстық қатынас жасауы өз бақытын өз мерт еткені, ақ некелі күйеуінің көзіне, шөп салу өте кесапат қылмыс екенін түсіндіріп, жүрегіне берік ұялатуға тырысқан.

Енді ұзатылған қыздың төңірегіндегі бір-екі салтымызға ғана тоқтала кетейік.

Тұрмыстық жағдайлары жоғары, бай адамдар қыздарын ұзатқанда алты қанат отауын да даярлап беретін болған. Некесі қиылған жастарды отауы көтеріліп даяр тұрса отауына кіргізеді. Жастарға отау тігілген жағдайда әуелі жеңгелері қалыңдықты кіргізеді. Кірген қалыңдық шаңыраққа иіліп сәлем етеді, содан соң сол жақ қанатқа барып бір тізерлеп отырады. Сол кезде үйге күйеу жігітті кіргізеді. Күйеу төрге барып отырады. Күйеу мен қалыңдыққа еріп келген үлкенді-кішілі адамдар жаңа көтерілген отауға құтты болсын айтып, шашу шашып, көрімдіктерін береді. Әкелген бұйымдары болса керегенің басына іледі. Сол жерде құдай жолына деп мал сойылып, ақсақалдар келіп астан ауыз тиіп, жас жұбайларға баталарын береді. Қыз жеңгелері отауға немесе жастарға арналған орынға шымылдық құрып, жігіт пен қалыңдыққа арнап төсек салып, үстіне ақ неке деп ақ жібек жайып, екі жасты оңаша қалдырады. Бұл түнді ақ неке түні деп атайды. Бұл түнде қыздың болашақ жарының алдындағы арының адалдығы мен абыройының

биіктігі дәлелденеді. Қалыңдықтың адалдық қасиетті таза сақтап, заңды некеге дейін етегі ашылмай құтты орнына қонуы қыздың өзінің ғана емес, елі мен ата-анасының, туыстарының, нағашыларының мерейін үстем етіп, абыройын асырып, болашақ отбасының тату-тәтті, көңілді өмір сүруінің негізі қаланады. Қазақтың қыздары өзінен жасы үлкен адамдардың алдынан кесе көлденең өтпеген. Егерде жасы үлкен адам сөйлеп жатса, қандай тығыз жұмыс болып қалса да сөзін бөлмей соңын күткен. Келіндер таңертең ата-енесін ұйқыдан оятпай ерте тұрып, үй шаруасын тындырып, асын әзірлеп, атасының дәрет алатын суына дейін жылытып, даярлап қоятын болған. Келіндер жасы үлкендерге туыстық жағынан жақындарына иіліп тәжім етіп, сәлем берумен келген. Осы бір әдет-ғұрыптан жасы үлкен адамды сыйлаудың ең озық мәдениетін ғана көруге болады. Сол сияқты ата-енелерінің қайнаға, қайынінілерінің, қайынсіңлілерінің аттарын атамай ата-ене, үлкен үйдегі қайнаға, кіші үйдегі қайнаға, кіші бала, кенже бала, қайынсіңлілерін сырғалым, шашбаулым деп атап, т.с.с. бадырайтып атын атауды ерсі көрген, еш бір адамға сен деп айтпаған, сіз деп сөйлеген. Осыған орай атын атамайды дегеннен шыққан бір күлдіргі әңгімені айта кетелік.

Қазақ қыздарының парасаттылығы мен ақылдылығы, мәдениеттілігі әртүрлі вариантта аңыз-әңгімеге айналып отырған. Соның бірін айтып беруді дұрыс көріп отырмыз. Бұрынырақта аталарымыздың аттан түспей жортып жүрген кездерінде 7, 8 жыл ел көрмей, енді ғана жорықтан оралып, ел шетіне келіп, бір құдықтың басына аттарын суаруға бұрылып келсе, талдырмаш қыз бала сәлем беріп, солардың ішіндегі егде тартқан бір кісінің атының тартпасын босатып, жүгенінің сулығын алып ерекше ілтипат көрсетіпті. Осыны байқаған жорықшылардың бірі: «Әй, шырағым, осыншама адамның ішінен мына кісіге ерекше құрмет көрсетуіңіз қалай?», – деп сұрағанда, қыз: «Бұл кісі менің нағашы ағамның жалғыз қызының күйеуі еді,» – деп жауап беріпті. Сонда жолаушылар балдызы болды ғой десіп, аттарын сұрап, жаңағы ерекше құрметтелген адамның ауылы сол жерден қашық емес екен, сол ауылға жүріп кетіпті. Жолда келе жатып, «жаңағы баланы таныдыңыз ба?» – деп сұрағанда, «елден кеткелі 7-8 болды, жас адамдар өзгеріп кетеді, таныта қоя ма, ауылға барғансын сұрастырып білерміз?» – депті де қойыпты. Қайсыбіреулері шамасы жиенің-ау десе, екіншілері «нағашы қарындасы болу керек», – деп толық аырата алмаумен ауылға келіпті. Көп жылдар далада жорықта жүріп, елге аман оралу деген үлкен той емес пе?! Ауыл қуаныштың әбігерімен қонақ күту қамына кірісіп те кетсе керек. Сол кезде малын суарып болып, қыз бала да үйге келіпті. Үйге келген қыз қонақтарға сәлем бермегенсін, анасы ренжіп: «Әкең бастаған елдің азаматтары жаудан аман-есен оралып отыр, неге сәлем бермейсін?» – дегенде, «мен жаңа судың басында кездесіп, көрісіп амандасқанмын», – деп жауап беріпті. Осы

әңгімені естігенде қыздың әкесі де, қасындағы адамдар да баланың сабырлығы мен адалдылығына, парасатына қайран қалса керек. Бұндай ақылдылық пен сабырлықтың ең жоғары мәдениеті тек қана қазақ жастарында болған. Бұрын қазақ салтында әйел адамдар ерекше құрметтеліп, сыйланып келген. Елге белгілі күні кешеге дейін қазақ қыздары басына қызыл орамал тартып келеді. Ол оның қыз бала екендігінің белгісі болып есептеледі. Қыз-келін болып түскеннен кейін оның орамалы өзгереді, басына ақ орамал тартады. Ондайда орамалын өзгертті деп айтылады. Бұл сөздің астарында қыз ұзатылып басқа елге келін болғанын білдіреді. Басына қызыл орамал тартқан әйел адам келсе, оның қыз бала екендігі белгілі болып, оның қасында түрлі дөрекі әзілдер, ұнамсыз сөздер айтылмаған. Қазақ қыз баланы төріне шығарып сыйлаған. Бұл дәстүрді қыз баланы әдепті, көргенді, үлкенді сыйлай білетін және ақылдылыққа тәрбиелеудің жолы деп түсінеміз.

Жас келіннің қазаққа ғана тән тамаша қасиеттерінің бірін белгілі ғалым Халел Арғынбаев өзінің «Қазақтың отбасылық дәстүрлері» кітабында былайша нақтылай түседі: «Жаңа түскен жас келіндер үлкен үйдің баласы болып келеді. Сондықтан күйеуінің үлкен әкесін «әке» не «ата» десе, әжесін «әже» дейді. Ал күйеуінің әкесін оның аға-інілерін «үлкен ата», «ата», «кіші ата» дейді. Күйеуінің ағаларына «үлкен аға», «жақсы аға», «ата», «көке» деген аттар қойса, інілеріне «сол жігіт», «молда жігіт», «мырза жігіт», «ортаншым», «тетелес», «інішегім», «кенже» т.б. қайын сіңділерін «шырайлым», «еркежан», «еркем», «еркешім», «молда қыз», «айдарлым», «кекілдім» т.б. деп атаған. Қазақ әйелдері күйеулерінің де аттарын атамай, оларды «отағасы», «біздің үйдің кісісі», «әлгі» дейтін болған. Күйеуінің құрдастарының да атын атамай, оларды «құрдас атандыратын» [3]. Осыдан-ақ қазақ дәстүрінде үлкеннің атын атамай, оған арнайы ат қойып, оны өле-өлгенше есіне сақтауды үлкен әдептілік, көргенділік деп білгендігін байқаймыз. Шындығында да бұл халқымыздың қанына сіңісіп болған абзал әдет. Қайырымдылық бауырымалдық, достастық тұрғысында біздің ұлттық салт-дәстүрімізді ең жоғары деңгейге қоюға әбден-ақ болады.

Көп мезгілдерге дейін қазақ еш уақытта есігін кілттемеген. Қазірге кезде де қазақтардың көбі күндіз есігін кілттемейді. Үйге келген адамға ол танитын болсын, танымайтын болсын жоғары шығыңыз деп төрін ұсынады. Ол адам «шатасып кіріппін, іздегенім басқа үй еді,» – деп рахметін айтып кететін жағдайда, ас ауыз тиіңіз деп, нан немесе басқа да тағам ұсынады. Бұл дәстүр жайында академик-жазушы Сәбит Мұқанов өзінің «Халық мұрасы» кітабында былай дейді. «Үйге – кірген кісіге қазақ ас татырмай жібермейді. Сондағы беретіні бар болса, қымыз, ол болмаса айран, ірімшік, құрт сияқты тағамдар болған».

Арабша «дәм», «тағам» деген сөздің қазақша мағынасы – «ас», «тамақ». Дәмді жоғары тұтатын қазақ «дәм-тұзымды тат, расыңды «айт» дейді. Қастандық қылған біреуді «дәм-тұзына тапсырады, «татқан дәмге қас қылған жігіт оңбас» дегенді өлеңіне қосады.

Үйіне алыстан келген адамға бірнеше күн тегін тамақ беру қазақтың ертеден келе жатқан ата дағдысы. Сол дағды күні бүгінгі дейін бар. Қазақтың әр үйі «тәтті-дәмді» дейтін асын өзі татпай, қонақ келсе «ұялып қаламыз деп, көпке дейін соған сақтайды.

Қонаққа беретін тамақ «қонағасы» деп аталады. Қонағасы келген кісісіне қарай әрқилы болады. Бірақ қазақ келген қонақтың қандайын болса да отырғызбай аттандырмайды[4]. Расымен-ақ «қырықтың бірін- Қыдыр» көріп, «кешкі асқа қарамайтын, ертеңгі асты тастамайтын» кез келген қонағын құдасындай сыйлап, қуыс үйінен құр шығармайтын» қазақтың дархандығында, кеңпейілдігінде шек бар ма? Бұндай дәстүр қазақтан басқа ұлтта жоқ.

Қазақ үлкен ұлына енші беріп, шаңырағын көтеріп, алдына мал салып, бөлек үй етіп шығарып отырады. Кіші ұлын қолына ұстайды. Әйтеке бидің өсиетінде: «Үлкен балаға енші тисе, кіші балаға мұра, үлкен ағаға бұйырса, кенже ініге қара орын бұйырған» деген бар. Ата-ананың шаңырағы кіші балаға қалып отырған. Ғылымда бұл салтты минорат үрдісі деп атайды. Бұл қағида көшпелілердің үрдісі ғана ошақ басы қарым-қатынасында емес, саяси мемлекеттік құрылымында да қатты қадағаланған. Егер ағайын арасында туыстық жолмен табыса алмай жүргендерге «өкіл аға», «ноқта аға» етіп табыстыру да осы қағидаларға кіреді. Қазақ үшін татулықтың, тұтастықтың асқақ өлшемі – екі туып, бірі қалу, сондықтан да бүкіл ұлтымызды екі туып, бір қалған етіп көрсету идеологиясын ұстанған. Ескіден келе жатқан, санаға сіңіп қалған әдет-ғұрыптардың барлығын дұрыс, еліміздің қазіргі ұстанып отырған саясаты мен ұлттық идеологиясына сай деп толықтай қолдану керек деген тұжырым жасауға әрине болмайды. Кейбір қолданылып келе жатқан үрдістерге Әйтеке биден бастап наразылық көрсетіп оның өзгеруін талап еткен. Әсіресе, қазақ қауымын өрге басуға кедергі келтірер кертартпа дәстүрлерге батыл қарсы шыққандығында.

Адамды, азаматты ата тегіне қарап емес, қабілетіне қарап бағалауға үндегендігінде. Сол арқылы халқына қамқор, еліне пана бола аларлық шын асылдар мен шын арыстардың көбейе түсуін көксегеніне. Әсіресе қазаққа өз-өзін тұтас ел қылып басқарар уақыттың келгендігін айрықша баса көрсеткендігінде. Ешкімге есесін жібермес би, батырлықпен қоса, көрші елдермен тату болып, тіл табыса алар мәмілегерлікке де қатты мән беруде біздің Әйтеке сияқты билеріміздің мүдделі болғандығын айтқанымыз жөн болар. Біздің еліміз – қазақтың халықтық мұраттың көксеген биігіне емін-

еркін көтере алатын майталман болса екен деп тілейді. Ел мұраты алындағы сол мақсат билік жолындағы күрестің құрбандығына шалынып кетпесе болар еді деп уайым жеген. Сол бабаларымыздың көксеген амандары қазір орындалып отырғанына тәуба дейміз.

Сонымен қазақ жұртының қазақ болып, біртұтас елге айналуында, өркендеуінде айтулы хан-сұлтандарымыз, батырларымыз бен бірге көсем-билеріміздің де айрықша үлес қосқанын айту егемен елдікке қолымыздың жетуі арқасында ғана мүмкін болып отыр. Бір темір қоршау, жабық қараңғы түрме салмаған халықпыз. Бұл көріністер турасын айтқанда әлемге әйгілеп, ту етіп көтеруге тұратын қоғамдық адамдық мәдениеттің ең жоғарғы шегі десек қателеспейміз. Дүние жүзі халықтарының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпының адам тәрбиесіндегі өресі, қазақ деген халықтың адам баласына деген ғибратты ойынан туындаған философиялық тұрғыдан зерделенген, ақылшы билеріміздің өте жоғары мәдениетпен сусындаған асыл қазына болып есептелетін өсиеттерінен әлдеқайда төмен жатқандығын кейбір ойшылдарымыз мойындауда. Осыған орай Қазақстанның халық жазушысы Еңбек ері, мемлекет және қоғам қайраткері Әбіш Кекілбаевтың қазақ билері туралы әңгімесінен үзінді келтіруді жөн көрдік: «...Үш жүздің басын қосып өткізген жиындарда дуалы ауыз билер мен шешендердің сөзінен адам тәрбиесінің ең шыңында тұратын халықтың салт-дәстүрлері мен дуалы мақал-мәтелдері халыққа тарап жататын болған. Сол кездерде әуелден, ел үстінде күн кешкен киелі тұқым төрелердің емес, халықтың өзінен еріп, халықтың өзі қамшы ұстатқан жабы тұқым-қызыл тілін безеген билердің абыройы аспандап шыға келген-ді. Сұлтандардың не марғасқаларына бір тайпаның тізгіні не тиіп, не тимей жүргенде, от тілді, орақ ауызды билерге бір-бір ұлыстың тізгіні бұйырды. Қазақтың төрінде Тәукеден кейінгі аруақты адамдар да солар болып алды. Ұлы жүздің тізгіні де, қамшысы да үйсін Төле бидің, Орта жүздің тізгіні де, қамшысы арғын Қазыбектің, кіші жүздің тізгіні де, қамшысы да әлім Әйтекенің қолына көшті. Халық не десе, о десін, бірақ ол үш жорғаның жұрт алдында бір-бірімен қарсы келгенін ешкім көрген емес.

Адам қажеттілігін өтейтін барлық құндылықтар – материалдық, рухани және әлеуметтік категориялар дәстүрдің негізгі құндылықтары. «Салт-дәстүр – тіл мен мәдениет бастауларының анасы» деген XVIII ғасырдағы неміс ағартушысы И.Г.Гердер. Дәстүрімізді сақтасақ, ана тілімізді сақтаймыз.

Зейнеп Ахметова «Әділет» газетіндегі 5 қыркүйек 2014 жылғы сұхбатында [5]:

– «Отбасы – шағын мемлекет» деген. Ал, оны сақтап қалу әсіресе әйел баласына байланысты. Қыз бала, мейлі, ол қанша жерден тұла өскен болса да, қызықты қыз дәуренімен қоштасып, өзге босағаны аттап, келін болған соң сол жерге тастай батып, судай сіңудің амалын қарастыруы қажет. Ал бұл

мәселеде ана тәрбиесінің орны ерекше. Кез келген ана қыз баланы ерте жастан кең болуға баулу қажет», – дейді.

Зейнеп Ахметқызы осы газетке берген сұхбатын «Жақсы әйел – үйдің берекесі, жаман әйел – ердің келекесі», «Шыққан қыз шиден тысқары» деген. Тұрмыс құрған қыз бала үшін өз әкесінің үйі сағынып қана келіп, аунап - қунап, еркелеп кететін ғана жер болуы қажет. Және күйеуге тиген қыз төркініне жалғыз емес, күйеуімен келгені абзал. Жалғыз келсе босаға «Күйеуін жамандайды, енесін жамандайды» деп дірілдеуі мүмкін деген наным-сенім де бар. Оған да ден қойған жөн. Жалпы, менің анам былай дейтін: «балам күйеуіне жаққың келсе, тым тәтті болма, жұтып қояды, тым ащы болма, түкіріп тастайды, дәмді бол», – деп түйіндейді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Алекторов А. Қазақта баланың дүниеге келуі, тәрбиеленуі, ата-аналардың құқықтары мен билігі туралы. Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. II том. – А., 2006. – 106 б.
2. Левшин А. «Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей». Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. II том. – А., 2006. – 233 б.
3. Арғынбаев Х. Қазақтың отбасылық дәстүрлері. – А., 2005. –31 б.
4. Мұқанов С. «Халық мұрасы». – А., 2005. –126-127 б.
5. Ахметқызы З. «Қыз төркініне жалғыз келмеуі керек...» /«Әділет», 5 қыркүйек 2014. – №31 (191). – 8 б.

KOSANBAEV K. СОПРИКОСНОВЕНИЕ ТРАДИЦИИ И КУЛЬТУРЫ

Казахская культура и традиции с культурой и традициями народов мира вместе идут вперед, собирая и пополняя нетронутую драгоценную сокровищницу. В статье рассматриваются вопросы о диалектическом единстве между культурой и традициями. Казахстанские традиции формируют человеческую сущность, отмечая особое место их в воспитании.

Ключевые слова: *традиция, вкусности, сладости, гениальность, благородство.*

KOSANBAEV K. TRADITIONS AND CULTURE OF CONTACT

Kazakh culture and traditions of the culture and traditions of the peoples of the world together going forward, collecting and adding to the precious treasure of untouched. Raised the question of the dialectical unity between culture and traditions. Kazakh traditions form the human essence, marking a special place in their upbringing.

Keywords: *tradition, goodies, sweets, genius, nobility.*

ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

UDC [8020 + 809.434.2]

LINGUISTICS IN LANGUAGE TEACHING

ALCHAEVA L.S., BARYSSOVA N.T.

This article is conducted on the relationship between linguistic research and foreign language teaching. Improved descriptions of language must be based on the study of very large samples of actual, authentic language. More work needs to be done in studying the processes of spoken language learning, both in the mother tongue and in a foreign language, and on learning theory in general.

Keywords: speaking, foreign language, comparative linguistic, style of spoken language.

Teaching a foreign language is a task concerned above all with language, especially with the spoken language. It is accepted that although an understanding and enjoyment of works of literature presupposes a sufficient command of the language in which the works are written, yet the aims and methods of literary appreciation are different in nature from the aims and procedures for acquiring practical ability in the skills of understanding, speaking, reading and writing a language. The learner needs language in order to study literature: he does not need literature in order to study language. To say this is not to deny or diminish the value of literary studies, simply to disentangle two separate tasks, each of which, through being confused and conflated, has interfered in the past with the effective teaching of the other.

Any task concerned with language is likely to benefit from advances in the understanding of what language is and how it functions. For instance, a view of language as patterned social behavior leads to insights which the older view of language – as a set of facts to be learned by rote – could never provide. And these insights affect the ways in which languages are taught, so that instead of teaching lists of words, one teaches through situations in which utterances containing those words are appropriate.

A language is nowadays seen as a cluster of different varieties, each distinguishable by features of grammar or vocabulary or pronunciation, and each appropriate to particular circumstances. Just as a given language varies from one period of history to another, so also it varies from one user to another, from one use to another, and from one social situation to another. Differences of use correspond to such things as specialized vocabulary / as in technical and scientific varieties of a language/, particularities of grammar / as in journalese, cable conventions,

headlines, etc./, or specialized sound-patterns / as in oratory, sports commentaries, advertising films, and many other uses of language/.

Differences of social situation are reflected in the choice of language according to the relations between the speaker or writer and his audience or readership, especially along a polarity between “most formal” and “ most intimate”. An obvious example lies in the choice of opening and closing formulae in letter-writing, but in practice almost every situation requires the selection of the “tenor” or “ manner of discourse” appropriate to the relations between the performer and his audience.

The consequences of this new linguistic sophistication in distinguishing different varieties of a language are, first, that the language teaching profession must give more care to selecting the particular varieties that their pupils will need to know, instead of assuming without question that a language exists in only one single form; and secondly, that in order to permit teachers to do this, a great deal more research is needed in order to describe in greater detail the characteristics of each variety/ In this way the teaching profession can not only make the best choice of the kinds of language that are to be taught, it can also provide itself with the essential data for designing their new and more appropriate courses and textbooks.

Once sufficient descriptions of languages exist, it becomes possible to embark upon a second stage in the improvement of language teaching textbooks and materials, by preparing illuminating comparisons. It is axiomatic that if two pupils with the same mother tongue learn the same foreign language, they will encounter larger similar problems and difficulties; pupils with a different mother tongue encounter different problems; the recurrent difficulties of any individual pupil reflect the similarities and differences between his own language and the language he is learning; the most appropriate materials for teaching a language are those which embody a bi-lingual comparison

/ a contrastive analysis/ of the mother tongue and the target language.

The samples chosen for description must be authentic, then; they must also to both the written and spoken language. The two forms of language are not by any means identical, and as long as differences exist between them it is essential to describe both forms before the description of a language can be reasonably comprehensive. To include the spoken language, presupposes techniques for describing it. In other words, linguistics must be accompanied by phonetics – in order to make a complete description of any modern, living language. “ The description” of a language is a comprehensive statement of at least the following:

- 1/the sound patterns of the language
- 2/ the graphic and orthographic patterns
- 3/ the grammar
- 4/ the lexis

5/ the contextual usage

6/ the varieties of the language

The aims of language teaching are increasingly differentiated and separated from aims of an educational, general cultural, or literary type. It is nowadays accepted that while it is impossible to study a foreign literature without some considerable competence in the foreign language, it is perfectly possible to study a foreign language without being concerned to study its literature. For educational purposes there is a good deal of language that needs to be studied over and above the language enshrined in literary works, and it is with this major area of “ordinary” language, rather than with the specialized beauties and values of literature, that modern methods of language teaching are concerned. Language teaching, thus freed from the confusion of dual purposes, becomes more effective and relevant, while teaching the appreciation and enjoyment of great literature similarly benefits from being recognized as a separate and specialized task.

Thus re-identified as an aim in itself, the teaching of foreign languages is seen as the imparting of practical language ability, as the inculcating of skills, as the teaching of “behavior in foreign language situations”. It is no longer seen as the teaching of facts and therefore it is the more readily acceptable as being of a different order from subjects such as history or nature study. Language teaching no longer means teaching lists of words together with grammatical rules for putting the words together: it means acquiring habits of language behavior and learning to use without conscious thought the four basic language skills: understanding speech, speaking, reading and writing.

Classroom methods is a label which is here used to include two distinct branches: on the one hand there is the contribution of education to the whole process by providing the essential pedagogical techniques and classroom procedures; on the other hand there is the relatively new contribution of linguistics to this area, by providing a framework of selection and organization for the items and materials that are being taught. The former branch is as old as language teaching itself. It remains as vital as it always was that the language teacher should employ the most effective and most relevant teaching techniques that he possibly can. These techniques remain as an essential part of the teacher’s preparation and they cannot be replaced either by perfect command of the language or by erudite knowledge about its origin and development. The teacher must be able to teach. Among the changes in classroom methods that have gained ground in recent years, the following, at least, deserve special method:

1. Grammar-translation method;
2. Oral approach;
3. Teaching in situations;
4. More Intensive teaching;

5. Starting younger;
6. Integration of subjects.

Grammar-translation method

The reasons for this decline are complex. It is not true that nobody has learned foreign languages through the method, relying largely upon learning grammatical rules and exercising the pupil through translation into and out of the foreign language. In any case there can be no “right” and “wrong” ways of language teaching. But modern thought believes that other methods are generally more effective, more rapid and more relevant to the changed aims of the profession.

The spread of the oral approach

This reflects the modern acceptance of speech as the primary form of language, with writing as an imperfect representation of it, of practical ability as well as the requirement of practical ability on the part of the pupils in actually understanding and speaking the language.

Teaching in situations

It is generally accepted that languages are learned and taught more rapidly and effectively if they relate to real situations, and teaching now tries to concentrate on matching the language content of lessons to language which actually occurs in particular contexts.

More intensive teaching

A larger total number of hours per week and a tendency towards more frequent teaching periods are the two aspects of intensity which are at present being tried out in many places, with generally encouraging results.

Starting younger

The views of the psychologists and the neuro-physiologists about language development in the child, allied to the more strictly practical aims of modern language teaching, have led to languages being introduced at an early age.

Integration of subjects

Traditionally, a foreign language has always been taught as a “subject” school timetables include “English”, “German”, as labeled courses with their own timetable hours. But some of the trends mentioned above reinforce each other and lead to the view that practical language ability may often be best imparted, not by teaching “English” or “German” as hermetically sealed subjects, but by teaching other subjects in English or German.

The organization of language teaching must be supported by adequate professional facilities in phonetics, linguistics and applied linguistics.

REFERENCES

1. Palmer H.E. The oral method of teaching languages. –Cambridge. 1981.
2. Palmer H.E. The scientific study and teaching of languages. –London. 1986.

3. Носонович Е.В. Методическая аутентичность в обучении иностранным языкам.// Иностранные языки в школе. –№ 1. –2000.

АЛЧАЕВА Л. С., БАРЫСОВА Н.Т. ТІЛ ҮЙРЕНУДЕГІ ЛИНГВИСТИКАНЫҢ ОРНЫ

Бұл мақалада шетел тілін үйренуде кездесетін қиыншылықтарды студенттерге ана тілі және шетел тілін салыстыра отырып оқыту керектігі айтылады. Мақала нысаны – қоғамның әлеуметтік тілдік стиль ерекшеліктерін ескере отырып ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту мәселелері.

Кілт сөздер: ауызша сөйлеу, шетел тілі, салыстырмалы лингвистика, сөйлеу стилі.

АЛЧАЕВА Л.С., БАРЫСОВА Н.Т. РОЛЬ ЛИНГВИСТИКИ В ПРЕПОДАВАНИИ ЯЗЫКОВ

Живая разговорная речь, удовлетворяющая требованиям существующих норм преподаваемого языка, с учетом стилевых особенностей речи, свойственных социальному делению общества является объектом изучения этой статьи. Устойчивые трудности, с которыми сталкиваются студенты при изучении иностранного языка, рекомендуем преодолевать путем сопоставительного контрастного изучения родного и иностранного языков.

Ключевые слова: устная речь, иностранный язык, сопоставительная лингвистика, стиль речи.

ӘОЖ 378 (075·8):811·512·122

ОРЫС ТОПТАРЫНДА «ҰСТАЗ МАМАНДЫҒЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА ЖҮРГІЗІЛЕТІН ТІЛ ДАМУ ЖҰМЫСТАРЫ

БАЙТАНАЕВА-МОЛДАЛИЕВА Д.А., БАЙМЕНОВА С.С.

Мақалада мемлекеттік тілді жоғары оқу орындарының орыс топтарында жүргізу әдістері сөз етіледі. Өзге ұлт өкілдерінің тілін дамыту жұмысы мәтін негізінде жүргізіледі. Мәтінді игеру барысында тіл дамыту жұмыстарының барлық түрлері қамтылады. Яғни, лексикалық, грамматикалық, тілдесім жұмыстары іске асырылады. Бұл жұмыс түрлері мақалада «Ұстаз мамандығы» мәтіні бойынша берілген.

Кілт сөздер: мемлекеттік тіл, қарым-қатынас, мамандық, қалыптастыру, жауапкершілік, тіл дамыту, кәсіби біліктілік.

Бүгінде жоғары оқу орындарының орыс топтарында оқитын өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқыту өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Орыс топтарында қазақ тілін оқытудың негізгі мақсаты – студенттерді қоршаған ортамен қазақша қарым-қатынас жасауға үйрету ғана емес, сонымен бірге оларға келешек мамандықтары бойынша тілдерін дамытып, әдебиеттерді еркін пайдалануды үйрету. Жоғары оқу орнын бітірген студенттер келешекте өздері істейтін жұмыс орнында мамандық бойынша терминдерді еркін пайдаланып, түрлі іс қағаздарын жаза алатындай, мәжілістерде сөйлей алатындай, баяндамашыға сұрақ беріп, ойын еркін айта алатындай дәрежеге жетуі керек, түрлі мәліметтер беріп, жылдық есеп жазу, жиналысты алып бару, не болмаса өзі сияқты мамандармен кездесіп, қызмет мәселелерін шешу, жалпы мамандық бойынша еркін тілдік қарым-қатынасқа түсе алуы керек.

Бұл мақсатты іске асыруда мамандық бойынша алынған мәтіндермен жұмыс істеудің маңызы зор. Мақаламызда педагогикалық институтта оқитын келешек ұстаздарды өз мамандығы бойынша қазақ тілінде еркін сөйлеуге үйрету жұмысына мысал ретінде «Ұстаз мамандығы» тақырыбындағы мәтінмен жүргізілетін тіл дамыту жұмыстарын көрсетпекпіз. Мамандық бойынша алынған мәтінмен келесі жұмыс түрлері жүргізілуі мүмкін: [1].

1. Мәтінді оқып, мазмұнын түсіну

Ұстаз мамандығы

Адамзат көп ғасырлық тарихында өте мол тәжірибе жинады. Мұғалім жас ұрпақта білімді ғана емес, ғылыми-материалистік дүниетанымды, азаматтық ұстанымды қалыптастырады, рухани-адамгершілік тұрғысында тәрбиелейді.

Мұғалім мамандығы – біздің елімізде ең көп тараған мамандықтың бірі. Мамандықтың бұқаралығы оның маңыздылығын көрсетеді, дегенмен әрбір мұғалімнен педагогикалық кәсіптің, қоғамдық кәсіптің мәртебесін көтеру жөнінде айрықша қамқорлықты қажет етеді.

Мұғалім – бұл болашаққа ұмтылған адам. Оның қызметі адамды қалыптастыруға, солардың алдағы жағдайдың өзгеруіне қарай белсенділігін арттыруға бағытталған. Л.Н. Толстой: «Болашаққа жарамды адамды тәрбиелеу үшін, оларды тамаша жетілген азамат етіп тәрбиелеу қажет – тек сонда ғана тәрбиеленуші өз ортасында өмір сүретін ұрпақтың лайықты мүшесі бола алады» деген.

Мұғалім ең күрделі үдерістерді – жеке адамды қалыптастыру процесін басқарады. Бұл процестің күрделілігі тәрбиеленушінің жеке өзінің үнемі өзгеріп тұратындығына байланысты. Бір өзенді екі рет кешіп өтпейтіндігі сияқты, оқушыға әр уақытта бір өлшеммен қарауға болмайды. Мұғалім қызметінің ерекшелігі сол, көптеген мамандықтар секілді педагогтың қолында өлшеуіш немесе басқалай приборлар жоқ. Оның ең басты жұмысы – оқыту мен тәрбиелеу барысында пайда болған қарым-қатынасты басқару.

Мұғалім көптеген нақты жағдайда қысқа уақыттың ішінде ең дұрыс педагогикалық шешімді таба білуі тиіс, ал мұның өзі әрқашан күрделі. Қоғам мұғалімге ерекше жауапкершілік жүктейді. Мұғалім баланың білімін, әдетін, мұратын және өмірлік мақсатын қалыптастырады. (Ол кім? Бұл не? энциклопедиясы).

2. *Сөздік жұмысын жүргізу*

адамзат – человечество
 мол тәжірибе – большой опыт
 дүниетаным – мировоззрение
 азаматтық ұстаным – гражданская позиция
 бұқаралық – массовый
 белсенділігін арттыру – развивать активность
 қалыптастыру – формирование
 өлшем – мера
 жауапкершілік – ответственность

3. *Келесі сұрақтарға жауап беру арқылы мәтіннің мазмұнын түсіндіру*

1. Мұғалім жас ұрпақ бойында нені қалыптастырады?
2. Мұғалім мамандығы қандай мамандық?
3. Мұғалім қандай адам?
4. Мұғалім қандай үдерісті басқарады?
5. Мұғалім қызметінің ерекшелігі неде?
6. Мұғалімнің ең басты жұмысы неде?
7. Мұғалімнің қоғам алдындағы жауапкершілігі?

4. *Мәтін негізінде грамматикалық материалды қайталау [2].*

Қарсылықты салалас құрмалас сөйлем

а) Қарсылықты салалас туралы түсінік беру

Қарсылықты салалас құрмалас	Жасалу жолы	Мысалы
Қарсылық мәнді жалғаулық шылаулары арқылы байланысады	<i>Алайда, ал, бірақ, дегенмен, әйтсе де, сонда да</i> жалғаулық шылаулары	Ернар киноға кетті, <i>бірақ</i> билет жоқ екен.

ә) Салалас құрмалас сөйлемнің түрлерін анықтау

1. Мамандықтың бұқаралығы оның маңыздылығын көрсетеді, дегенмен әрбір мұғалімнен педагогикалық кәсіптің, қоғамдық кәсіптің мәртебесін көтеру жөнінде айрықша қамқорлықты қажет етеді.	
2. Қоғам мұғалімге ерекше жауапкершілік жүктейді, сондықтан мұғалім баланың білімін,	

әдетін, мұратын және өмірлік мақсатын қалыптастырады.	
3. Мұғалім жас ұрпақта азаматтық ұстанымды қалыптастырады әрі рухани-адамгершілік тұрғысында тәрбиелейді.	
4. Мұғалім көптеген нақты жағдайда қысқа уақыттың ішінде ең дұрыс педагогикалық шешімді таба білуі тиіс, әйтсе де мұның өзі әрқашан күрделі.	

5. Педагог имиджі дегеніміз не? Бұл сұрақ бойынша келесі мәтін мазмұны негізінде пікірталас ұйымдастыру.

Педагог имиджі

Қазіргі заманда педагогтің кәсіби іс-әрекетінің табысты болуы көбінесе имиджге байланысты. ХХІ ғасыр педагогі имиджіне тоқталатын болсақ, имидж – ағылшын тілінен аударғанда «бейне», «кейіп» деген мағына береді. Имидж – сіздің бойыңыздағы талантыңыздың жарқырап ашылуы, өзіңіз туралы жақсы пікір қалыптастыру жолы. Әлемдік өркениеттің стандарттарын ұсынатын американдық психологтардың пікірінше, тамаша табыс феномені – адамның имиджі мен оның карьерасымен тікелей сабақтас.

Тартымды имидж:

- Айналасындағы адамдардың көңілін аулау кепілі;
- Кез келген жұмыста жетістікке жетудің негізгі шарты.

Имидж құрылымы:

- сыртқы бейне;
- қарым-қатынасты пайдалану құралы;
- ішкі «мен» сезімінің кәсібіне сәйкестігі;
- мимика;
- дауыс күші мен тембрі;
- киім кию мәнері;
- қимыл;
- мәнер;
- мәнерлі сөйлеу;
- келісімге бару;
- стиль мен киім түсінің психологиялық әсерін білу;
- тұрған тұрысқа, мимикаға және мәнерге көңіл бөлу;
- шыдамдылық.

Жалпы имидждің құрамына төменде көрсетілген элементтерді жатқызуға болады:

- қызметтік қарым-қатынас этикеті;
- шаш үлгісінің үйлесімділігі;

- өзіне сәйкес стильді анықтайтын элементтер: киім, аяқ киім, аксессуарлар;
- тіл табыса білу қабілеті, ауызша және жазбаша тілдесу, дауыс ерекшелігі.

Сонымен, педагогтің имиджі:

- жеке және тұлғалық қасиеттер;
- коммуникативтік қасиеттер;
- кәсіби іс-әрекеттің және мінез-құлықтың ерекшеліктері.

Жаңа қоғам педагог имиджіне жаңа талаптар қояды, бірақ ұстаздың бойында өзгермейтін мына қасиеттер бар:

- балаларды жақсы көру;
- мейірімділік;
- шынайылық;
- тілдесе алу икемділігі.

6. Мәтінге байланысты келесі сөздік жұмысын игерту: [3].

кәсіби іс-әрекет – профессиональные действия

пікір қалыптастыру – формирование мнений

әлемдік өркениет – мировая цивилизация

жетістік – достижения

негізгі шарты – основные условия

қарым-қатынас – взаимоотношения

қызметтік қарым-қатынас – служебные взаимоотношения

тұлғалық қасиеттер – личностные качества

коммуникативтік қасиеттер – коммуникативные качества

қоғам – общество

талап – требования

Келесі сұрақтарға жауап беріңіз:

1. Имидж деген сөз нені білдіреді?
2. Имидж немен сабақтас?
3. Имидждің түрлері
4. Имидждің құрылымы
5. Имидждің құрамына не жатады?
6. Ұстаздың бойында өзгермейтін қасиетке не жатады?
7. «Менің имиджім» тақырыбында ой бөлісу

«Педагогикалық шеберлік» тақырыбында келесі сұрақтар негізінде әңгіме құрастыру:

1. Педагогикалық шеберлік дегеніміз не?
2. Педагогикалық шеберлікке не жатады?
3. Педагогтің кәсіби дамуының негізі неде?
4. Қандай педагог өз ісінің шебері атанады?

Мәтін бойынша жүргізілетін тіл дамыту жұмыстары білім туралы мақал-мәтелдерді, ұстаз жайында тақпақтар, ән айтумен жалғастырылуы мүмкін.

Тіл дамыту сабақтарының мақсаты: өзге ұлт студенттеріне қазақ тілін қатынас құралы ретінде үйрету; мәтін негізінде сөздік қорын молайту; мамандық бойынша терминдерді меңгерту; сұраққа жауап беруге жаттықтыру; қазақша дұрыс сөйлеу әуезділігін жетілдіру; мамандық бойынша қатысымдық құзыретін кеңейту [4].

Мамандыққа байланысты мәтіндерді негізге алып, студенттердің мамандық бойынша тілін дамыту арқылы олардың қазақ тілінен кәсіби біліктілігін арттыруға жол ашамыз.

Жоғары оқу орындарында жұмыс істейтін өз пәнін сүйген қазақ тілі мамандары өзге ұлт өкілдеріне осы пәнді меңгертуде өздерінің бар білімін, шеберлігін ортаға салып, түрлі әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оны оңай жолмен игеруге жол ашса, студенттердің тілге деген құрметін арттырып, жоғарыда айтылған мақсаттарға жетеміз деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Байтанаева-Молдалиева Д.Ә. Мемлекеттік тілді мамандыққа сай меңгерту. – Шымкент, 2003. – 122 б.
2. Байтанаева-Молдалиева Д.Ә., Байменова С.С. Қазақ тілі сабақтары. – Шымкент, 2014. – 175б.
3. Бектаев Қ. Қазақша-орысша сөздік. – Шымкент, 1995. – 415б.
4. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2000. – 208 б.

БАЙТАНАЕВА-МОЛДАЛИЕВА Д.А., БАЙМЕНОВА С.С. РАЗВИТИЕ РЕЧИ ПО ТЕМЕ «ПРОФЕССИЯ ПЕДАГОГА» СО СТУДЕНТАМИ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ГРУПП

В статье рассматриваются методы преподавания государственного языка в русскоязычных группах вуза. Развитие речи в такой аудитории осуществляется на основе текстов. В процессе освоения текста используются все виды развития речи.

Ключевые слова: *государственный язык, взаимоотношение, профессия, формирование, ответственность, развитие речи, профессиональная квалификация.*

БАЙТАНАЕВА-МОЛДАЛИЕВА Д.А., БАЙМЕНОВА С.С. LESSONS DEVELOPING SPEECH FOCUSED AT THE ME «TEACHER'S PROFESSION» FOR THE RUSSIAN SPEAKING STUDENTS

In the article the methods of teaching of official language are examined in the Russian audiences of institution of higher learning. Development of speech of representatives of other nationalities comes true on the basis of texts.

Keywords: *official language, interrelation, profession, forming, responsibility, development of speech, professional qualification.*

УДК681.3:378 (063)

BUILDING ENGLISH TEACHING SKILLS THROUGH THE INTERACTIVE WEB 2.0

GOLIKOVA L.V.

The article is devoted to the problem of development and improvement of the learners' academic reading skills during the course of academic subjects by means of Web 2.0.

Keywords: Web 2.0, academic reading skills, Information Technologies, Computer-Assisted Language Learning (CALL), Wiki, Wallwisher/ Padlet.

The introduction of computers in language classrooms has opened a new door to both teachers and learners. Computers, accompanying software packages and networks can be used in a number of ways to assist language learning. The computer environment is highly motivating and less threatening psychologically. The emergence of the web broadens interaction to a great extent and enables learners to be exposed to a real audience. However, compared with how computers are used to enhance the learners' writing skills, speaking skills and listening skills, the application associated with the improvement of the learners' academic reading skills during the course of academic subjects is rather weak. Computer-Assisted Language Learning (CALL), defined as 'the search for and study of applications of the computer in language teaching and learning' [1, p.11], has been used in pronunciation training, speech recognition and analysis, "voiced" dictionary, and as a stimulus to provide a speaking environment. This article will discuss the utilization of computers in teaching and learning second language academic reading skills in the hope of drawing language teachers' attention to the application of CALL in teaching academic reading skills and provide useful information based on plan report for implementing a change related to technology use during the course of lectures on Theoretical phonetics.

Planning and preparing to implement a change related to technology use in English classroom

I. Background

Who are the learners?

The class is expected to be involved in the experimental study consists of 56 students of different nationalities: Russians, Kazakhs and Uzbeks. Apart from their native language, they speak fluent Russian and Kazakh. Students are 18-19 years of age, mainly females. They are working for their Bachelor degree at a teacher training college (in Kazakhstan it is called – South-Kazakhstan State Pedagogical

Institute) to become school English teachers. They are approximately intermediate senior students. They study English as a second language for the third year.

As far as the subject is concerned I have selected Theoretical Phonetics. The course of lectures on Theoretical phonetics is one of the main subjects. The students normally study Theoretical Phonetics during the spring semester. I deliver 15 lectures for a term, once a week for 1 contact-hour (50 min.). In addition, the students have an hour per a week for an individual work under the guidance of the lecturer. This is a lecture mode class where students feel little sense of responsibility and expose low motivation for further learning. The students can be competitive from time to time and rather creative if the studied topic is easy to perceive.

With reference to their personal interests, they focus on singing, dancing, going for sport, doing language courses to learn other foreign languages (e.g. Turkish, Chinese are very popular in our city), travelling and so on.

What is the setting?

The students of my class represent South-Kazakhstan State Pedagogical Institute in Shymkent, Kazakhstan. There are five research schools. The students of my class belong to Philological Research School, Department of English Philology.

Classrooms in our institute are well equipped, with Internet connectivity and smart boards, but not the ones I teach phonetics. So if describe my class setting, unfortunately, there is nothing but my laptop. There is only one LCD projector for the whole department, so it is impossible to use it for every lecture. Moreover, it takes much time to install it. There is no Internet access in the classroom where I give lectures. That is why it is problematic for me to use web technology tools inside the classroom.

However all the students have smart phones, i-phones, some of them use tablets and other technology gadgets and they are fairly good at searching for useful information via these devices. The students are active members of various social nets: Facebook, Tweeter, some of the national social nets such as V Kontakte, My world. At home they use PCs, Laptops, fast Wi-Fi connection and all of them have basic computer skills.

What are the course goals?

As is mentioned above the whole course of Theoretical Phonetics is 94 hours long, divided into 3 blocks: 5 hours for lecturing and 5 ones for individual practical lessons for each block. Each block ends with a summative block test in the Information Center of the institute. Besides lectures and practical classes the course includes working on the course paper.

As regards the course of Theoretical Phonetics within the period of the 1st block from Week 1 to Week 5

1 (C) after being lectured the set of themes (5) according to the syllabus, (A) the students are expected (B) to master fundamentals of phonetics theory; specific features of English sounding speech organization and function and (D) put theoretical knowledge in practice during a summative block test in the Information Center of the institute (50 questions, 60 minutes);

2 (C) after doing additional readings on the themes (5) according to the syllabus, (A) the students are expected (B) to create at least one mind-map that demonstrates the understanding of key ideas and relations among them and (D) post it on the class Wiki and one comment on a peer' mind-map due 2 days after the lecture;

3 (C) after being lectured and doing additional readings on the themes (5) according to the syllabus, (A) the students are expected (B) to do at least 3 practical assignments in accordance with a created rubric and (D) post them on Wallwisher and at least one comment on another person's post due the day before the next lecture.

Describe anything else that is significant or relevant about the course that may potentially relate to your plan.

Due to the fact that a class period lasts just 50 minutes and this time is sufficient just to introduce the key points of the lecture, the students are expected to work greater part of the time outside of the classroom collaborating and communicating with their group mates. The employment of a new technology tool will influence the development of the students' ability to take charge of their own learning, engage the students in regular evaluation of the process both as individual learner and as a group of learners, enhance their capacity for critical thinking, decision-making and independent activity. That is to form the students as autonomous learners. All these facts will lead to the increase of the students' motivation to Theoretical Phonetics as a scientific subject, in particular, and English language learning as a whole.

II. Issue or problem to be addressed that technology can help with

In the process of teaching academic subjects such as Theoretical Phonetics I face a number of problems. However, the urgent one is the lack of students' skill to read. Academic lessons involve a variety of skills and strategies combined with background knowledge which the students should possess to grasp the needed study material. Unfortunately not all students can boast of having well-developed skills such as summarizing, identifying the idea, analyzing, distinguishing between ideas - i.e. the ones belonging to academic reading competence.

That's why they think that Theoretical Phonetics is a fairly complicated subject to master. At times I can hear the following complaints: "I can't do practical assignments because the stuff is not clear" or "Theoretical Phonetics is difficult to perceive because there is much information and I can't select the most important

facts" and etc. I want to employ a new technological tool in lecturing to enhance their academic reading competence and as a result increase their motivation. Having observed the students in the process of teaching I came to the conclusion that poor academic reading skills result in low motivation to the subject. So the usage of new technologies will help me, on the one hand, to succeed in lecturing, on the other – to evolve the love to academic subjects and enhance my students' academic reading competence.

III. Specific technology solution

What technology tool(s) did you consider using?

As far as new technology tools are concerned I consider Search Engines, Nicenet and Blogger. However, the most powerful tools to solve the problem of poor academic reading skills resulting in low motivation to academic subjects might be class Wiki and Wallwisher.

What technology tool will you use to address the problem?

Firstly, it is necessary to take into consideration Wiki. Wiki is a web technology used for collaborative publishing on the web. A group of co-authors can add and change the content of Wiki page: add new texts and images, rewrite text, add and link pages. As regards to education Wiki can be used as a classroom resource center and a collaboration environment. A teacher can easily aggregate all course material in a Wiki site to keep everything under control and in one place: lecture scripts, presentations, tasks, readings and etc.

Wiki can be used as a discussion mode. On the discussion page the students can discuss the content and the issues surrounding them. They can introduce, enlarge and annotate study materials.

Wiki enables the students to realize productive information cooperation; Wiki provides the students with access to data on the web; opportunity to organize an efficient pedagogical management and study of a teaching process. Moreover, due to Wiki it is possible to create websociety of students who can exchange essential information, be highly motivated to pursue new knowledge and collaborate with each other.

Secondly, in order to meet students' needs and course goals I intend to implement Wallwisher/ Padlet. This online noticeboard maker is user-friendly, multipurpose and easy to use in a various ways: as formative assessment tool; to collect feedback from the students; as a wall for research project to share ideas; in brainstorming activities; as a class wall to add poems, reviews, character analysis, etc.; as community wall (to comment on events, feasts, etc.); to share online links and resources.

What is your goal for this technology tool?

On the one hand, Wiki and Wallwisher as technology tools aim at developing students' academic reading skills needed to acquire such subject as

Theoretical Phonetics, on the other - the implementation of technologies helps to increase students' motivation to academic subjects in particular and consequently to foreign language learning as a whole.

What do you want your students or the technology tool to do?

According to the goals of the research main applications of class Wiki with reference to the plan cover the followings: the educational platform where all needed resources for study an academic subject (Theoretical Phonetics) are placed; discussion board for sharing ideas and comments after doing academic readings; students' showcase of their practical assignments; platform for sharing resources: articles, presentations, links to websites, videos, literature with peers and the teacher. Additionally to Wiki, with the aim to set up an English-speaking community beyond the classroom, a Padlet will be built and used as a means to gather feedback from a large audience; reflect and comment on the peers' posts; give out assignments.

What do you think might happen when you try/use the technology with your students?

Employment of new technologies in the process of academic subjects teaching in the target language is supposed to change the mode of teaching and learning. By incorporating Wiki and Wallwisher as learning tools students are expected to be engaged in active learning. They are expected 'to be transformed from passive recipients' of other people's knowledge into active constructors of their own and other's knowledge' [2, p.25].

Furthermore, Wiki and Wallwisher as new technologies will enable the students to cooperate and collaborate with the participants of the learning process via on-line discussion boards and on-line learning platforms. 'Learning is a social process that occurs through interpersonal interaction within a cooperative context. Individuals, working together, construct shared understanding and knowledge' [3].

Finally, new technologies incorporated in the process of learning might foster learners' autonomy because under the existing conditions of insufficient time for learning inside the classroom, a greater part of learning takes place outside the classroom. So the students assume responsibility for, and take charge of, their own learning to achieve better results and be successful at the end of the studied course.

How will this be different from what you have done before?

Compared to the mode of teaching used to be in my experience some time earlier, this way of teaching by means of web technologies will combine together my teaching and students' learning activity in and beyond the classroom, thus, making the teaching-learning process three-sided and continuous where the teacher, the learner and the interaction between them via Internet technologies are three main components of this up-to-date innovative process.

Wiki and Wallwisher are beneficiary tools for me as a teacher who is forced to run lessons in poor technology-equipped classrooms and whose students constantly search information in different digitized devices.

Wiki and Wallwisher are rather teacher-friendly because they may give an opportunity to administer the teaching-learning process from the relative “safety” of my home (it is the more of a convenience factor) – especially since I am at the institute only for approximately a half day.

IV. Final product

As far as final product of the plan is concerned I have created Theoretical Phonetics Wiki with Padlet pages which I intend to incorporate into lecturing of Theoretical Phonetics during spring semester 2014-2015 academic year with the South-Kazakhstan State Pedagogical Institute, Shymkent, Kazakhstan.

You can see the class Wiki created in accordance with an overall goal of the presented plan at <https://sites.google.com/site/theoreticalphonetics20132014/>.

The composition of Wiki pages corresponds to Theoretical Phonetics course syllabus. There are materials for 5 lectures, assignments for 5 individual practical classes, manuscript of lectures, additional academic readings, necessary teaching-learning video and audio resources, links to useful web sites.

You can also see discussion Padlets built at <http://ru.padlet.com/golikova975/gt2lk14e514o>.

V. Expected response

What you think will happen – how you think learners will respond, possible response from administrators, colleagues, parents, and others – and why you think so.

As regards an expected response it is hoped that the latter will be rather positive. As for students they will benefit from technology-equipped teaching-learning mode, because it will be a new type of learning thus making the one curious, engaging and very motivating. Being involved in doing readings, collaborating and sharing their ideas via Wiki and Padlet students will develop their academic reading skill and as a result gradually raise their motivation to academic subjects (Theoretical phonetics). Additionally, a new approach will allow the students to be successful when working on their course paper.

Moreover, due to the fact that the students are preparing to become future English teachers, they are expected to acquire valuable experience and skills that will be useful in their future professional activity.

If speak about students’ personal development, beyond all doubt, a new approach will facilitate their evolution as autonomous learners, because the greater part of time the students will be studying at their own individual pace taking charge of their learning.

Another point that makes me think that the plan will be successful is the attitude of administrators and my colleagues to implementation of new technologies in teaching. With reference to administrators they are expected to appreciate discussed experimental training because it will be my contribution into the development of innovative web-based approach to language learning with our English Philology Department.

As far as my colleagues are concerned, they are supposed to find this work informative and valuable, because I intend to conduct a series of master-classes about how incorporate new technologies, namely Wiki, Padlet, Interactive Power Point, into foreign language teaching.

Include possible problems you may encounter and how might deal with the problems?

In process of integrating Wiki and Wallwisher into academic activity for educational purposes with my students there might be the following problems:

Problem 1: Students need training to learn how to use new web technology.

Possible solution: The teacher (me) should pre-teach and introduce the learners to the use of Wiki and Wallwisher as new educational technology tools, encourage the students to explore the sites and technology tools carefully.

Problem 2: *Information on the Internet becomes a public record, even if it is deleted.*

All the postings go to public unless the site owner limits the access. It's time consuming and involves a lot of efforts to maintain the quality of the site quality and keep it on task (at <http://juliachu5200.blogspot.com/2011/02/advantages-and-disadvantages-of-using.html>). **Possible solution:** The teacher (me) should create clear and precise rubrics and ground rules for posts and comments added on the Wiki and Wallwisher.

Problem 3: *If it is not managed properly Wiki can be opened to spam or vandalism.*

Possible solution: *The teacher (me) may overcome this problem by automated spam bots.*

Problem 4: Hard to assess. It can be overwhelming for educators to grade either too many or too few entries are posted by students (<http://juliachu5200.blogspot.com/2011/02/advantages-and-disadvantages-of-using.html>).

Possible solution: The teacher (me) should define the deadline for students to meet when accomplishing practical assignments, doing readings and posting comments. Additionally, precise guidelines for discussion and rubrics help the students to be successful when doing assignments.

So, as it is seen from the article, CALL is a promising medium for the teaching and learning of language academic reading skills. Hopefully, in the near

future, the CALL environment can process and conduct natural interaction. The CALL environment is highly motivating and less threatening psychologically, which has greatly changed the teaching and learning of second/foreign language reading skills. Therefore, the use of the specific potential of computers in developing academic reading skills and effective teaching with the existing computer-based environment require further study for CALL researchers, program designers and language teachers.

REFERENCE

1. Levy, M. Computer-assisted language learning: context and conceptualization. – Oxford, New York: Clarendon Press. – 1997
2. Karl A. Smith Going Deeper: Formal Small-Group learning in Large Classes, New Directions for Teaching and Learning, 81, Spring - 2000
3. Johnson, Johnson & Smith, Active Learning: Cooperation on the College Classroom, 1991, <http://www.ntlf.com/html/lib/guotes.htm>)

ГОЛИКОВА Л.В. ИНТЕРАКТИВТИ WEB 2.0 АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бұл мақалада Web 2.0 технологиясын қолдана отырып академиялық ағылшын тілінде оқу қабілетін қалыптастыру мен дамыту мәселелері қарастырылады.

Кілт сөздер: Web 2.0, академиялық оқу, компьютерлік оқыту, ақпараттық технологиялар, вики, ақпараттық тақта (Wallwisher/ Padlet).

ГОЛИКОВА Л.В. ПРЕПОДАВАНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА БАЗЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ WEB 2.0

Статья посвящена проблеме формирования и развития навыков академического чтения на английском языке в процессе преподавания теоретических аспектов языковых дисциплин посредством технологий Web 2.0.

Ключевые слова: Web 2.0, академическое чтение, информационные технологии, компьютерное обучение, вики, доска объявлений (Wallwisher/ Padlet).

УДК 01.375.116

ЭТИКО-ЭСТЕТИЧЕСКИЙ ИДЕАЛ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Ж.АЙМАУТОВА

МАХАНОВА Г.Б.

В статье исследуется специфика взаимосвязи этического и эстетического идеала человека в произведениях Ж.Аймаутова. В начале XX века формировался этико-эстетический идеал совершенного общества и совершенного человека.

Ключевые слова: литературоведение, жанр, повесть, драма, этика, эстетика, идеал, гармония, нравственность, образ, мировоззрение.

В пестрой картине казахской литературы начала XX века выделяется одна из ярких представителей казахской интеллигенции – Жусипбек Аймаутов – писатель, переводчик, философ, драматург, педагог. Автор первых пособий по педагогике и психологии на казахском языке. Он много писал о проблемах двуязычия, методике преподавания русского языка в национальных школах, о необходимости интернационального воспитания.

Следует отметить активную творческую и общественную деятельность крупнейшего писателя Ж. Аймаутова. Его избирают делегатом съезда Советов Казахстана, членом коллегии народного комиссариата просвещения. Он редактирует газеты «Қазақ тілі» («Казахский язык») и «Ақ жол» («Добрый путь»), назначается директором Шымкентского педагогического института. Ж. Аймаутов полон творческих замыслов, но в самый разгар работы над новой книгой его арестовывают (1929). Через год писателя не стало.

В творчестве Ж. Аймаутова существенным является связь его с русской и мировой классикой. Им переведены произведения А. С. Пушкина, Н. В. Гоголя, Л. Н. Толстого, сочинения Шекспира, Гете, Цицерона и др. на казахский язык. Созвучие идей В. Г. Белинского, Ф. М. Достоевского, Н. В. Гоголя, Л. Н. Толстого и казахских писателей проявилось в усилении внимания к судьбе отдельной личности, погружением во внутренний мир человека, терзаемого сомнениями и неуверенностью. Особого внимания заслуживает акцентирование внимания казахскими и русскими писателями на расколотости, раздвоенности человеческой сущности.

Литературно-художественное наследие Жусупбека Аймаутова разнообразно. Признание получили его романы и драмы «Вина Куникей», «Акбилек», «Карткожа» и другие. Он был знатоком народной жизни, его реалистическая проза положила начало целому направлению в родной литературе. Творчество Аймаутова гуманно и демократично по своей сути. Сочный язык и колоритные образы героев – важнейшее его достоинство. Творческим достижением писателя является повесть «Карткожа» (1926), написанная на уровне лучших образцов европейской прозы. Автора, прежде всего, интересуют внутренний мир и характер героя, человека из народа. Психологически убедительные мотивировки образов, реалистическая живопись жизни аула захватывают читателя.

«Карткожа» явилось откровением национальной прозы. Повесть насыщена бытовыми деталями. Здесь все, что происходит в ауле: распри, насилие, холод, голод. Здесь же разнообразная галерея образов. Все передается в восприятии главного героя Карткожи, чья судьба прослеживается с детских лет. Этот прием позволяет добиваться не только художественной, но и психологической убедительности. Старательный мальчик Карткожа, всей душой стремящийся к знаниям, своей цепкой

памятью схватывает самое существенное, с чем ему приходится сталкиваться. Правда, неискушенному юноше не просто все понять, осознать. Тем более, многое уже устоялось и кажется незыблемым. Все же природный ум позволяет Карткоже в противоречиях и столкновениях времени, где много смешалось и переплелось, понять самое существенное: в защите нуждаются, прежде всего, обездоленные, слабые.

Важным моментом, определившим последующую жизнь героя, явились события 1916 года – насильственная мобилизация молодежи на окопные работы, после которой начинается водоворот в степи. Подкуп, шантаж, обман – все идет в ход, чтобы оставить дома «своих» и отправить «чужих», как правило, неимущих, на фронт. Возмущенный народ садится на коней, и начинается неравная борьба с царскими сатрапами – знаменитое народно-освободительное восстание шестнадцатого года, восстание против колониального и социального гнета. Не раз и не два происходят кровопролитные столкновения. Но разве с саблей да пиками, топорами выстоять против пушек, винтовок и пулеметов?! Восстание потоплено в крови, а молодежь насильственно отправлена на тыловые работы. Волею обстоятельств Карткожа оказывается в гуще событий: он в центре противоречий аула, среди восставших, наконец, на окопных работах под Ригой. Эти события явились для героя ступенями познания мира. Странно, где бы ни оказывался этот честный, непосредственный от природы человек – над ним довлеет рок несправедливости. К счастью, прочные народные корни служат ему лучшей защитой: грязь, которая многих топит, к нему не пристала. Простой человек из народа, он ко всему относится ровно, воспринимает спокойно, стараясь докопаться своим цепким умом до сути и действовать по совести и чести.

Событийная основа повести восходит к исторической правде. Именно этим обстоятельством объясняется выразительность не только бытовых деталей (события повести происходят в Баянауле, Семипалатинске и Омске), но и состава героев, среди которых такая историческая личность, как Султанмахмут Торайгыров.

Писатель, таким образом, прослеживает духовное раскрепощение своего героя, раскрывает саму логику жизни: честный, мыслящий человек из угнетенной среды неумолимо приходит к осознанию социального неравенства и необходимости борьбы с ним.

Решение этой проблемы, как в жизни, так и в литературе оказалось необычайно трудным. С седой древности идет противостояние богатых и бедных, но есть ли реальное решение этого? Вспомним восстание Спартака, прекрасно описанное Джованьоли в одноименном романе, произведения о Степане Разине, Емельяне Пугачеве, Амангельды Иманове и др., в которых

также встает этот проблемный вопрос. Своеобразие героев и быта народа, примечательное восприятие каждым персонажем идеи свободы – все это делает произведение событием в искусстве. Речь идет о той необычности, которая присуща настоящему искусству – необычности характера, среды, колорита, красок, языка и др. Драмы Жусупбека Аймауытова в те далекие двадцатые годы имели большую популярность, часто ставились не только профессионалами, но и самодеятельными коллективами «Канапия-Шарбану», «Рабига», «Защитник народа» и другие.

В романах Аймауытова раскрываются проблемы личностного становления человека в эпоху перемен, большое внимание уделено проблемам экономической и социальной жизни казахского народа начала XX века.

Взаимосвязь этического и эстетического, проявляясь в реальных взаимоотношениях людей, не только отображает и оценивает наличные ситуации, но и задает некоторые ориентиры совершенной духовной сущности человека. Человек не может жить без идеала. Часто идеал определяют как высшее совершенство, как нечто не существующее в действительности, но ориентирующее действительность на продвижение к лучшему. Поиск духовной целостности человека, общего основания единства этического и эстетического в его внутреннем мире, не является спецификой нашего времени.

Искания в этом направлении ведутся с древнейших времен, когда человек впервые стал пытаться осознавать самого себя и свое бытие. Конечно, в казахской литературе были еще Абай, Шакарим, М.Жумабаев, А.Байтурсынов и другие, кто также утверждал своим творчеством необходимость единства этического и эстетического в человеке.

В казахской литературе начала XX века именно Аймауытовым острее других была сформулирована проблема гармонизации этического и эстетического. Естественно, что каждый из них выстраивал свое направление в поисках ответа на данный вопрос. Более того, знакомство с наследием Аймауытова позволило нам преодолеть механическое понимание взаимосвязи этического и эстетического как красоты и добра в человеке и сформировать новое представление о духовной целостности человека, устремленного к самоопределению и самосовершенствованию.

Каждая эпоха формирует свои идеалы, в которых отражается уровень взаимоотношения людей между собой, их отношение к окружающему миру, ценностные приоритеты и потребности общества. В начале XX века формировался и этико-эстетический идеал совершенного общества и совершенного человека. И именно в этот период основополагающая тема единения казахов приобретает новые оттенки.

Ж.Аймаутов мечтал о новом типе государства, где каждый способен будет самореализоваться в зависимости от своих способностей, где не будет несправедливости и зла, бедности и пороков. Его желания были связаны прежде с всеобщим и обязательным образованием казахов, освоением новых видов наук, техники, приобщением через русскую культуру к достижениям мировой культуры и открытием своеобразия казахского духовного пространства для всего мира.

Отношение Ж.Аймаутова к сложившейся ситуации в степи отличается диалектичным подходом. Активно занимаясь политической деятельностью, анализируя возможные перспективы нового образа жизни, он описывает реальное положение дел в казахской степи: «Исторически сложилось так, что самые богатые территории вдоль рек, родников давно заняты переселенцами. Что же осталось кочевникам?» – спрашивает автор [3,31]. Ведь никто никогда не уйдет с хороших мест, следовательно, казахам остается довольствоваться безжизненными окраинами степи. Ж.Аймаутова удручает бедственное положение неприспособленных к земледелию кочевников. Ослабленные, разорившиеся, не имеющие возможности перекочевать с зимовок на богатые летние пастбища, кочевники превращаются в вынужденных земледельцев. Что такое оседлость, как оно видится многим казахам, писатель раскрыл в романе «Қартқожа», проанализировав губительные последствия насильственного оседания кочевников: «Если перейти на оседлый образ жизни, возможно казахам станет легче?» – вопрошает автор [3,46]. Но реальность говорит об обратном: «Аулы, ставшие оседлыми – это живые могилы. Люди, упавшие духом, потерявшие скот, не знающие языка земледелия, ни орудий труда, ни средств передвижения, нищенствующие. У кого язык повернется, увидев все это, сказать и поручиться, что оседлый образ жизни улучшил положение казахов» [3,54]. Автор задается вопросом об оправданности поспешного перевода населения к новому типу хозяйствования: «Чем и как можно оправдать страдания людей, ввергнутых в нищету, обреченных на голод и вымирание, не приученных к ремеслам и науке земледелия, веками, кочевавшими по степи, людей с другим ритмом жизни и видением мира, с другой точкой отсчета времени и пространства?» [3,62] Ж.Аймаутов был сторонником постепенного плавного перехода к новому образу жизни с учетом желания людей, исходя из их возможностей, их мировоззренческих установок.

Переплетение трагического и оптимистического, видение возвышенного и ужасного в одном явлении и перспективах будущего заставляло Аймаутова неустанно искать выход для своего народа из бездны нищеты, безземелья, упадка. Ж.Аймаутов благоговейно относился к прошлому и будущему, все же, склонен говорить о настоящем. Согласно Ж.Аймаутову

именно сегодня у человека есть все шансы проявить себя с самых лучших человеческих качеств, раскрыв свои способности и возможности во благо казахского народа. Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что Ж.Аймаутов обосновывает необходимость гармоничного сочетания ментальности кочевников с новыми европейскими введениями в общественное устройство. Аймаутов предлагал гармоничное воплощение идеалов мусульманства и светской жизни и постепенное преобразование худшей действительности в лучшую.

Из вышесказанного, очевидно, что идеал – это не аморфное понятие начала века, он выступает в качестве определенной цели, жизненного стимула для человека и общества, приобретая мировоззренческий смысл, становится основанием поведения и определения этико-эстетических ценностей и значений. И потому в рамках идеальных сообществ казахским мыслителем определялись и идеалы конкретного человека.

Следует подчеркнуть, что в переломную эпоху именно молодость и юность стала наиболее ценным возрастом. О ней все мысли, на нее возлагают надежду Ж.Аймаутов, видя в подрастающем поколении спасительную нить этноса. Серьезное и внимательное отношение к стремлениям и приоритетам молодежи со стороны писателя объясняется его представлением о новом поколении как носителе высоких этико-эстетических ценностей.

По Аймаутову совершенный человек воплощает в себе активное творческое начало, которое в своей основе должно опираться на человечность. Поскольку творческая активность способна проявляться в различных ценностных направлениях и добра и зла. Одну из причин несовершенного человека, его слабости и пороки, Аймаутов видит в некачественном, однобоком развитии и воспитании, когда становится возможным лицемерное сокрытие внутренней пустоты, показного характера следованию общепризнанным моральным установкам. И потому, писатель, отстаивая позицию предопределенности и многомерности человека, развивает мысль о необходимости критичного отношения к самому себе.

В целом, несмотря на различные приоритеты в устройении общества и человека в нем, цель у Ж.Аймаутова была сходной – создать условия для творческой самореализации человека на основе единства этически нравственного и эстетически прекрасного в человеке. Их объединяет жертвенность и возвышенность помыслов, направленная на поиск лучших условий для своего многострадального народа. Именно идеей развития и изменения в лучшую сторону человека и его бытия проникнуты размышления Ж.Аймаутова, согласно которым единство этического, эстетического, интеллектуального совершенства, то есть, единство добра, красоты и истины, составляет сущностную основу человеческого бытия.

Как видим, идеал порождается человеком. Но идеал не описывает реальность. Он будущее, совершенное. С другой стороны, порожденные идеалы оказывают действенное воздействие на реальность. Именно поэтому идеал рассматривается нами в диалектическом единстве всех его элементов (этических, эстетических и социальных) функций, «как целое, что не приведет в процессе исследования к выделению только лишь одной части этого целого» [2, 29]. То есть, этико-эстетический идеал органично вливается в мировоззрение человека и его практические действия в стремлении достичь совершенства, раскрывая его творческие потенции, подвигая человека к духовной активности.

Особого внимания, заслуживает результат, касающийся способов разрешения трагических коллизий описанный Аймаутовым, оптимистически завершая конфликтные ситуации, утверждал возможность достижения счастья. В сопоставительном контексте проведен анализ трагической вины, в результате которого выявлено, что рассмотренные конфликтные ситуации обусловлены противоречиями между моралью общества и реальными нравственными отношениями, то есть обнаруживается двоякое понимание этического: первое – реальные нравственные отношения и второе – нормы и требования общественной морали. В первом случае совпадения личных и общественных приоритетов и ценностей, их соотношение понимается как прекрасное Акбилек, Карткожа. Во втором случае отхода человека от общественных норм – как трагическое лирический герой Камар-сулу, когда индивидуальные человеческие ценности вступают в конфликт с устаревшими нормами морали, либо как низменное Ажибай, Муслим, Ханша, когда человек переступает общечеловеческие духовно-нравственные ценности.

Возможность разрешения противоречий этического и эстетического определяется через анализ категории судьбы и свободы. Свобода выбора и личная ответственность играют основополагающую роль в этико-эстетическом облике человека и в определении счастья как смысла жизни. Свобода, прежде всего, проявляется в выборе между добром и злом. При этом Ж. Аймаутов вскрывает двоякость свободы как равноценного источника добра и зла. Способы разрешения противоречий этического и эстетического по Аймаутову это воспитание, которое становится ключом к совершенствованию. Но людей, осознанно избирающих зло, спасти может только Бог, нравственность бессильна, ибо побеждена злой волей. В целом, можно сделать вывод, что во взаимосвязи этического и эстетического в их творчестве духовно-нравственное является определяющим началом.

Писатель не ограничивается изображением и анализом сущности человеческой природы, а стремится изобразить предельно положительное проявление этой сущности. То есть вырабатывается некий идеал человека и

будущего народа. Он предлагает гармоничное сочетание национальных традиций с новым общественным устройством в аспекте взаимодействия кочевой и оседлой культур, востока и запада.

Знакомство с творчеством Ж.Аймаутова позволяет преодолеть механическую картину взаимосвязи этического и эстетического, что способствует формированию новых представлений о духовном становлении и развитии человека, ориентированного на постоянное самоопределение в этом мире. Можно вполне определенно сказать, что многие принципиально важные этико-эстетические идеи Жусипбека Аймаутова раздвигают границы своего времени и являются значимыми и ценными для современного общества в условиях поиска людьми мировоззренческих ориентиров и обретения приемлемых перспектив духовного развития.

В своих размышлениях Ж.Аймаутов концентрированно выражает главные тенденции и этико-эстетические поиски общества своего времени, открывает нам все богатство духовного мира человека, его искания, надежды, страдания и трагедии. В них раскрыты самые существенные черты, вся духовная атмосфера, царившая в нашей стране не в столь отдаленном историческом времени. Его принципиальная позиция, взгляды, убеждения, поступки являются значимыми и ценными и сегодня, в условиях поиска людьми мировоззренческих ориентиров и обретения приемлемых перспектив духовного развития.

В заключении хотелось бы отметить, что художественная реконструкция творчества Ж. Аймаутова в контексте взаимосвязи этического и эстетического актуальна в свете задач духовно-нравственного, социально-политического самоопределения личности в современном обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Джунаньшбеков Н. Жусупбек Аймаутов. Очерк о жизни и творчестве. – Алматы, 2006. – 38 с.
2. Исмакова А.С. Возвращение Плеяды. Экзистенциальная проблематика в творчестве Ш.Кудайбердиева, А.Байтурсынова, Ж.Аймаутова, М.Жумабаева, М.Дулатова и М.Ауэзова. – Алматы: НИЦ «Ғылым», 2002.
3. Аймаутов Ж. Карткожа. – Алматы: ИД «Кочевники», 2002. – 216 с.
4. Нургали Р. Казахская литература: концепции и жанры. – Астана: Фолиант, 2010. – 504 с.

МАХАНОВА Г.Б. Ж.АЙМАУЫТОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ЭТИКА-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ИДЕАЛ

Бұл мақалада Ж.Аймауытовтың шығармашылығындағы адамның этикалық және эстетикалық байланыс ерекшеліктері зерттелінді. XX ғасырдың басында кемелденген қоғам мен адамның этика және эстетикалық идеалы қалыптасқандығы туралы сөз қозғалады..

Кілт сөздер: *әдебиеттану, жанр, повесть, драма, этика, эстетика, идеал, үйлесім, адамгершілік, бейне, дүниетаным.*

MACHANOVA G.B. ETIKO-ESTETIKO IDEAL IN WORKS OF ZH.AIMAUTOV

In the article the specific of intercommunication of ethic and aesthetic ideal of man is investigated in works of G. Aimaurov. At the beginning the XX century the etiko-estetiko ideal of perfect society and perfect man was formed.

Keywords: literary criticism, genre, story, drama, ethics, aesthetics, ideal, harmony, morality, character, world view.

УДК 81'27: 316.772.2

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОЙ И МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В НЕВЕРБАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ

НАРОЖНАЯ В.Д.

Статья посвящена проблемам невербальной межкультурной коммуникации. Успех такой коммуникации зависит от участников общения. В связи с этим важно соблюдать принципы толерантности и терпимости к чужой культуре, которую следует понимать и воспринимать через призму своей, родной культуры.

Ключевые слова: менталитет, толерантность, невербальная коммуникация, межкультурная коммуникация.

Общение с окружающим миром выступает необходимым условием человеческого существования, так как социальное бытие человека предполагает взаимоотношения человека с природой, культурным окружением и другими людьми, с которыми каждый индивид вынужден вступать в прямые или опосредованные контакты. В связи с этим проблемами межкультурного общения в настоящее время интенсивно занимаются психологи, лингвисты, культурологи. Конец XX века ознаменован усиливающимся интересом к культуре своей общности, к нравственным ценностям и идеалам, традициям, обрядам, фольклору и языку, что привело к значительным изменениям в языковой политике Казахстана. «Казахский и русский народы принадлежат к единому евразийскому пространству. У них общая историческая судьба. Несмотря на имеющиеся различия, казахский и русский народы внутренне едины» [1, с. 140]. В связи с этим, современная модель межкультурной коммуникации в нашей республике должна базироваться на принципе этнокультурной идентификации и интеграции в мировое сообщество. Сопоставление русского и казахского языков и культур

должно помочь двум народам лучше понять друг друга, строить взаимоотношения на активном сотрудничестве.

Неполная общность образов сознания является основной причиной коммуникативных межэтнических конфликтов (конфликтов непонимания партнерами друг друга), что является следствием принадлежности коммуникантов (контактеров) к разным национальным культурам. По мнению Е.Ф.Тарасова, «межкультурное общение – это случай функционирования сознания в аномальных («патологических») условиях, когда отсутствует оптимальная общность сознаний коммуникантов. Чужая культура воспринимается как “отклонение от нормы”, при этом естественным образом нормою считаются образы своей культуры, и чужая культура постигается путем приведения чужих образов сознания к образам своей культуры» [2, с. 18]).

В процессе межкультурного общения представители разных лингвокультурных сообществ воспринимают «чужую» культуру через свою локальную культуру, вследствие чего неизбежно возникает различная степень непонимания специфических проявлений «чужой» культуры. Это непонимание может обуславливаться различными факторами: незнакомым языком, несвойственными стандартами смыслового восприятия мира, иными интересами, потребностями, системами ценностей и проч. Степень непонимания зависит от размеров культурологических дистанций между культурами-коммуникантами и обуславливается потребностями и целями коммуникации. Контакт с «чужой» культурой для представителя одной лингвокультурной общности всегда опосредован опытом своей культуры, при этом неизбежно происходит сопоставление двух культур, фиксируются – осознанно или неосознанно – различия между этими культурами. «Для достижения максимально полного взаимопонимания в процессе межкультурного общения необходимо делать некоторую «поправку» на национальную специфику другой культуры, то есть использовать своеобразный «коэффициент», который облегчал бы контакты между культурами» [2, с. 18].

Стремление понять чужую культуру и поведение ее представителей, разобраться в причинах культурных различий и совпадений существует столько же времени, сколько существует культурное и этническое разнообразие человечества. Люди, говорящие на разных языках, пытаются объясниться друг с другом при помощи жестов, так как на их основе можно сделать заключение об отношении человека к какому-либо событию, лицу, предмету, о его желании и состоянии. Общеизвестно, что жесты имеют социальное происхождение, и поэтому межкультурные различия проявляются в них особенно ярко. Например, выражая свое одобрение в

общественных местах, немцы не аплодируют в ладоши, как это принято в культурах других народов, а стучат костяшками пальцев по крышке стола, свистят или кричат. При счете они пальцев не загибают, как это принято в русской культуре, а наоборот, разгибают пальцы сжатого кулака. В различных культурах по-разному принято привлекать к себе внимание официанта. В США это делается поднятым указательным пальцем, легким движением руки, словами *официант* или *извините*. В Европе для этого слегка постукивают ложкой или кольцом по стакану. На Ближнем Востоке принято хлопать в ладоши. В Японии приподнимают руку ладонью вниз, слегка шевеля пальцами, а в Испании и Латинской Америке – ладонью вверх, быстро разжимая и сжимая пальцы.

Возможность взаимопонимания между носителями различных культур и языков кроется в общности ментальных процессов обработки и присвоения информации человеческим сознанием, при этом «психическое, бытийное и языковое сознание становятся неотделимы. Сознание отражает предметы и явления в ментальных образах и дает им языковую номинацию, создавая концепты как сплав понятий, образов и ценностей» [3, с. 78]. При этом главную причину непонимания в межкультурном общении следует искать в несовпадении, специфическом различии национальных сознаний коммуникантов. Проблема, связанная с картиной мира в различных языках, с влиянием языка на мышление и поведение человека, оказывается еще более осложненной в аспекте взаимодействия культур, в свою очередь неизбежно связанным с проблемой двуязычия. «Овладение вторым языком означает также и знакомство с той языковой картиной, которая формируется на основании взаимодействия, сопоставления родного и неродного языков» – отмечает А. Шаяхметова [4, с. 114]. Участники межкультурного общения обладают национальными языковыми картинками, т.е. видят мир по-разному, универсальность человеческого мышления помогает им найти взаимопонимание. Современное состояние данной проблемы можно определить как «диалог культур», т.е. исторический процесс, характеризующий развитие родного языка (родной культуры) в связи с взаимодействием со вторым языком (второй культуры), в нашем случае – казахского языка (культуры) с русским (русской). В результате длительных языковых и культурных контактов возникают языковые и культурные сращения различной глубины и уровня.

В качестве примера межнациональных коммуникативных затруднений можно привести наблюдение С.В. Неверова, описывающего особенности речевого и неречевого поведения японцев, которые при приветствии нежимают друг другу руки, не целуют в щеку, не совершают никаких других подобных действий, так как это считается негигиеничным, «возможно, из-за

жаркого и влажного климата, как отмечают некоторые японские авторы... Тем не менее некоторые японцы, познакомившись с европейским этикетом, иногда прибегают к рукопожатию, иногда же нет. И вы всегда в затруднении – протянуть ему руку или последовать японскому обычаю. Поскольку в языке повседневного поведения информация передается именно нарушением обычного поведения, тем труднее и нам, и японцу понять, почему не состоялось рукопожатие: в силу уважения к обычаям страны собеседника, или это информация о проявлении неуважения» [5, с. 331].

Диапазон причин возникновения межкультурных конфликтов предельно широк: в основе конфликта могут лежать не только недостаточное знание языка и связанное с ним простое непонимание партнера по коммуникации, но и более глубокие причины, нечетко осознаваемые самими участниками. Согласно теории позитивного конфликта, последние понимаются как неизбежная часть повседневной жизни и не обязательно должны носить дисфункциональный характер. Цель каждого участника коммуникативного процесса – желание быть понятым своим партнером, что означает возможность наиболее полно и точно донести свою информацию, знания и опыт до собеседника.

С.Г.Тер-Минасова, определяя суть термина «межэтнический конфликт», призывает вдуматься в смысл слова *иностранный* (курсив наш), внутренняя форма которого абсолютно прозрачна: *из иных стран*. «Родная, не из иных стран, культура объединяет людей и одновременно отделяет их от других, чужих культур. Иначе говоря, родная культура – это и щит, охраняющий национальное своеобразие народа, и глухой забор, отгораживающий от других народов и культур» [6, с. 20].

В процессе коммуникации с представителями других культур «одной из причин напряженности и возникновения конфликта часто бывают ошибки атрибуции (процесс интерпретации, посредством которого индивид приписывает наблюдаемым и переживаемым событиям определенные причины). Знание/незнание культурных особенностей партнеров играет огромную роль в построении атрибуций» [7, с. 186].

Обладание такой информацией позволяет многое прояснить относительно того, что является желательным и на что накладывается табу в каждой конкретной культуре. Например, немецкий студент, в культуре которого в день рождения принято дарить цветы, не придавая значения их четности или нечетности, преподносит своему русскому другу четное количество роз. Сам факт дарения цветов является актом коммуникации. При соответствующей культурной интерпретации этого факта возникает напряжение, нарушение коммуникации и, как следствие, развивается конфликтная ситуация. Но созданные носителем русской культуры неверные

атрибуции совсем необязательно должны привести к конфликту. В этой ситуации дарение четного количества цветов можно оценить как простое незнание некоторых особенностей русской культуры или видеть в нем чистую случайность. В этом случае можно снять некоторую напряженность и проявить межкультурную компетентность. Однако данную ситуацию можно оценить и как акт неуважения или враждебного отношения партнеров коммуникации, в результате чего может возникнуть конфликт.

Примером неверных атрибуций может служить такой жест, распространенный на территории Южного Казахстана, когда мужчина узбек, приветствуя молодую женщину и выражая самые глубокие, почтительные отношения, придерживает ее за локоть руки. Подобный жест воспринимается, толкуется русской женщиной, не знающей узбекской невербальной культуры, как флирт, легкое поведение со стороны мужчины.

Человек, впервые попавший к столу в казахской семье, удивляется и не понимает поступка сидящих за столом, когда они, напившись чаю, переворачивают пиалу вверх дном или прикрывают ее ладонью. По казахскому обычаю, чай нужно наливать в небольшую пиалу так, чтобы он только покрывал дно. Младший по возрасту следит за гостями и постоянно наливает свежий чай до тех пор, пока сидящий за столом не подаст описанный знак, т.е. не прикроет пиалу рукой. Не совсем понятен и вызывает удивление у русского представителя общения жест казаха, когда он, закончив трапезу, заворачивает край скатерти. В русской культуре такой жест не принят, а в казахской распространен и выражает благодарность за угощение и сигнал к тому, что со стола можно убирать пищу.

Недопустимым считается поведение человека, зашедшего в жилище казаха и не отведавшего предложенного угощения. Если гость торопится и не может принять приглашения, то он обязательно должен отщипнуть и съесть кусочек хлеба или лепешки, показывая этим не только свое расположение к хозяевам дома, но и уважение и соблюдение национальных традиций и обычаев представителей другой культуры. Христианину следует знать, что хозяин дома не выходит встречать и никогда не провожает людей, пришедших выразить соболезнование по поводу умершего родственника: это не принято у мусульман.

Процесс усвоения культуры является результатом активной социальной деятельности индивида по отношению к предметам духовной и материальной культуры. Эта деятельность многообразна и разнообразна, ее можно рассматривать как некоторый набор социальных ролей личности, усваивающей культуру. Другими словами, наблюдается культурная интерференция. Все это в целом формирует «региональную культуру общения, составными частями которой являются культура речи, культура

речевого этикета, культура поведения, культура мышления» [8, с. 15]. В условиях многонационального общения в Казахстане происходит взаимовлияние различных культур. Представители того или иного этноса усваивают не только свою родную культуру, но и национальную культуру казахов через призму своего родного языка. Как отмечает Шайбакова Д.Д., «общность культуры способствует аккумуляции сходных коммуникативных стратегий, общих принципов речевой культуры, формирует диапазон смыслов, объединенных текстами – у языковой общности общие системы прецедентов и правил – и определяет традиции» [8, с. 15]. В качестве примеров автор приводит случаи, когда русские используют молельный жест казахов – руки, поднесенные к лицу – в ситуации поминок, по окончании ритуального застолья. Следовательно, близкое соседство казахов и русских, несомненно, отложило отпечаток на русско-казахстанский этнокультурный диалог, на взаимодействие и взаимовлияние национальных межэтнических отношений.

Эти отношения проявляются как в официальном общении, так и в быту. Например, в казахском узусе более четко, чем в русском, обозначены отношения *начальник – подчиненный, старший – младший*. Старшего по возрасту, должности или званию принято приветствовать, вставая ему навстречу. Так ведут себя не только казахи, но и представители русской диаспоры, как женщины, так и мужчины. Другое поведение в таких ситуациях недопустимо, как невозможно и то, чтобы младший перебивал старшего, был лидером в ситуации общения. Длительные культурные контакты русских с казахами наложили своеобразный отпечаток и на их манеру одеваться. Русские женщины не пренебрегают броской блестящей одеждой в официальном, деловом общении. Строгие, практичные темные костюмы уступили место блестящим тканям, ярким нарядным свитерам и блузкам.

Чтобы понять механизм формирования этнического менталитета у представителей разных национальностей, чтобы избежать коммуникативного непонимания в повседневном общении, следует изучать не только современное состояние другой национальной культуры, но и сопоставлять его с традиционным соционормативным этикетом. В армянской невербальной коммуникации, например, «детей дома и в школе постоянно обучают не жестиковать. Жесты, особенно указательные, считаются дурным тоном, и потому все воспитанные, интеллигентные люди стараются избегать жестов и прививают своим детям навыки говорения без жестикования» [9, с. 93].

В корейском общении также не принята жестикология и ограничены эмоции. Как показали результаты наших исследований, представители

корейской диаспоры из Южной Кореи, проживающие в Южно-Казахстанской области, не празднуют ежегодно дни рождения и относятся индифферентно к поздравлениям в этот день со стороны представителей других этносов, как и не считают нужным поздравить с днем рождения других, если это не юбилей. В Корее принято широко отмечать день рождения дважды: год со дня рождения ребенка и юбилейную дату родителей (60, 65 или 70 лет). В корейской культуре не приняты прикосновения. Мы наблюдали, как ученик-кореец вздрагивал и резко отстранялся в сторону, если учитель дотрагивался до него рукой, чтобы обратить на себя внимание в момент объяснения темы урока или исправить ошибку в тетради учащегося-иностранца. Это связано с особенностями корейской культуры, в которой считается неприемлемым, если к коммуниканту прикоснулся кто бы то ни было, кроме близких друзей. Нельзя обниматься, хлопать по спине, нельзя класть руку на плечо. Абсолютно неприемлемо прикасаться к старшим и к лицам противоположного пола. Если близкие друзья-корейцы одного пола могут ходить за руку или положив руку на плечо, то иностранцы не должны поступать так же.

Рассматривать подобные конфликты культур можно бесконечно долго. Анализируя данные примеры, можно прийти к заключению, что попытки сформировать представления о других людях и объяснить их действия без достаточной для того информации заканчиваются недопониманием причин их поведения, которые кажутся свойственными тому или иному индивиду. В основе приписывания лежит сходство поведения воспринимаемого лица с каким-то другим примером или образцом, имевшим место в аналогичной ситуации.

В процессе интерпретации поведения носителей одной культуры представителями другой содержание атрибуции во многом определяется стереотипными представлениями каждой из сторон о другой – это представления об образе жизни, обычаях, нравах, привычках, т.е. о системе этнокультурных свойств того или иного народа. Основу таких представлений составляют упрощенные ментальные репрезентации различных категорий людей, преувеличивающие сходные качества между ними и игнорирующие различия.

В психолингвистике существует понятие «подарочного конфликта», который часто портит деловые и личные отношения. В России принято дарить подарки, цветы, сувениры гораздо чаще и щедрее, чем на Западе. В Казахстане, особенно на юге, такая щедрость не имеет границ. Западные гости обычно воспринимают это не как широту души и гостеприимство, а как эксцентричность, как скрываемое материальное благополучие («они совсем не такие бедные, если делают большие подарки»), хотя их русские и казахские

партнеры могут быть гораздо беднее, чем выглядят: они просто соблюдают требования своей культуры). Европейцы часто такое внимание воспринимают и как попытку подкупа, то есть усматривают в таком поведении мотивы, обидные для бескорыстно старавшихся русских или казахов. Подобные ситуации мы прослеживали при общении с волонтерами из Америки, Англии, Германии, а также в общении с представителями корейской диаспоры из Южной Кореи, как взрослыми (миссионерами и бизнесменами), так и с их детьми.

В процессе коммуникации между представителями различных культур значительное место занимают и стереотипные представления. Встречаясь с представителями других народов и культур, человек обычно проявляет естественную склонность воспринимать и оценивать их поведение с позиций своей культуры. При этом без умения быстро и правильно оценить собеседника сложно ориентироваться в ином социальном и культурном окружении. Чаще всего непонимание чужого языка, символики жестов, мимики и других элементов поведения ведет к искаженному истолкованию смысла их действий, что порождает такие негативные чувства, как настороженность, презрение, враждебность и т.п. Исходя из этого, можно говорить о так называемом «языке вражды», который лингвистика рассматривает как особый языковой феномен. Именно «коммуникативная толерантность – это не просто снисходительность к кому-либо/чему-либо, а терпимость к чужим мнениям, поведению, мировоззрению, верованиям и проч., способность длительно переносить неблагоприятные воздействия при общении, сохраняя самообладание в любых ситуациях» [10, с. 12]. В связи с этим казахстанский ученый Э.Д. Сулейменова рассматривает несколько видов коммуникативной толерантности/интолерантности: а) ситуативная коммуникативная толерантность/интолерантность в отношениях «личность – личность»; б) типологическая коммуникативная толерантность /интолерантность в отношениях «личность – группа»; в) профессиональная коммуникативная толерантность/интолерантность в отношениях к собирательным типам людей, с которыми приходится сталкиваться по роду деятельности. Например, «хороший – плохой пассажир, клиент» для стюардесс, водителей автобусов и такси, официантов и т.д. [7, с. 12-13].

Говоря о процессе межкультурного общения, следует остановиться на понятии *коммуникативная компетенция*. Этот компонент включает в себя механизмы, приемы и стратегии, необходимые для обеспечения эффективного процесса общения. Здесь предполагается понимание не только закономерностей человеческого бытия как такового, но также учет многочисленных культурных различий, чуткость к малейшим изменениям коммуникативной ситуации и поведения собеседника. Межкультурная

компетентность, по словам А.П. Садохина, «включает в себя понимание пресуппозиций, фоновых знаний, ценностных установок, психологической и социальной идентичности, характерных для культурной среды общения» [7, с. 223]. Культурная компетенция, необходимая для эффективного межкультурного общения, предполагает совпадение объемов культурной грамотности собеседников в соответствии с предметом и контекстом коммуникации. Таким образом, достаточный уровень межкультурной компетенции обеспечивает возможность адекватного общения в конкретной социальной или этнической группе и снимает недопонимание в процессе межнациональной коммуникации.

Таким образом, каждое общество существует в рамках толерантности, и эти рамки могут сужаться и расширяться. Немаловажную роль при этом размеры культурологической дистанции между контактирующими этнолингвистическими общностями. Воспринимая явления, принадлежащие к другой культуре, реципиент интерпретирует его в образах и категориях своей собственной, что и определяет степень понимания явлений неродной культуры. В процессе межкультурной коммуникации сопоставляют «образы» культур, несущих в себе инвариантную и вариантную составляющие.

Практически каждый человек способен интуитивно отличать доброе поведение от дурного, но это качество не является врожденным, оно формируется в процессе практического общения людей, выражает их исторический опыт коллективных и индивидуальных представлений, чувств и установок. В связи с этим в процессе межкультурного общения формируется толерантность, т.е. воспитывается чувство уважения к другим народам, их традициям, ценностям и достижениям, осознание непохожести и принятие всего этнического и культурного многообразия мира. Чтобы понять механизм формирования этнического менталитета у представителей разных национальностей, чтобы избежать коммуникативного непонимания в повседневном общении, следует изучать не только современное состояние другой национальной культуры, но и сопоставлять его с традиционным соционормативным этикетом. В формировании этих установок чрезвычайно важно, чтобы коммуниканты понимали необходимость как сохранения этнической и культурной идентичности, без которой невозможно нормальное психологическое самочувствие человека, так и развития мультикультурализма. Обе эти тенденции должны разумно и гармонично сочетаться друг с другом. Только обладающий позитивной этнокультурной идентичностью человек способен к этнической и культурной толерантности, к жизни в современном мире. Именно поэтому так важно изучать процессы коммуникативной толерантности / интолерантности и активно использовать «толерантность языка» и пользоваться «языком толерантности» [10, с. 13].

ЛИТЕРАТУРА

1. Джанкараева А.И. Русский язык – мост к культуре мира и толерантности // Язык и идентичность. – Алматы, 2007. – Т.1. – С. 139-146.
2. Тарасов Е.Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания // Этнокультурная специфика языкового сознания / Отв. ред. Н.В. Уфимцева. – М., 2000. – С. 7-22.
3. Голубева С.С. Проявление различий языкового сознания в разноязычной межкультурной коммуникации // Речевая деятельность. Языковое сознание. Общающиеся личности // Сб. научных трудов / Под ред. Е.Ф.Тарасова. – М., 2006. – С. 77-78.
4. Шаяхметова А. Диалог культур и детское двуязычие // Вестник Казахского национального университета им. аль-Фараби. – Серия филологическая. – Алматы, 2007. – № 8. – С. 113-117.
5. Неверов С.В. Особенности речевой и неречевой коммуникации японцев // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – С. 320-338.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: МГУ, 2008. – 368 с.
7. Садохин А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М., 2004. – 271 с.
8. Шайбакова Д.Д. Влияние казахской культуры на русскоязычное общение // Русское и сопоставительное языкознание: тенденции и перспективы развития. – Алматы, 2007. – С. 14-18.
9. Хачатрян А.А., Тохманян Р.М. Невербальные средства общения в армянской среде. // Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. – М., 1982. – С. 93-101.
10. Сулейменова Э.Д. Толерантность языка и язык толерантности // Язык и идентичность: Международная конференция “Ахановские чтения”. – Алматы: Казуниверситет, 2007. – Т.1. – С.7-13.

НАРОЖНАЯ В.Д. БЕЙВЕРБАЛДЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТА ҰЛТАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТНОСАРАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Мақала біркелкі емес этникалық ортадағы мәдениетаралық байланыс мәселесіне арналған. Мақалада қазіргі этнопсихоллингвистикалық проблемалардың бірі – тұлғааралық қатынастар мәселесі қарастырылады. Мұнда тілдік қатынаспен қатар, адамдар арасындағы вербалды емес қатынас та жүргізіледі. Ол ұлтаралық та болуы мүмкін, сондай-ақ белгілі бір халықтың ұлттық салттары мен дәстүрлерін айқын көрсете алады.

Кілт сөздер: коммуникация, менталитет, толеранттық, коммуникативтік функциясы, бейвербалды.

NARAZHNAYA V.D. FORMATION OF INTERNATIONAL AND INTERETHNIC TOLERANCE IN NON-VERBAL COMMUNICATION

The article is dedicated to the problems of intercultural communication in the non-homogeneous ethnic surrounding and highly developed problem of modern ethnic

psycholinguistics – the problem of interpersonal communication. Besides verbal people use non-verbal communication; it may be international and may reflect national habits and traditions of a definite nation as well.

Keywords: communication, mentality, tolerance, international, communicative function, intercultural communication, non-verbal.

УДК 81'42; 801.7

МӘТІННІҢ МӘНДІК ҚҰРЫЛЫМЫ

САЛҚЫНБАЙ А.Б.

Мақалада мәтіннің кейбір функционалды-семантикалық проблемалары қарастырылған. Сондай-ақ ақпараттың түрлері мен мәтін типтеріне түсінік берілген.

Кілт сөздер: мәтін, прагматика, лебіз, ақпарат, тілдік тұлға, контекст.

Тіл білімі саласында мәтін әртүрлі бағытта, әсіресе, мәтін лингвистикасында, психолінгвистикада, прагматика, коммуникация теориясында басты зерттеу нысаны ретінде танылып, лебіздің мазмұнды белгісін, ондағы мәннің бүтіндігін таныту үшін, коммуникацияның жоғарғы бірлігі ретінде қарастырылады. Әрқайсысы бүгінде жеке ғылым салалары болған бұл бағыттар мәтінді теориялық тұрғыдан зерттеп қана қоймайды, сонымен бірге, оның практикалық мәнін де талдай, анықтап, «жүрекке жылы» тигізудің жолдарын бақайшағына дейін шағып жатады.

Хош, делік.

Мәтінді коммуникативтік бірлік ретінде зерделеудің ең басты өзектілігі оның бүтіндік сипатын көрсету деп ойлаймыз. Сөз басында айта кететін жайт, мектепке арналған қазақ тілі мен қазақ әдебиеті оқулықтары мен хрестоматияларда романнан үзінді беріп, өлеңдерді үзіп-жұлқып беріп жатамыз. Тегінде, үзінді беріп үздіктірмей-ақ, шығармашылығынан сыр тарту үшін шағын әңгімелерін, өлеңдерін толық беру мақұл ма деймін. Әсіресе, қазақ тілі оқулығын жазғыштар тілдік тұлғаға сәйкес келтіру үшін мысал қуып, Абайдың бір өлеңін он бөліп, әр жерінен бір «үзіп» беріп жатады. Мәтінді беру сән үшін немесе бет толтыру үшін емес, мән үшін, сөз арқылы берілетін ойды түсіндіру, ойланту үшін болса керек. Аз үзіндіде ой үзіледі, үзік ой өзінің бүтіндігінен айрылып, жарым болып қалады да, оқушысын ойланта алмайды, қызықтырмайды. Бүгінгі көркем әдебиет оқитындардың санының соншалықты күрт азаюының бір себебі үзінділерде бүтін бітімінен ажырап, толық ойынан үзіліп қалған жарым шығармаларды хрестоматияларда көп оқытып, ажарын тайдырдық па, кім білсін. Яки,

теорияда жасалған тұжырымдарымыз үнемі тәжірибеде қолданылмай, қолданысқа жетпей жататыны кім-кімге де жаңалық емес. Мәтіннің басты қасиеті де, ондағы мәннің танылуы, түсінілуі де, ең алдымен, бүтіндікке келіп тіреледі. Лебіздік бірлік ретіндегі мәтіннің басты ерекшелігі де – бүтіндігі. Демек, оның негізгі ерекшелігінен – бүтіндігінен айырып, логикалық құрылымына нұсқан келтіріп, құрылымдық-семантикалық параметрлерін өзгертіп, жарымжан мәтінді оқырманға ұсыну қателік. Ал тілдік грамматикалық тұлғаның мағынасын түсіндіру үшін, толық, бүтін мәтінді кесіп-тесіп пайдалану, тіпті сорақы.

XX ғасырдың басындағы, ортасындағы тіл білімі ғалымдары мәтіндерді қалай пайдаланғандығына, дағдылану жұмыстарына қандай мәтіндерді ұсынғанына ерекше назар аударып, сабақ алар уақыт келгендей. Басқаны былай қойғанда, Ахмет Байтұрсынұлының, Сәрсен Аманжоловтың дағдыландыруға берген жаттығулары мен мәтіндерінің ерекшелігіне көңіл бөлу ғана емес, үйреніп, өзіміздің жарымжан, шала «білгіштігімізден» арылатын уақыт жетті. Шынында да, мәтіннің құрылымдық-мәндік параметрлері бір-бірімен тығыз байланыста болу арқылы негізгі өзекмәнді ашады, сондықтан мәтіннің бүтіндігі – оның түсінігінің толықтығының да кепілі.

Мәтіндегі мән мен мағынаны түсіну үшін мынадай прагматикалық жағдаяттар есте болуы керек:

- мәтіннің толықтығы мен бүтіндігінің сақталуы;
- мәтін ішіндегі сөздердің мағыналық құрылымының түсініктілігі;
- контекстік мағынаның анықталуы және тілдік тұлғаның қолданысындағы сөз мағынасының ерекше мәнінің зерделенуі;
- қолданыстағы сөздің оқушы (оқырман) түсінігі арқылы қабылдану деңгейі;

Атаудың жаңа мағынасының жасалуы тек таза прагматиканың ғана емес, сондай-ақ, әрине, когнитивтік яки танымдық әрекеттердің де жемісі. Жаңа танымдық деректі белгілеу, ең алдымен, кісінің танымдық қызметімен тікелей байланысты. Г. Брекленің атап көрсеткеніндей, жаңа лексикалық бірліктер алдын ала жоспарлауға байланысты емес, жаңа коммуникативтік қажетті талаптарды орындау мақсатында жасалады [1].

Абай өлеңдерінде халықтық танымдық уәжге негізделген авторлық жаңа қолданыстағы атаулардың мағыналары түсінікті. Өйткені ежелден қалыптасып, өзіндік семантикалық кодқа ие болған қазақ сөзінің түбірінен туындаған кез келген туынды сөз әуелгі архимағынасына негізделіп, уәжделіп тұратындықтан, оның кейінгі туынды мағыналары да, контекстік семантикалық өзгешеліктен туындаған окказионалды мағыналары да лебіздің түсінікті болуын толығымен қамтамасыз ете алады. Анық ой төл сөзбен

өрнектелгенде, контексте сөз қандай мәнге ие болса да, әуелгі тектілігінен ажырамай, генетикалық кодты сақтай дамиды да, сол мағынасы бойынша уәжделген күйінде ерекше семаға негіз болады. Сөйтіп, меканшақта (Б. Майтанов терім сөзі) ойдағы сигнал мәнді іздей отырып, мәнді анықтайтын мағыналы атауды табады, мағыналы атау лебізге сай өзгеріске түсіп, әртүрлі контекстік мағынада дамып, лебізде әр алуан мағыналық құрылымда көрінеді. Мәселенки, Абай данышпанның «Буынсыз тілің» атты өлеңін талдап көрелік:

Буынсыз тілің,
Буулы сөзің,
Әсерлі адам ұғлына.
Кісінің сөзін
Ұққыш-ақ өзің,
Қисығын түзеп туғрыға.
Сезімпаз көңіл
Жылы жүрек.
Таппадым деп түңілмес.
Бір тәуір дос
Тым-ақ керек,
Ойы мен тілі бөлінбес.

Мәтінді үзбей, толық береміз. Бұл біз үшін принципті мәселе деп пайымдаңыз. Мәтіндегі «буулы сөз», «сезімпаз көңіл», «жылы жүрек» тіркестеріндегі *буулы*, *сезімпаз* (әсемпазбен салыстыруға болады), *жылы* сөздерінің мағыналары халықтық жалпы қолданыстағы мағына арқылы уәждеделі жұмсалып, жаңа семантикалық мән алады. Авторлық таным мен прагматика сөздердің осы қолданысы арқылы жаңа мағына ұсынып, оның таңбалық сипатын атау сөздердің ауыс мағыналары арқылы бейнелеуді қалайды. «Буынсыз тіл» қолданысы тілімізде бар. Халық қолданысында «тілде буын жоқ» деген мәтел бар. Ал «буулы сөз» Абай тілінде бірінші рет жұмсалып, жеке сема арқалап, сөз мағынасы жаңаша түрленеді. Сөздің әуелгі мағынасына жаңа когнитивтік мән жамалды, яки белгілі бір объективті заттың (жіптің, арқанның) буылуы бар да, «сөздің буылуы» бар болатындай, абстрактілі мән себіліп, сөз мағынасы екіге жіктелді. Тындаушы немесе оқушы жадында бұрыннан сақталған канондық код бұл референтті белгілі нысанға қатысты таниды да, сол арқылы екінші мағынасын уәждеп, семантикалық код арқылы «буулы сөз» мағынасын нақты да толық анықтап түсіне алады.

«Сезім» атауы арқылы уәждеделген «сезімпаз» сөзінің де мағынасын осылайша әдіптеуге болады. Қазіргі тілдік қолданысқа «сезімтал» ретінде

енген тұлғаның бір дублетті қалпы ретінде парадигмалық қатар құрап, авторлық қолданыста тұр.

Абай қолданысындағы сөздердің мағыналық дамуы тілдік тұлғаның ішкі таным дүниесіндегі нақты ойдың көрінісі ретінде анықталады. Сөз мағынасындағы өзгеріс тілдік тұлғаның сол сәттегі эмоциялық көңіл күйімен де тікелей байланысты болып, прагматикалық параметрлердің жүзеге асуына мүмкіндік туғызады. Осы реттен де, сөз мағынасының өзгеруі мен жаңаруында прагматика когнициямен іштей қабысып жатады. Сөз мағынасының айқын түсінікті болуы контекстке байланысты.

Буынсыз тілің,

Буулы сөзің,

Әсерлі адам ұғлына.

Бұл шумақтағы «буулы сөз» тіркесінің мағынасы «түйінді сөз» мағынасында жұмсалған, оны осы тіркестен кейін келетін «әсерлі адам ұғлына» пропозициясын айқындай түсіп, лебіз мәнін аша түседі. Прагматикалық зерттеулерде көп айтылатын контекстің күдіреті де, қасиеті де осында жатыр. Ол әр сөздің қай мағынада қолданып тұрғанын нақтылап, бір сөз екінші сөзді сәулелендіріп, оның мағынасына жарық түсіріп тұрады. Оқырманға әсер ететін «буулы сөзің» яғни түйіндеп, тұжырымдап айтылған сөзің мен буынсыз тілің.

Прагматизм тұжырымдамасының негізін американдық философ Чарльз Пирс (1839-1914) қалаған-ды. Өзі математик, өзі астроном, өзі химик ретінде есімін тарихқа жазған ұлы ғалымның көзі тірісінде жарияланбаған символикалық логикаға, философияға қатысты зерттеулері кейін белгілі болып, батыстық ғылымда жақсы бағаланды да, прагматизмнің негізін қалаушы ретінде танылды. Пирс прагматизм бағытының бағдарламасын жасап, осы терімсөзді өзі ұсынып, жүйеге салған. Пирстің тануынша, прагматизм «лаборатория рухы» болуы керек те, кез келген ғалым өзі жасаған ғылыми ізденісін шындық өмірмен байланыстыруы қажет. Өзі жасаған ғылымын өмірмен байланыстырған ғалымдар ретінде Кантты, Берклиді, Спинозаны атайды.

Чарльз Пирстің логикалық зертеулерінде семиотика ілімінің де негізі қаланған. Семиотика тарихын зерттеуші ғалымдар Ч.С. Пирс, Ф. де Соссюр Ч. Морристі осы саланың алғашқы негізін салушылар ретінде санайды. Ол иконалардағы символдардың мәнін шындық болмыспен байланыстыра зерттеген де, ұғымның терең мазмұнына үңілген. Сөйлем құрылымын талдау барысында өзіміз жиі қолданатын «субъект», «предикат», «байланыстырушы тұлғалар» терімсөздерін алғаш қолданған да, байланыстырушы тұлғалар арқылы берілетін қарама-қарсылық мәнді анықтаған да осы ғалым.

Қалай болғанда да, жазған-сызған дүниенің қағаз бетінде шимай болып қалмай, елдің бір кәдесіне жарағанына не жетсін?! Абайдың ғылыми бағытымен, жолымен алға жылжысақ, ой анық, сөз нақты болғаны жөн. Анықтық пен нақтылық Абай өлеңдеріне толықтық, бүтіндік береді. Ал бүтіндік ішкі гармонияны құрап, ұлылыққа жеткізеді.

Ой анықтығы мен ойлаудың туралығы өзіміздің күнделікті ісімізден, тәжірибемізден де көрінісін тауып жатуы басты қажеттілік. Сонда ғана шығармашылық ізденіс тереңдеп, гармонияға ұласады.

Бір тәуір дос

Тым-ақ керек,

Ойы мен тілі бөлінбес.

Жоғарыда талданған Абай өлеңінің соңғы шумағы. Тұнық та түзу ой! Анық сөз! Нақты шешім! Сондықтан өлеңнің ішкі гармониясы, ішкі үндестігі оқырманын баурайды да баулиды. «Ойы мен тілі бөлінбес» концептісінің ар жағында американдық ғалым Пирс ұсынған ізденістің шындық өмірмен байланысу прагматикасы жатыр.

Жаңа сөз жасаған немесе сөзге жаңа мағына берген адамды баламалық динамикасы теориясының негізін қалаушы, американдық ғалым Юджин Найда (кей зерттеулерде Ю. Найды) жеке тұлға болуға және сонылыққа ұмтылушы ретінде бағалаған (*God's Word in Man's Language*, N.Y., 1952). Мүмкін. Бұл пікірмен толық келісуге болады, өйткені кез келген адам сөздің мағынасын дамытып, жаңа мән бере қолдана алмайтыны түсінікті.

Абай сөзінің қолданыс мәнін талдай түсіндіретіндер, халыққа жеткізетіндер, сол арқылы тәрбиелейтіндер де, негізінен, мектеп мұғалімдері мен университет оқытушылары, ақпарат құралдарындағы журналистер. Тілді жетік білетін оқырман мен әдеби тілді толық меңгермеген оқырман арасындағы айырмашылықты да ескеру орынды. Тілдік тұлғаның мәтіндегі сөз қолдану ерекшеліктерін терең меңгере отырып, түсіндіру бар да, өзі білмейтін нәрсенің мәніне жете алмай айтуға ұмтылу тағы бар. Ақын соншалықты айқын да анық ой өрімін өргенімен, оның түсінігі әртүрлі болып жататынына кейде бойымыз үйреніп алатыны бар. Сондықтан Абай өлеңдерін түсіндіргенде, «Қара сөздерінің» шылбырына жармасып, оқыту барысында абайлау мақұл болмақ.

Абай сынды біртуар тілдік тұлғаның сөзін өзі түсінгендей түсіну, түсіндіру мүмкін болмаса да, «болмасаң да ұқсап бағып», қазақтың патша сөзінің иесі жазған әрбір мағыналы атауға жіті мән беріп, жиі қайталап, жігін бұзбай, жүреппен жаттап, көңілге мәнін түйіп алу үшін мынадай шарттардың орындалғаны мақұл:

- өлең мәтінін толық оқып шығып, зерделеу, ұғыну;
- мәтіндегі танымдық мәнді тануға ұмтылу;

- мәтіндегі өзекмәнді бағалау;
- мәтіндегі басты жаңалық пен бағалауды қабылдау;

Мәтіннің ең басты қызметі ақпарат беру мен байланыс жасау құралы болғандықтан, ондағы сөздің нақты жұмсалыу қызметі мен мәні ерекше маңызды. Жұмсалыу ерекшелігі және мән - мәтіннің басты сипатын анықтайтын негізгі белгі. Сондықтан мәтіннің қандай сипатта жазылғанына, қандай ақпарат беруге арналғанына көңіл бөле отырып, жазылу типі мен стиліне, ойдың ішкі мәнінің берілу үлгісіне үңілу қажет.

Лебіздің қызметтік-мәндік үлгісі берілетін ақпараттың мазмұнын анықтау үшін қажет. Әдетте, мәтінде берілетін ақпарат әртүрлі болады:

- эмпирикалық-танымдық ақпарат, яғни нақты тәжірибе жүзінде дәлелденген, автордың ел өмірінде болған нақты оқиғалардан кейін көзі жеткен шындықты нақты деректер арқылы таңбалауы;
- концептуалдық ақпарат, танымның теориялық деңгейіне сәйкес келеді; тілдік тұлғаның ішкі таным дүниесінде тербелген терең ойдың көрінісі ретінде болжамдық сипатта жасалады;
- әдістемелік ақпарат, өмірден алынған тәжірибені меңгерудің, игерудің нақты жолдары мен тәсілдерін байыпты түрде бейнелеу, анықтай көрсету;
- эстетикалық ақпарат, тіршілік мәнін танытудың көрнекті жолдарының бірі, бағалаудың мәнін, адамгершілік мен этикалық негіздерді, эмоциялық процестерді танытудың негізгі жүйесі шоғырланады;
- нұсқаулық ақпарат, белгілі әрекетке бағдарланған, адами қасиеттерді шыңдауға, жетілуге, толық (бүтін) адами келбетке жетуге үндейтін ақпараттың түрі.

Бұл ақпарат түрлері әртүрлі мәтін ішінде бөлек те, араласып бірге де келе беруі мүмкін, алайда ақпараттың нақты сипатын танытатын мәтін типтері де бар. Мәселен, ғылыми мәтіндер нақты дерекке негізделіп, теориялық және болжамдық ақпараттар беруге икемді болса, кей деректерді көрсете отырып, эстетикалық тәрбиелеу көркем мәтіндерге тән, әдістемелік ақпараттар басқа мәтіндерден гөрі оқулықтар мен оқу құралдарының негізгі жүйелік сипатын анықтаса, газет-журнал беттеріндегі көсемсөз материалдары бағалауға, дүниетанымдық деректерді беру мүмкіндігіне ие. Тәжірибеде дәлелденген дүниелерді халыққа жариялап, эмпирикалық ақпараттарды тарату және танымдық деңгейдегі қисындарды жеткізу мәтіндердің жалпы ерекшеліктерінің бірі ретінде қарастырылады. Типтердің әрқайсысы да әртүрлі сипатта лебіздің қызметтік-мәндік үлгісін жүзеге асырады. Лебіздің қызметтік-мәндік үлгісі ақпараттарды негіздеп, жүйелеп, деректерді тыңдаушыға жеткізудің әртүрлі сипатын анықтайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Brekle H.K. Reflections on the Conditions for Coining, Use and Understanding of Nominal Compounds // Proceedings of the 12th International Congress of Linguistics. Inzbruck, 1978. – P. 68-77.

САЛКЫНБАЙ А. СТРУКТУРА ЗНАЧЕНИЯ ТЕКСТА

В статье рассматриваются некоторые функционально-семантические проблемы текста. Также приведены различные виды информации и типы текстов.

Ключевые слова: текст, прагматика, информация, языковая личность, контекст.

SALKYNBAY A. STRUCTURE OF VALUE OF TEXT

Some functionally-semantic problems of text are examined in the article. The different types of over information and types of texts are also brought. Keywords: text, pragmatism, information, language personality, context.

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ

ӘОЖ 372.8.76

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУДА ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ОЙДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

КЕМЕШЕВ Д.А.

Мақалада бейнелеу өнеріндегі философиялық ізденіс үдерісінің ерекшеліктері қарастырылған. Сондай-ақ көркемдік өнер, оның формасы мен тұтастығы, оның негізгі әдіс-тәсілдеріне тоқталған.

Кілт сөздер: бейнелеу өнері, философия, оқыту, көркемдік образ, таным.

Бейнелеу өнерін оқытуда философиялық ойлаудың орны ерекше. Бейнелеу өнерін оқыту барысында қойылатын талаптардың басты ерекшеліктерінің негізгісі – ғылыми-дүниетанымдық проблемалар. Қоғамның дамып, жаңаруына, ғылыми жаңалықтардың өсуіне байланысты оқу бағдарламалары қайта қаралды. 1990 жылдан бастап Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне, ұлттық идеяға бағытталған бағдарламалар дүниеге келуде. 1999 жылы қабылданған «Білім туралы» заңға байланысты білім беру саласын демократияландыру, гуманитарландыру, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды меңгеруге сай білім беру саласының құрылымына, мазмұнына, сипаты мен оқу жоспарына, оқу бағдарламасы мен оқулықтарға өзгерістер енгізілді.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев Қазақ елінің 2050 жылға дейінгі дамуының жаңа саяси бағдарын жария етті. Басты мақсат – Қазақстанның ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылуы. Ол – «Мәңгілік Қазақстан» жобасы, ел тарихындағы біз аяқ басатын жаңа дәуірдің кемел келбеті.

Осы орайда бейнелеу өнерін оқыту барысында қойылатын негізгі талаптар:

- студенттердің философиялық ой-өрісін кеңейту;
- психологиялық сезімталдығын дамыту;
- тәрбиелік мәнділігін тереңдету;
- көркемдік білім беру;
- эстетикалық талғамын дамыту;
- ғылыми-шығармашылық қабілетін арттыру.

Өнерде шындықты көрсететін өзіндік ерекшелік – көркемөнер, оның формасы мен тұтастығында өзіндік мазмұнды көрсетеді. Осы өзіндік тұтастық пен индивидуализм, рационалды және эмоционалды, сезімдік-нақтылық, көркемдік образдар түсінігін сипаттайды. Бейнелеу өнерінде

көркемділік нақты шындық, көркемдік шындыққа айналған өмір шындығын іске асырады. Осы орайдаимпрессионизм өкілдері қоршаған әлем мен күнделікті өмірді үнемі өзгерістерімен бейнелеп, өздерінің бірмезеттік әсерін көрсетуге тырысты. Бейнелеу өнеріне жаңашылдықты әкелді, өмірді тікелей бақылау, бірмезеттікті бейнелеу, кездейсоқ оқиға мен қимылдар, тегіс емес, композиция үзінділері, күтпеген көзқарастар мен, ракурстар, фигуралар кесінділерін бейнеледі. 1870-1880 жж. импрессионизм француз пейзажында қалыптасты: К.Моне, К.Писсаро, А.Сислей бірінші рет пленэрдің кезекті жүйесін қалыптастырды: ашық аспанда жұмыс істеп жүріп, олар жарқырап тұрған күнді сезінді, табиғаттың шексіз бояу байлығы, ортада көлемді форманың жоғалуы, жарық және әуе вибрациясы. Бұған колористік реформа әсер етті – таза күн спектрі түсіне күрделі тондарды жағу, бұл түстік көлеңкемен рефлекстермен ашық, желпінген кескіндемені тудырды. Адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасы, шындықты эстетикалық қабылдаудың бекітілуі, табиғаттың барлық сұлулығын нәзік сезіну сияқты мәселелер көрініс тапты.

Қайта өрлеу дәуірінің көрнекті өкілдері Леонардо де Винчи, Микеланджело Буанорроти, Рафаэль т.б. жан-жақты дарынды болған, керемет мүсінші, кескіндемеші, сәулетші, суретші, әскери инженер, ақын, сонымен қатар жоғары гуманистік идеяның күрескері, өзінің отанының еркіндігі үшін күресін қолданған азамат. Олардың барлық өмірі – еркіндік, шығармашылық үшін адамның құқығының бекітілуі үшін күрес. Өзінің ұзақ шығармашылық уақытында суретші көңіл күйінің орталығында шынайы, белсенді, ерлікке дайын, ұлы батылдыққа толы.

Бейнелеу өнерінде философиялық ізденіс үдерісі – сөзімен біртұтас байланысқан және елеулі жаңаны ашатын синтез барысында ақиқатты бейнелейтін тікелей және жалпылама процесс. Бейнелеу өнерін танып білуде практикалық танымдық үдеріс сезіну мен қабылдаудан басталып, кейіннен ойға өтеді. Ойлау қызметі барлық өзінің материалын бір ғана қайнар көзден алады – ол сезімдік танымдылық. Ойлау үдерісі – ең алдымен, анализ, синтез және жалпылама. Анализ бен синтез өзара байланысты. Олардың біртұтас бірігуі – танымдық үдеріс салыстыруда көрінеді.

Бейнелеу өнерінде суретшінің философиялық түйсігінде қалыптасқан көркемдік шығармашылықтың басынан бастап онымен практикалық жұмысқа дейінгі көркемдік шығармашылық формасы мен мазмұнының негізгі сипатының нақты және тұтас көрінісі. Негізінде ой негізгі және шешуші арақатынасында едәуір аяқталған, деталінде ол үнемі практикалық орындауда анықталады. Суретші ойын мақсаты мен жоспарынан ажырата білу керек. Идеяны анықтап, тақырып пен сюжетті таңдау – көркемдік шығарманы ойластыру емес. Іске асырылған ой кейде суретші еркіне қарсы –

орындалу шеберлігінің жетіспеуінен немесе көркемдік көзқарастың қарама-қайшылығынан бастапқы кезеңнен ерекшеленуі мүмкін. Мысалы көркем әдебиетте драмалық, эпикалық, лироэпикалық шығармаларда жазылатын оқиға жүйесі. Жазушылардың көмегімен қоғамдық қақтығыстар, қимыл-қозғалыстағы кейіпкерлер мінездері, өзара қарым-қатынаста, әрекеттерінде ашылады. Ал, бейнелеу өнерінде белгілі оқиға, жағдайлар өнер шығармаларында бейнеленіп философиялық идеялар мен шығарма тақырыптарын едәуір мазмұнды етіп, нақты ашып көрсетеді. Реалист суретшілер, негізінде сюжетті кескіндеме, мүсін, графикада толығымен және жан-жақты жетілдірді. Анағұрлым күрделілік пен молшылықты тұрмыстық және тарихи жанр шығармаларындағы сюжеттік ой алады, мұнда оқиға дамуы сипаты, кейіпкерлердің арақатынасы түбегейлі айқындалады. Мысалы, антикалық өнер мифологиямен тығыз байланыста болса, қайта өрлеу дәуірі кезеңінде зиялылық сипаты дәстүрлі діни сюжетті жаңа баяндаумен қатар, антикалық тақырыпты бейнелеу өнерінде кеңінен қолданды. Антикалық аңыз кейіпкерлері образынан Қайта өрлеу дәуірі суретшілері өзінің заманының идеалдарын іске асыра бастады. Кейіннен Батыс Еуропа өнерінде мифологияға көңіл бөлді. XVII ғасырда Голландияның ұлы суретшісі Рембрандт шығармаларында өмірдің шындығын көрсетуге, адам сезімі мен мінезінің әртүрлілігін көрсетуге талпынады, ал француз революциялық классицизмінің негізін салушы Давид Ежелгі Рим аңызынан азаматтық идеясын іздейді.

Философиялық идея – суретшінің ойы, оның идеалы – шығармашылық концепциясы, оның әлем мен адамға деген қарым-қатынасын білдіретін өнер шығармасында іске асырылған түсінік. Өмір көрінісінің эстетикалық құндылығы мен көркемдік идея көркемдік шығармалар мазмұнының бір компоненті болып табылады. Ол шектен тыс емес, көркемдік образда, көркемдік форманың барлық элементінде нақты ойды іске асырады. Көркемдік идея көркем шығарманың барлық тұтастығымен, оның тақырыбы, сюжеті, бейнелеу және түстік, композициясы, бейнелеу – мәнерлік тәсілдер жиынтығымен беріледі.

Сондықтан да философиялық ой шектен тыс түсініктер тіліне толық өтпеген, тек көркемдік шығармашылық талдауда негізгі ой, өмірлік, өнегелі, философиялық ой ретінде ерекшеленеді. Көркемдік идея тереңдеген сайын өнер шығармаларының қоғамдық маңызы жоғарылайды. Пластикалық өнер, адамның көзқарасына көңіл бөле, көркемдік идеяны сезімдік-пластикалық, кеңістіктік-түстік формада көрнекілік қабылдауда ашады. Көрерменнің қабылдауы сырттан ішке қарай тереңдетіледі, бейнені терең, тұтас ойлаумен көрерменнің ерекше әсеріне барып тіреледі. Көркемдік шығарма өзінің әсемдігі, нәзіктілігі, өмірді бақылаудың туралығымен, орындау шеберлігімен, шынайы мотивтер мен сюжеттердің орындалуына таңырқаумен баурап алуы

мүмкін. Бірақ, негізінде бейнелеу өнері кезеңдік философиялық, әлеуметтік және өнегелі идея әсеріне дейін көтерілуі мүмкін.

Көркемдік идея көркемдік шығарма ойында туылады. Ол бірден қалыптасқан, дайын ой ретінде тіршілік етпейді, тек шығарманы орындау мезетінде, шығармашылық үдерісте нақты – сезімдік форманы алып, суретшінің материалмен жұмыс істеген кезінде қалыптасады. Оған суретшілердің көптеген нобайлары, көптеген этюдтары, сонымен қатар дайын картиналар куә. Кейде өзіндік құндылықты білдіретін мұндай нобайлар мен этюдтар анағұрлым жетілдірілген өнер туындылары, сонымен қатар кескіндер, образдар, олардың қарым-қатынасы мен өзара арақатынасы, композиция анықтығы, ойлар, сұлулықпен қатар ойды да іске асыру, осының бәрі көркемдік идеяның қалыптасу үдерісі болып табылады. Көркем шығармаларды орындау үдерісі мен іске асырылуы суретшінің шындықты, туралық пен сұлулықты таны болып табылады.

Суретші шығармашылығының қазіргі өнермен байланысы француз тілінен модерн – moderne – жаңа – модерн шегінде өнер жанры мен түрінің ажырамауы, кескіндеме, мүсін, графиканың біршама дербестігіне әкелді және «станкілі», «қолданбалы» салада бірдей табысты жұмыс істейтін алдыңғы кезге кеткен әмбебап суретші типін қайта тудырды. Жаңа (модерн) кескіндемеге тән шығармаға иллюзионистік және натуралистік деталдарды қосу үйлесімінде тұтастың жазықтылығы, өрнектілігі орын алды. Үлкен түрлі-түсті жазықтықтармен жұмыс істеу көп шығармаларды монохромияға жақындатты, ал шығарманың барлық бетін өрмекшінің өрмегіне ұқсас етіп алып, сызық контуры қаптады және оған қосымша декоративті әсер берді. Модерннің (қазіргі өнер) көркемдік тілі көбіне идея мен символдар образына толы. Модерн кескіндемесімен Поль Гоген, «наби» тобы, Францияда Морис Дени, Пьер Боннар т.б., Ресейде В.Серов, К.Коровин «Өнер элементі А.Бенуа, Л.Бакст, К.Сомов тобы байланысты.

Көркемдік әдіс – грек. тілінен «methodos» – зерттеу жолы, баяндау тәсілі – өнерде қоғамның даму сипатымен, оның философиялық, діни, социалды, ғылыми, этикалық және эстетикалық көзқарастары мен идеалдарынды көркемдік-образдық ой принциптерінің тарихи қалыптасқан жиынтығы. Көркемдік әдіс өнердің тарихи даму үдерісінде қалыптасады және дамиды. Көркемдік әдістің принциптері:

- а) философиялық ой;
- б) көркемдік іріктеу;
- в) көркемдік жалпылама;
- г) эстетикалық бағалау.

Бейнелеу өнері философиялық танымдылықтан ерекшеленетін өнерде шындықты көрсететін өзіндік ерекшелік. Көркемдік өнер, оның формасы мен

тұтастығында өзіндік мазмұнды көрсетеді. Осы өзіндік тұтастық пен эмоционалды, сезімдік-нақтылық, көркемдік образдар түсінігін сипаттайды. Бейнелеу өнерінде философиялық шындық, көркемдік шындыққа айналған өмір шындығын іске асырады. Өмірдің шынайы философиялық картинасын, метафорлық бейнелі образдық идеяны жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына жолдауы Қазақстан-2050 стратегиялық бағыты. – Егемен Қазақстан, 2014, 17 қаңтар.
2. Әбенбаев С.Ш. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Дарын, 2004. – 340 б.
3. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С. Б, Құдиярова А.М. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2004. – 448 б.

КЕМЕШЕВ Д.А. РОЛЬ ФИЛОСОФСКИХ МЫСЛЕЙ В ОБУЧЕНИИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ

В статье рассматриваются особенности философских исследований в изобразительном искусстве. Также приведены формы и основные методы художественного искусства.

Ключевые слова: изобразительное искусство, философия, обучение, художественный образ, познание.

KEMESHEV D. THE STRUCTURAL CONTENTS OF THE TERM EDUCATION IS DISCUSSED IN THAT ARTICLE

In the article features are examined philosophical research in a fine art. Forms over and basic methods of artistic art are also brought.

Keywords: fine art, philosophy, educating, image, cognition.

УДК 612.322.4

ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ПИЩЕВОГО БЕЛКА НА ОБМЕН ВЕЩЕСТВ

МАЙЛИЕВА Г.К., СЕРАЛИЕВА У.О., БАЙДОСОВА А.А.

В статье рассмотрено изучение влияния пищевого белка на обмен веществ организма. Приведены коэффициенты переваривания некоторых пищевых продуктов. Анализированы биохимические закономерности при снижении веса спортсмена.

Ключевые слова: белок, обмен веществ, коэффициент переваривания, аминокислота, снижение веса.

Запасы белка в организме человека практически отсутствуют, а новые белки могут синтезироваться только из аминокислот, поступающих с пищей. Недостаток белков в питании вызывает у детей замедление роста и развития, а у взрослых - глубокие изменения в печени, нарушение деятельности желез внутренней секреции, ухудшение усвоения питательных веществ, проблемы с сердечной мышцей, ухудшение памяти и работоспособности. Дефицит белка уменьшает устойчивость организма к инфекциям, так как снижается уровень образования антител. Нарушается синтез и других защитных факторов - лизоцима и интерферона, из-за чего обостряется течение воспалительных процессов. Кроме того, благотворное влияние физической активности на состояние здоровья может проявляться только при достаточном поступлении белка с пищей. Поэтому для спортсменов суточная норма белка увеличивается от 1,5 гр. на кг веса до 2 гр. на кг веса. Однако, для большинства людей при отсутствии интенсивных физических нагрузок потребление более 1,7 гр. на кг веса может привести к неблагоприятным последствиям. Избыточное поступление белков с пищей не приносит пользу, поскольку они не могут накапливаться в организме. Вместо этого печень превращает излишки белков в глюкозу и азотистые соединения, такие как мочевина. Последняя выводится из организма и перегружает работу почек. Кроме того, богатая белком мясная пища часто содержит такие продукты, как пурины, и некоторые из них в процессе метаболизма могут откладываться в суставах, вызывая развитие подагры.

Таким образом, при изучении влияния пищевого белка на обмен веществ организма установлено, что вредно для организма как недостаток, так и его избыток. А физическая активность человека и поступление белка с пищей имеет определенную биохимическую закономерность.

В настоящее время качество пищевых белков оценивают по коэффициенту их усвоения. Он учитывает аминокислотный состав (химическую ценность) и полноту переваривания (биологическую ценность) белков. Продукты имеющие коэффициент усвоения равный 1,00 являются наиболее полноценными источниками белка. Оценка качества белков различных продуктов по данным ВОЗ приведена в табл.1.

Табл.1. Коэффициент усвоения некоторых продуктов

Источник белка	Коэффициент усвоения
Молоко	1,00
Изолированный соевый белок	1,00
Яйца	1,00

Говядина	0,92
Гороховая мука	0,69
Фасоль консервированная	0,68
Овес	0,57
Чечевица	0,52
Арахис	0,52
Пшеница	0,40

Высококачественными белковыми продуктами являются молоко, яйца и мясо. Мясные продукты, к сожалению, часто содержат довольно много жира. Предпочтительные белковые продукты: нежирные сыры, обезжиренный творог, яичный белок, большинство свежей рыбы и морепродукты, нежирная телятина, молодой барашек, куры, индейка, предпочтительно белое мясо без кожицы, соевое мясо, соевое молоко или соевые сыры (тофу). Менее предпочтительные продукты: темное мясо кур и индеек, домашний творог, нежирная нарезка холодного копчения, красное мясо (вырезка), переработанное мясо: бекон, салями, ветчина, молоко и йогурты с сахаром.

Яичный белок представляет собой чистый белок, лишенный жира. Постное мясо содержит в себе около 50 % калорий, приходящихся на долю белков, снятое (обезжиренное) молоко - 40 %, овощи - около 30 % и содержащие крахмалы продукты - около 15 %. Основное правило при выборе белковой пищи в следующем: высокий коэффициент усвоения белка и большее содержание белка на единицу калорий. Лучше усваиваются белки, подвергнутые тепловой обработке, так как они становятся более доступными для ферментов желудочно-кишечного тракта (ЖКТ). Однако, тепловая обработка может снижать биологическую ценность белка из-за разрушения некоторых аминокислот.

В справочниках имеются данные о калорийности продуктов с удобной системой расчета суточной калорийности и содержания некоторых компонентов. Для примера приведена таблица №2 содержания белка и жира в 100 граммах продуктах, богатых белком.

Табл. №2. Содержание белка и жира в 100 граммах белкового продукта.

Продукт	Белки, г	Жиры, г
Сердце	15	3
Куры	20,8	8,8
Говядина	18,9	12,4
Свинина нежирная	16,4	27,8
Свинина жирная	11,4	49,3

Телятина	19,7	1,2
Диабетическая вареная колбаса	12,1	22,8
Диетическая вареная колбаса	12,1	13,5
Докторская вареная колбаса	13,7	22,8
Краковская сырокопченая колбаса	16,2	44,6
Минская сырокопченая колбаса	23	17,4
Сельдь	17,7	19,5
Минтай	15,9	0,7
Скумбрия	18	9
Икра осетровая зернистая	28,9	9,7
Арахис	26,3	45,2
Семя подсолнечника	20,7	52,9
Хлеб ржаной	4,7	0,7
Хлеб пшеничный из муки I сорта	7,7	2,4
Сдобная выпечка	7,6	4,5
Гречневая ядрица	12,6	2,6
Рисовая	7	0,6
Овсяная	11,9	5,8
Горох цельный	23	1,2
Соя	34,9	17,3
Фасоль	22,3	1,7
Соевое мясо	52	1
Молоко	2,8	3,2
Йогурт натуральный 1.5% жирности	5	1,5
Кефир нежирный	3	0,1
Творог нежирный	18	0,6
Сыр российский	23,4	30

В пищевой промышленности, кроме природных продуктов, применяются питательные смеси с частичным замещением пищи (СЧЗП). Данная смесь представляет собой сочетание соевого протеина и молочного казеина. Проведенные анализы сои выявили наличие в ней двух изофлавонов, обладающих антихолестеролемическими и антиоксидирующими свойствами. Соевый протеин содержит аминокислоты в соотношении, отвечающем потребностям человека и хорошо усваивается. Казеин – протеин, преобладающий в молоке, также характеризуется коэффициентом усвоения 1 и считается полным протеином, содержащим все основные аминокислоты в соотношении, желательном для человека. СЧЗП не содержит лактозу и сыворотки, что позволяет использовать ее лицам, не переносящим потенциальные аллергены.

Теперь остановимся на метаболизме белков и активизации обмена. На усвоение белка организму требуется много энергии. Белки - высокомолекулярные соединения, состоящие из нескольких сотен аминокислот. Для усвоения и использования белка необходимо, расщепить его на короткие аминокислотные цепочки или сами аминокислоты. Это - длительный процесс. Проходит он на протяжении всего движения белковой пищи по ЖКТ и требует много различных ферментов, которые организм должен синтезировать и направить в ЖКТ. После того, как белки всосались из ЖКТ, организм затрачивает много энергии на синтез белков. Кроме этого, организму необходимо приложить определенные усилия для вывода продуктов белкового обмена (азотистых соединений) из организма. Все это в сумме требует большое количество энергии на усвоение белковой пищи. Поэтому во время приема белковой пищи ускоряется метаболизм и увеличиваются затраты энергии на внутренние процессы. На усвоение пищи организм может тратить до 15% от общей калорийности рациона. Больше всего энергии требуется для усвоения белков (30-40% от их собственной энергетической ценности). При потреблении жиров и углеводов на их усвоение тратится 5-7% содержащейся в них энергии.

Белки крайне редко используются как энергетическая субстанция. Связано это с тем, что использование белка в качестве источника энергии невыгодно, поскольку из определенного количества углеводов и жиров можно получить намного больше калорий и значительно эффективнее, чем из такого же количества белка. Кроме этого в нашем рационе практически не бывает избытка белков. Обычно их хватает только для основных пластических функций. Поэтому для усвоения белков организм использует энергию из углеводов и жиров. А если в питании не хватает источников энергии в виде углеводов и жиров, организм начинает активно использовать накопленные жиры.

Достаточное количество белка в рационе питания обеспечивает увеличение энергии на основной обмен на 18-20 %. Максимальное увеличение основного обмена после приема белковой пищи наступает через 3-5 часов после приема. На некоторых программах СЧЗП учитывается этот фактор и между 3 приемами пищи через 2,5-3 часа рекомендуется белковый перекус в виде специальных коктейля, супа, сока или батончика. Эти перекусы специально разработаны и содержат достаточно большое количество белка при низком содержании углеводов и жиров. Перекус белковыми продуктами с низким содержанием углеводов, поддерживает высокий уровень метаболизма в течение всего дня. Благодаря низкому содержанию углеводов сохраняется стабильность сахара в крови и инсулина. Кроме того, достаточное количество белка в рационе способствует

активизации и нормализации замедленного обмена веществ у людей с избыточной массой тела, а также не позволяет организму терять мышечную массу. Исследования показали, что при неправильном снижении веса в первую очередь теряется мышечная масса, а не жировой запас. Это связано с тем, что при снижении мышечной массы снижается и затраты на основной обмен. Например, если два человека одинаковой массы, но мышечная масса различна, то и затраты энергии организмом у каждого различны. Для поддержания жизнедеятельности организму требуется 20 ккал на каждый кг мышечной массы. Интенсивность обмена веществ в жировой ткани в три раза ниже, чем в остальных тканях организма. Этим объясняется преимущество СЧЗП в рационе худеющего человека. Именно соотношение интенсивности обмена веществ в жировой ткани и интенсивности усвоения белковой продукции определяет сохранение мышечной массы и значение белка в питании вообще и при снижении веса в частности. Необходимо контролировать поступления белка в составе низкокалорийной пищи, предназначенной для снижения веса. Из белков можно получить углеводы и некоторые жиры. Обратное невозможно, и белок можно получать только из пищи. Белок – важнейший элемент питания для организма. Очень многие функции организма угнетаются из-за недостатка белка.

Выводы

Только овощные и фруктовые диеты представляют собой низкокалорийную диету без белка. Длительное ее применение может привести к недостатку белка для пластических целей.

- Белок не только сам требует большего времени на его усвоение, но и удлиняет процесс усвоения углеводов. Это снижает суммарный гликемический индекс потребляемой пищи и позволяет без скачков инсулина длительное время поддерживать достаточный уровень сахара в крови.

- Белковая пища увеличивает затраты энергии на усвоение пищи.

- При высокобелковых низкоуглеводных программах рекомендуется 3 приема диетической пищи и 2 белковых перекуса, который поддерживает высокий уровень метаболизма на протяжении всего дня.

- Достаточное количества белка в питании совместно с физическими нагрузками препятствует потере мышечной массы. Снижение веса должно происходить за счет потери жировой ткани, а не мышц.

- Достаточное количество белка в низкокалорийных диетах при снижении веса способствует ускорению и активизации обмена веществ, а вместе с физическими нагрузками способствует увеличению мышечной массы.

•На низкокалорийных диетах с недостаточным количеством белка в большей степени проявляется замедление обменных процессов и происходит потеря мышечной массы.

•Существует серьезное заблуждение по поводу физических нагрузок. Если в рационе недостаточно белка, то интенсивные физические нагрузки не только не принесут пользу, но и могут серьезно навредить здоровью. Нельзя совмещать несбалансированные низкокалорийные диеты и интенсивные физические нагрузки.

Использование смесей с частичным замещением пищи - СЧЗП обеспечивает полный баланс питательных веществ, в том числе и по белку. Использование СЧЗП гарантирует безопасность и эффективность физических нагрузок на фоне диет.

ЛИТЕРАТУРА

1. Влощинский П.Е., Позняковский В.М., Дроздова Т.М. Физиология питания. – Новосибирск: Сибирское университетское издательство, 2007. – 352 с
2. Матюхина З.П. Основы физиологии питания, гигиены и санитарии. – М.: Академия, 2006. – 432 с
3. Популярно о питании / Под ред. А.И. Столмаковой. – К.: Здоровья, 2000. – 272 с

МАЙЛИЕВА Г.К., СЕРАЛИЕВА У.О., БАЙДОСОВА А.А. ЗАТ АЛМАСУҒА ТАҒАМ АҚУЫЗДАРЫНЫҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Мақалада тағам құрамындағы ақуыздың ағзадағы зат алмасу үдерісіне әсері қаралған. Кейбір тағамдардың қорытылып-сіңу коэффициенттері және олардағы белоктің құрамдық бөлігі келтірілген. Салмақ қуғандағы биохимиялық заңдылықтарға талдау жасалған.

Кілт сөздер: белок, зат алмасу, қорыту коэффициенті, амин қышқылы, салмақ қуу.

MAYLIEVA G.K.,SERALIEVA U.O., BAYDOSOVA A.A. STUDY OF THE INFLUENCE ON THE EXCHANGE dietary protein ESCHESTV

In the article the influence of dietary protein on the metabolism. Given the coefficients of absorption and protein content of some foods. Analyzed biochemical laws targeted at weight loss.

Keywords: albumen, metabolism, coefficient of overcooking, amine acid, decline of weight.

УДК 37.013.331.108.2

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПОДГОТОВКИ ФИЗКУЛЬТУРНЫХ КАДРОВ ПРИ ПРОБЛЕМНОМ ОБУЧЕНИИ В ВУЗЕ

ТЛЕУЛОВ Е.Э.

В данной статье автор определяет эффективные способы профессионально-педагогической подготовки студентов, также призывает специалистов физической культуры и спорта вузов в современных социально-экономических условиях не ограничиваться обеспечением определенными навыками и знаниями. Рассматриваются особенности проблемного обучения интерактивными методами при кредитной технологии.

Ключевые слова: познавательная деятельность, спортивно-педагогические дисциплины, активное обучение, проблемное обучение.

В новых социально-экономических условиях перед факультетами ставятся задачи, связанные со значительным повышением качества подготовки выпускаемых специалистов. Функции физкультурных вузов сегодня не ограничиваются вооружением будущих спортивных менеджеров, педагогов суммой знаний, умения и навыков. Поэтому проблема оптимизации профессионально-педагогической подготовки студентов на научной основе, поиск эффективных форм и методов активизации их познавательной деятельности приобретают особую актуальность и значимость при кредитной технологии обучения.

Работы ученых показывают, что система образования и воспитания в прошлом, и в настоящее время страдают не от отсутствия опыта принятия решений, а от опыта реализации, материально-технического обеспечения, принятых решений и опыта, управления процессом их реализации.

Изучение опыта работы многих физкультурных вузов показывает, что одним из серьезных изъянов в системе профессионально-управленческой и педагогической подготовки специалистов является недостаточно целенаправленное, последовательное и слабо контролируемое воспитание у студентов творческой активности и самостоятельности.

Важным условием, способствующим формированию этих качеств личности будущих спортивных менеджеров, педагогов, является построение учебно-воспитательного процесса, на базе широкого внедрения проблемного обучения, через систему поиска и решения студентами проблемных учебно-практических заданий.

Преподавателями кафедр менеджмента теоретических и спортивно-педагогических дисциплин определен опыт использования в учебном процессе основных форм и методов проблемного обучения для повышения познавательной активности студентов, которых, по мнению авторов данной статьи, может быть полезен нашим коллегам из других вузов Республики Казахстан.

Актуальная задача современного обучения заключается не только в том, чтобы дать широкое образование, но и в том чтобы научить будущего специалиста самостоятельно приобретать и постоянно углублять свои знания, сформировать у него стойкие познавательные мотивы и умения быстро ориентироваться в стремительном потоке научной информации.

Образование и обучение должны стать такими процессами, в которых мыслительная деятельность и самостоятельность студентов являются двумя взаимосвязанными сторонами. А поскольку самообразование всегда добровольно, то особое значение приобретает характер мотивов, основной из которых – познавательный интерес. Именно он активизирует познавательную деятельность в целом и психологические процессы, лежащие в основе творческой поисковой и исследовательской работы при кредитной технологии обучения.

Под активизацией познавательной деятельности студентов понимают целеустремленную работу преподавателя вуза, направленную на улучшение средств, форм и методов обучения с целью развития у них интереса, повышения активности творческой деятельности и самостоятельности в процессе приобретения профессиональных знаний и формирования умений и навыков.

Активное обучение – основной способ формирования стойкого познавательного интереса, умственной активности, творческой самостоятельности, готовности к самообразованию. Практика показывает, что чем выше уровень вызванного преподавателем у студентов познавательного интереса к содержанию занятий, тем большая ответственность предъявляется к выбору им методов обучения. Поэтому необходимо использовать методы активного обучения, предоставляющие собой совокупность способов организации и управления учебно-познавательной деятельностью студентов.

Для них характерны следующие признаки:

- тесное взаимодействие преподавателя со студентами (педагогика сотрудничества);
- активность студентов (обучаемых);
- самостоятельная выработка решений студентами (обучаемыми);

- высокая степень вовлеченности студентов (обучаемых) в учебный процесс (творческий характер занятий);
- направленность на развитие или приобретение профессиональных, интеллектуальных, мировоззренческих навыков и умений (воспитывающих характер занятий);
- сочетание коллективных форм работы студентов с индивидуальными;
- постоянная обратная связь, контроль за самостоятельной работой студентов (обучаемых).

Методы активного обучения обеспечивают и направленную активизацию психологических процессов студентов, то есть стимулируют мышление при использовании конкретных проблемных ситуаций, проведении деловых игр и практических заданий, возбуждают интерес к изучаемому предмету и вырабатывают потребность в самостоятельном приобретении заданий.

Как показывает практика работы многих вузов, наиболее плодотворное и перспективное направление коренного улучшения подготовки кадров – внедрение в учебно-воспитательный процесс активных форм и методов обучения студентов (семинарских и практических занятий, дискуссий, моделирования производственных и практических ситуаций и др.).

Их умелое применение позволит преподавателю наилучшим образом воздействовать на обучаемых, развивать их познавательную деятельность, что будет способствовать повышению качества и результативности усвоения основ курса, дисциплины.

Необходимо осуществлять дифференцированный подход к организации и проведению занятий в учебных группах с учетом профиля факультета, специализации.

Важный этап – самостоятельная подготовка студента: выполнение им конкретного методического или практического задания, работа с литературой, написание курсовых работ и т.п. Особое значение при этом приобретает организация действенного контроля за качеством подготовки к занятиям. Как правило, итоги проделанной работы обсуждаются и оцениваются на индивидуальных и групповых собеседованиях.

Необходимость внедрения проблемного обучения в современных условиях обуславливается комплексом причин. Это, прежде всего потребность в ускорении темпов обучения на основе современной компьютеризации, реализация которой невозможна без творческого усвоения и применения современных знаний, высокой культуры логического мышления. Формирование такого человека, с активной жизненной позицией – одна из основных задач, стоящих сегодня перед преподавателями вузов.

Это необходимость превращения знаний в убеждения, руководство к действию.

Проблемное обучение направлено на формирование умения мыслить. Эта система дидактической деятельности преподавателя и обучаемого (студента, слушателя), основанная на проблемно-содержательном подходе к учебному курсу и предполагающая активизацию обучающихся с помощью постановки и решения учебных проблем; деятельность, направленная на развитие творческих способностей, формирование активной жизненной позицией.

Теория и методика проблемного обучения в педагогической науке достаточно разработаны, хотя по ряду понятий до сих пор нет единого мнения. Психологической основой проблемного обучения является положение о необходимости и возможности управления процессом интеллектуального развития личности с помощью активного формирования интересов и положительных эмоций.

Наиболее активная мыслительная деятельность начинается в виде противоречий информации. Она и создает ситуацию интеллектуального затруднения, порождающую точную формулировку проблемы как первый шаг при выходе из ситуации затруднения. Общим условием, вызывающим в мышлении продуктивно-поисковые процессы, служит проблемная ситуация, которая порождает у человека найти выход из нее, подобрать правильный ответ на поставленный вопрос, правильное решение поставленных задач.

Процесс завершается субъективным открытием нового, что составляет определенный этап в творческом развитии обучаемого. Субъективным потому, что студент не сделал никакого открытия для человечества, а решил задачу, которая была новой лишь для него и для его товарищей, чем выдвинул проблему, уже решенную в науке.

Тем не менее, здесь налицо психологические процессы, характерные для творческой деятельности человека. Творческой можно считать самостоятельную деятельность студентов, которая направлена на поиск значения или способа познания, хотя конечный ее продукт не обладает социальной ценностью или новизной.

Следовательно, проблемное обучение включает создание проблемной ситуации, формулировку познавательной задачей (учебной проблемы), содержащей противоречие ограничивающей возможности готового книжного ответа. Оно включает на себя поиск, способы решения (аналитического, индуктивного и дедуктивного) и проверку принятого решения.

Под проблемными ситуациями следует понимать учебные, исследовательские задания (задачи), выполнение которых требует от студентов четкого уяснения каких-то проблем путем самостоятельного (или

под руководством преподавателя) определения круга недостающих знаний или способов, а также самостоятельного использования ранее приобретенного опыта.

Для того, чтобы ситуация действительно была проблемной, необходимы:

- строгая логика;
- богатый эмпирический материал;
- безупречная аргументация;
- анализ объективных противоречий, присущих тому или иному общественному процессу.

Такие ситуации лучше всего создаются в процессе проведения деловых игр разного типа.

При постановке проблемы нужно соблюдать педагогические требования:

- задание продумывается и с учетом познавательных возможностей обучаемых;
- задание основывается на уже усвоенных студентами знаниях и умениях;
- проблемное задание должно предшествовать фактическому объяснению материала;
- неизвестное должно составлять общую закономерность или способ действия.

Решение проблемы протекает как построение системы доказательств. Выводы должны сделать сами студенты в конце занятия, или преподаватель дает задание продумать выводы по данной теме к следующему занятию,

Для организации проблемного обучения нужно в каждой теме выделить узловые вопросы и подчинить им всю тему, затем спланировать поэтапное углубление знаний студентов по конкретным вопросам.

В процессе проблемного обучения происходит своеобразный диалог между преподавателем и студентами, которые учатся рассуждать, доказывать, вырабатывают мировоззренческую позицию.

Современный преподаватель обязан сформулировать проблему в виде задания, а затем изложить фактический материал, необходимый для его выполнения, или заранее дать студентам проблемные вопросы. Проблемная задача может заключаться в самостоятельном общении фактов, в их оценке, которую предусматривает кредитная технология обучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. – М: Просвещение, 1982
2. Герашенко И.Г. Мышление как диалог // Диалог, 1990. – №10. – с.42-43

3. Горбунов Д.Г. Психопедагогика спорта.–М.: ФиС,1986
4. Зубарев Ю.А. Использование активных форм и методов проблемного обучения в вузе.–Волгоград:ВГАФК,2006
5. Джакупов С.М. Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения: учебное пособие. –Алматы: Қазақ университеті, 2002.–117 с.

ТЛЕУЛОВ Е.Э. ЖОО-ДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Бұл мақалада автор заманауи әлеуметтік-экономикалық жағдайда дене тәрбиесі бағытындағы жоғарғы оқу орындарының қызметі тек қана келешек спорт мамандарын белгілі бір мөлшерде білім мен дағдыларымен қамтамасыз етумен шектелмеуі тиістігіне тоқталады. Сондай-ақ кредитті оқыту технологиясы барысындағы проблемалық оқытуды интербелсенді әдістерді қолдану арқылы жандандыру жолдарын ғылыми негіздеп көрсетеді.

Кілт сөздер: танымдық қызмет, спорттық-педагогикалық пәндер, белсенді оқыту, проблемалық оқыту.

TLEULOV E.E. INNOVATIVE METHODS OF TRAINING OF ATHLETIC PERSONNELS AT PROBLEM EDUCATING IN INSTITUTION OF HIGHER LEARNING

In the article authors show forms and methods of training shots of physical culture in social-economic conditions. They also underline that functions of high schools are not restricted by supporting future sport specialists with definite sum of knowledge, ability and skill; show ways of optimization of professional-pedagogical training of students on scientific basic, activation of their cognitive activity in the process of credit technology.

Keywords: cognitive activity, sport-pedagogical disciplines, hands on training, problem educating.

ЖАС ҒАЛЫМДАР ІЗДЕНІСІ

ӘОЖ 811.512

АНТРОПОНИМДЕРДІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫНАН

ЖАҚСЫЛЫҚ Ә.

Мақалада қазақ антропонимдерінің зерттелуі, қалыптасу тарихы отандық ғалымдардың еңбектері негізінде қарастырылған. Сонымен қатар ізденуші ономастикалық қабаттардың ерекшеліктеріне тоқталған.

Кілт сөздер: *ономастика, антропонимдер, жалқы есімдер, кісі есімдері, антропонимика.*

Қазақ тіл білімінің бір саласы ономастика ғылымы қазіргі таңда жақсы дамып, зерттейтін ғылыми мәселелерінің де көкжиегі кеңейіп отыр. Өйткені жаңа ғылыми бағыттар анықталған сайын зерттеу нысанын әр түрлі аспектіден қарастыру қажеттігі туындайды.

Ономастика тіл білімінің негізгі салалары болып есептеледі де, жалқы есімдердің жиынтық атауына жатады. Соңғы уақытта елімізде жалқы есімдерді зерттеу нысаны ұлғайып, дамуымен байланысты оның терминдік атауына да ерекше мән беріледі. Ономастиканың негізгі бөлімдері: топонимика (жер, су, қала атауларын зерттейтін ғылым), этнонимика (ру, ел, халық аттарын зерттейтін сала), антропонимика (адам аттарын зерттейтін сала), астрономимика (жұлдыз, аспан әлемі аттарын зерттейтін сала), зоонимика (хайуанаттар аттары). Ономастикаға тән бұл терминдердің әрқайсысы ішінара жеке-жеке тармақтарға бөлінеді. Мысалы, гидронимия (өзен, су, көл атаулары), оронимия (тау, төбе, шың атаулары), ойконимия (елді мекен атаулары) болып сараланады.

Антропонимика (грекше *anthropos* – адам, *опута* – ат) – адамдардың өзіне меншікті есімдерін, аты-жөнін, жалған, бүркеншік, жасырын аттарын, ру аттарын – антропонимді зерттейтін ономастиканың тармағы. Антропонимика сонымен бірге әдеби шығармалардағы антропонимдер мен ауыз әдебиетіндегі кейіпкерлердің аттарын зерттейді.

Әрбір этностың әр дәуірде өзіне тән антропонимиконы (есімдер тізімі) қалыптасады. Антропонимдердің жиынтығы антропонимия деп аталады.

Қазіргі кезде ономастикада, әсіресе, қазақ ономастикасында атауларды тарихи-диахрониялық бағытта қарастырудың да маңызы артып отыр десек қателеспейміз. Соңғы уақытта жазылған ғылыми зерттеулердің көпшілігі онимдерді синхрониялық аспектіден қарастыратыны да шындық. Қазақ

тіліндегі кісі есімдерінің семантикалық қыры мен уәждемелік сипатын айқындау үшін, ең алдымен, олардың зерттелу жолына көз жүгірту қажет.

Түркі тілдеріндегі кісі есімдері жайлы алғашқы зерттеулерді ХІ ғасырдың ескерткіші Махмұт Қашқаридың «Диуани лұғат ит түрк» сөздігінен кездестіреміз [1; 25-28 бб.].

Ғұлама ғалымның «Түркі халықтарында жиі кездесетін есімдер мен құрметті лауазымдар» деп аталатын бөлімде барлығы 73 кісі есімі берілген. Бұл кісі атауларының кейбіріне автор жай ғана ерлердің есімі, адамның есімі деп анықтаса, кейбірін белгілі ақынның есімі, ханның аты-жөні, нағыз батырдың аты, күндерге қойылатын атау деп түсінік беріп отырады. Айталық, *Атыш, Утуш, Әби, Әрув, Өтеміш, Сәлім, Бано, Болуч, Агша, Қулуч, Тоқуш, Тәкіш, Қумуш* т.б. сияқты есімдерді тек ерлер есімдері, адамның аты деп, ал *Тарым, Жыуы, Құлбақ, Узук, Өгә, Йугуруш, Чувы, Тегін, Сагун, Тойын* т.б. сияқты кісі есімдеріне біраз ғылыми және әлеуметтік жағынан түсінік берілген [1; 25-28 бб.].

Бұлардан байқағанымыз, М.Қашқари атау туралы жай ғана хабар беріп отырған жоқ, сонымен бірге кісі есімінің қойылу уәжін де көрсетіп отыр. Әрбір кісі есіміне берілген ғалым түсініктемесі қазіргі кездегі ғылыми теория бойынша оның негіздемесі, уәждемесі ретінде қабылдана алады.

Профессор Қ.Қ.Жұбанов «Из истории порядка слов в казахском языке» атты мақаласында біріккен тұлғалы кісі есімдерінің синтаксистік құрылысына ерекше назар аударып, жан-жақты талдау жасаған. Мұнда сөз тіркестерінің қазіргі қазақ тіліндегі жағдайына, онда негізінен зат есімнің алдында анықтаушы сөз келетіндігіні заңдылық екендігіне тоқтала отырып, көне тіліміздегі сөздердің тіркесуінде үнемі осы тәртіптің сақтала бермейтіндігін айтады. Қазіргі тілімізде кездесетін *Күнсұлу, Таңсұлу, Таңжарық, Айжарық* т.б. сияқты сөздердің тіркесу қабілетіне назар аударады.

Ал Ғ.Айдаров «Күлтегін ескерткіші» атты көптеген кісі аттарын келтіріп, олардың кім болғандығына, қандай тарихи адам болғанына түсінік береді [2].

Ғалым Т.Жанұзақ өзінің «Қазақ есімдерінің тарихы» атты зерттеуінде кісі есімдерінің құрылымдық ерекшелігіне мән беріп, толық зерттеген [3].

Есімдер атадан балаға, баладан ұрпаққа қойылып, кейінгі дәуірлерге жетіп отырады. Ондай есім сөздер арқылы тіліміздің өткендегі тарихын, көне сөздік құрамын, грамматикалық құрылымын біліп, толық мағлұмат алып отырамыз. Қазіргі сөздік қорымызда, яғни әдеби тілімізде қолданылмайтын кейбір сөздердің тек кісі есімдері ретінде ғана сақталғаны мұның толық айғағы бола алады. Мысалы, антропонимдер: *Бүке, Ардақ, Байсал, Ботбай, Ораз, Қожық, Сүгір, Тумыш* т.б. тек кісі аттары ретінде болмаса, қазіргі

әдеби тілімізде жеке мағыналы сөз, тұлға ретінде кездеспейтіні анық. Бұл сияқты көне есімдер тілімізде орасан мол.

Т.Жанұзақ пен Қ.Рысбергген өздерінің «Қазақ ономастикасы: жетістіктері мен болашағы» еңбектерінде «Антропонимия – социолінгвистикалық зерттеу нысаны» деген тақырыппен осы ғылымның болашақтағы даму жолдарын көрсетеді. Авторлар «жалқы есімдердің әлеуметтік өресін» зерттеу қажеттігін көрсете келіп, былай деп жазады: «Кісі атының мағынасы сөйлеу тілінде, белгілі бір ұжымда, әлеуметтік мәтінде екендігін анық көреміз» [4; 44 б.]. Кісі аттарының тіл тарихы үшін ғана басты дерек емес, сонымен бірге халық тарихы үшін де аса құнды екенін атап көрсетеді.

Ғалым М.Мырзахметұлының пікірінше, Тұранның қарашаңырағына ие болған қазақ жерінде ономастикалық атаулардың, антропонимдердің жеті қабаты жатыр. Ол қабаттарда біздің жерімізді басып өткен отаршылдардың қанды ізі жатыр. Автохонды халық өзі жайлаған атамекен, туған жеріне етене сіңіп, оның табиғи болмысын жан-жақты танып, ол жердегі ономастикалық атауларды қалыптастырады. Мұны халықтық топонимдер дейміз. Жерімізде болып өткен ономастикалық атаулардың тарихи-әлеуметтік сырына қаныға алмаймыз. Ол қабаттар: қытайлық, парсылық, қалмақтық, орыстық (яғни бүгінгі европалық) ономастикалық қабаттар деп атаймыз.

1. Қытайлық қабат, яғни гүндер мен түрік қағанаты заманында қытайлық топонимдер, этнонимдер, антропонимдер дендей алмады, бірақ мардымсыз болса да, іздерін қалдырмады. Мысалы, Масы, Хун, Тянь-Шань т.б.

2. Парсылық қабат кезінде біздің ой санамызда айтарлықтай ономастикалық іздер қалды. Ол «Авеста» мен «Шаһнама» дастаны мен кейінгі әдебиеттерде (б.з.д. VІІ ғ. мен ХІХ ғасыр арасында) көрінісі айқын байқалады. Мысалы, Афрасиаб, Рустем, Тахмина, Салар, Далберзин, Таһир, Зухра т.б.

3. Гректік қабатта, яғни Ескендір жорықтары заманында да ономастикалық атаулардың ізі бірлі-жарымды ұшырасып отырады. Мысалы, Ескендір қайтқан төбе, Ескендір-нама, Александрия т.б.

4. Арабтық қабат (VІІІ – Х ғасырлар) біздің ой санамызда терең із қалдыруымен әрі түбірлі өзгеріс жасауымен тарихи жадымызда орнығып қалды. Бұған Наршаһи мен Абайдың еңбектері дәлел. Арабтар заманында этнонимдер, топонимдер, антропонимдер қатты ауытқып, түбірлі өзгерістерге ұшырады.

5. Монғолдық қабатта да бірлі-жарым іздер қалды. Монғолдар үш жүз жыл билік еткенімен, олар жергілікті халыққа сіңісіп, өзі ассимиляцияға түсіп

кетті. Мұның себебі, Шыңғысхан империясының жергілікті халықтың тіліне, дініне қол сұқпау саясатын ұстануында жатса керек.

6. Қалмақтық қабат (XII – ХҮІІ ғасырлар). Қалмақтардан да іздер қалды. Мысалы, біздің жерімізде қалмақша 250-ден астам топонимдік атаулардың қалуы осының айғағы. Екі империяның айдап салуымен, яғни жабайыларды жабайылардың қолымен қыру саясаты әсерінен қалмақ мемлекетінің жойылып кетуі, қалмақтардың ассимиляцияға ұшырап, өзге халықтарға сіңісіп кетуі – тарихтың қасіретті бетіне жатады.

7. Орыстық-европалық қабат (ХҮІІ – ХХІ ғасырлар) ең қатерлі, аса күрделі әрі саяси сыры тереңде жатқан ономастикалық қабатқа айналды. Бұл әдебиетте Қожаберген жыраудың «Елім-ай» дастанында терең танылып, жырға қосылды. Кеңестік дәуірдегі тоталитарлық ономастиканың орнығу сыры әшкереленді [5; 15-б.].

Тілдердің қай-қайсысында болмасын, зат есімдер үлкен екі топқа, яғни жалқы есімдер мен жалпы есімдерге бөлінеді. Жалқы есімдердің бір саласы антропонимика ішінара фамилия, әке аты, лақап ат, бүркеншік аттар болып бөлініп, бір тілге тән антропонимиялық жүйеге жатады.

Антропонимдер адамзат қоғамында маңызы зор, рөлі үлкен. Антропонимика ономастиканың кісі аттарын зерттейтін негізгі бөлімі болып есептеледі.

Антропонимияның ғылым ретінде өзіндік зерттелу тарихы, ғылым ретінде даму жолы, негізі бар.

Қазақ есімдері туралы алғашқы мақалалар ХІХ ғасырдың екінші жартысынан шыға бастаған. Ондай алғашқы мақалаларға А.Е.Алекторовтың, А.Диваевтың мақалалары жатады. Бұл екеуінің де көлемі шағын, материалы жұтаң болуына қарамастан, алғашқы бастама ретінде маңызы зор, жоғары бағаланды. Қазақ антропонимикасы туралы кейбір пікірлер, азды-кем этимологиялық талдаулар В.В.Бартольд, Ш.Уәлиханов, В.И.Даль, Н.Ильминский, А.И.Самойлович еңбектерінде де кездесіп отырады. Бірақ ол кезде оны ғылым ретінде терең зерттеу, жолға қою жұмысы қолға алынбаған еді.

Профессор Қ. Жұбанов «Қазақ сөйлеміндегі сөз тәртібінің тарихынан» деген еңбегінде біріккен тұлғалы кісі есімдерінің синтаксистік құрылысына ерекше назар аударып, жан-жақты талдау жасайды. Автор біріккен тұлғалы кісі аттары компоненттерінің орын тәртібін, синтаксистік құрылысын тексере отырып, олардың тілдік грамматикалық құрылысының даму жайын, өзгеру сатысын, сонымен қатар бұл жөнінде бірден-бір құнды материал болатындығын көрсеткен. Тіліміздегі *Қойлыбай*, *Малдыбай*, *Жылқыбай*, *Сыырбай*, *Түйебай* секілді есімдердің мағыналық әрі құрылымдық жағынан бірдей еместігін аса көрегендікпен байқаған. Мұндағы лингвистикалық

заңдылықтың сөз тәртібіне, оның орналасу принципіне сай болатыны еңбекте терең талданады. Жоғарыдағы біріккен тұлғалы есімдердің компоненттеріндегі бай сөзінің, біріншіден, мағынасына байланысты, екіншіден, зат есім, не сын есім ретінде қолданылуына орай, бірінші не екінші компонентте тұратынын көреміз [6].

Ғалымның бұл еңбегі қазақ антропонимика тарихында мәні зор тұңғыш еңбек санатына қосылды. Кісі аттары мен фамилиялары туралы алғашқы мақалалардың бірі І.Кеңесбаев қаламынан туған еді. Бұл мақалада қазақ есімдерінің дара, біріккен тұлғалары, араб-иран тілдерінен енгендер, фамилиялардың қосымшалары және олардың жазылуы, орфографиясы сөз болады. Кісі аттарының сөздік қорға тәндігі, жеке зерттеу нысаны болатыны және оларды шығу, қойылу ретіне қарай топтастыру, жіктеу мәселелерін профессор С.Аманжолов мақаласынан да көреміз. Көне түркі есімдері туралы Ғ.Мұсабаев, Ғ.Айдаров өз еңбектерінде көптеген материалдар берген. Тілдегі сөздер мен кісі аттарының жасалу заңдылықтарындағы ұқсастық, ондағы кішірейткіш, еркелеткіш, ұлғайтқыш жұрнақтарының қызметі, өзіндік ерекшелік сипаттары бар.

Онимдер туралы Г.Б.Мадиеваның «Имя собственное в контексте познания» атты зерттеу еңбегінде онимдер функционалды-прагматикалық, әлеуметтік лингвистикалық, когнитивтік аспектіден қарастырылады [7].

Ал Н.Асылбекова өзінің «Кісі есімдерінің уәжділігі және танымдық сипаты» деген диссертациялық жұмысында антропонимдердің сөзжасамдық сипаты мен ішкі мағыналық құрылымына, уәжділік сипаты мен әлеуметтік ерекшеліктеріне кеңінен тоқталады [8].

Қазіргі қазақ тіліндегі антропонимдерді Т.Жанұзақ, В.У.Махпиров, Е.Керімбаев, Г.Мәдиева, Ұ.Мұсабекова, З.Жанғабылова, Б.Тілеубердиев, Н.Асылбекова, Ф.Әшімханова т.б. ғалымдар өз зерттеулеріне түрлі дәрежеде өзек етіп алған.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қашғарий М. Девони луғотит турк. – Тошкент, 1963. – 3-т, 128-б.
2. Айдаров Ғ. Күлтегін ескерткіші. Алматы. – 1996
3. Жанұзақов Т. Қазақ есімдерінің тарихы. – Алматы: Ғылым, 1971. – 218 б.
4. Жанұзақ Т., Рысбергел Қ. Қазақ ономастикасы: жетістіктері мен болашағы. – Алматы: «Азия» баспасы, 2004. – 128 б.
5. Мырзахметұлы М. Қазақстан ономастикасының тарихи-әлеуметтік мәселелері // Қазақ ономастикасының өзекті мәселелері: Республикалық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. – Астана, 2004. – 12-19 бб.
6. Жубанов К. Исследования по казахскому языку. – Алматы: Ғылым, 1966.
7. Мадиева Г. Антропоцентрический подход в современной теоритической ономастике // Қазақ ономастикасының өзекті мәселелері: Республикалық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. – Астана, 2004. – 107-115 бб.

8. Асылбекова Н. Кісі есімдерінің уәжділігі мен танымдық сипаты: филол. ғыл. канд. автореф.: 10.02.02. – Алматы, 2006. – 29 б.

ЖАКСЫЛЫК А. ИЗ ИСТОРИИ ИССЛЕДОВАНИЯ АНТРОПОНИМОВ

В статье рассмотрены исследование, история формирования казахских антропонимов на основе научных трудов отечественных ученых. Также приведены особенности ономастических слоев.

Ключевые слова: ономастика, антропонимы, собственные имена, имена людей, антропонимика.

ZYAKSILIK A. FROM THE HISTORY OF THE STUDY OF ANTHROPNYMS

In the article the study of the history of the formation of the Kazakh anthroponyms on the basis of scientific works of Russian scientists. Also the features of onomastic layers.

Keywords: *onomastics, anthroponyms, personal names, names of people, anthroponymic.*

УДК 81'255-057.875

**THE SIGNIFICANCE OF THE EFFECTIVE CRITICAL THINKING
INTEGRATION INTO THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING
ENVIRONMENT**

MUTALIYEVA D.A.

The article focuses on effective implementation of critical thinking development in the context of foreign language teaching. The article analyzes numerous definitions of critical thinking strategies and critical incidents to integrate in teacher excellence and teaching process. The study is based on the belief that the effective critical thinking is promoted when students work with self-directed projects.

Keywords: *critical thinking, foreign language teaching, development, critical thinking development strategy, project.*

In the era of digital age, with a rapid stream of new technology, a great number of educational aims remain unchanged. One such aim is developing the ability to think critically. The theme reveals the issues of critical thinking as a highly valued notion in all fields of study. To start with, I'm going to present my conceptualization of the concept of thinking in the context of teacher professional development basis. Throughout history critical thinking served a long way as a start up to the development of higher level of thinking, which is by all means helpful in teaching practice of a teacher around the world. Every educational institution aims to produce a graduate with critical thinking abilities. Taking this

fact into consideration, critical thinking remains highly valued ability of any society.

On reflection, I've made up my mind to write about the basic notions and information of the concept of critical thinking which have been rather informational and practical for a foreign language teacher and be for a common individual.

Firstly, by Richard Paul and Linda Elder, it has become quite evident that this notion is not new one with a history of more than 2500 years [1, p. 6]. Secondly, the people who consider themselves critical thinkers without any attempt to make endeavor for acquiring this skill are self-deluded, not realizing that it is a process of lifelong-learning and self-improvement. The next characteristic of critical thinker by Edward Glaser, that is rather helpful in everyday social life, is the ability to stand ones ground in a very argumentative and effective way [2, p. 3]. An ancient Greek scholar Socrates (470-399 BCE) sought to develop critical thinking skills when he used his method of questioning to develop human thought; he sought to make his students more reflective about their lives [3, p. 17].

In his book, *How We Think*, Dewey writes that learners should be reflective about their learning and thinking. Dewey suggested that critical thinking or reflective thinking to be one of education's principal aims [4, p. 12].

One more striking but true concept, by Steven D. Schafersman, corresponds to the wide-spread community tendency to discourage critical thinkers [5, p. 26]. Most people even do not try to possess this quality living in their comfortable zones where others think for them.

After analyzing numerous definitions, we come to know that critical thinking is to be included into teaching process and used as a method for teacher excellence strategy. Despite the diversity of views, critical thinking embodies the highest level of thinking to be incorporated into the current methods of teaching.

Furthermore, I also agree that we have heard and might run into critical thinking before, but it is not easy to collect our ideas in one stream. It is also true that we should benefit from this quality themselves and not to study it for others appraisal or acknowledge. Being able to express your ideas, to prove your background or even to defend yourself comprises all necessary components of critical thinking. I believe that the half of success in most discussion consists of keeping to the topic by clear and concise language, powerful argumentation.

Furthermore, I have the similar opinion about the process of developing critical thinking. Certainly, it would be perfect to be taught by qualified instructors. However, life circumstances wish to be much better. If one does not have a teacher self-learning and social environment may partially substitute this educational gap.

Next, as all of us are engaged in teaching, we should not forget about our primary aim to educate students. In this light, the most beneficial teaching process

is the one implemented through critical thinking development. I suppose independent learners with objective thinking and reasonable mind will contribute to the formation of new generation of free critical thinkers. Critical thinking leads to the fair judging and analyzing one's own drawbacks in order to improve them. If our students apply this strategy in the course of their life, they will successfully solve not just educational, but as the active citizens all vital problems existing in the society. In this respect, it is relevant to consider Bloom's taxonomy and Dr. Paul's system framework for critical thinking. The current situation in critical thinking progress has been available due to the existence of these systematic organizations of the theoretical background to the issue.

Firstly, I would like to admit its high benefit of this framework for developing students thinking strategies. The hierarchical model of cognitive levels of thought inspires students to develop mental activities accordingly. On the lowest levels we gain knowledge, comprehend it and try to apply. Whereas the highest levels teach us implement more critical thinking as to analyze, synthesize, and evaluate the outcome and further perspectives.

The affective domain helps us to direct our emotional and psychological attitude and perception of the surrounding world, and to direct our mental activities accordingly. If we run into unknown realia or concept, a deep command of the affective thinking model empowers us to receive the phenomena, understand it, and react and make our own judgments, what leads to organizing and establishing a set of values necessary to think critically.

I suppose that these frameworks serve as a brief structure to organize and systematize the critical thinking from different aspects, such as cognitive, affective etc. Thus introducing with these models enables us to construct our personal and helpful learning strategies.

The next significant point in our review is a matter of questioning. It is believed as one of the essential part of critical thinking strategy. Questioning has been used as a teaching instrument since ancient times. This tendency is proved by the term Socratic question derived from the great teacher Socrates, who taught his students by questioning. But what has changed since that time? We still ask a lot of questions. In my opinion, education is changing from being totally teacher-centred to student-centred. Previously we the knowledge was assessed by the ability to learn and memorize, nowadays teaching is more autonomous, competent based. We should instruct students to implement knowledge in real life. In this case I suppose we should change the quality and types of questions to more thought-provoking, critical ones.

As J.T.Dillon mentions teachers should involve students in questioning, and step aside [1, p.14]. What is clear for me, that I must be a facilitator of high quality questioning and reasoning, I should use questioning in order to stimulate students

for further researches, teach them to apply learning material not just in the classroom context and to get excellent mark.

After analyzing the above mentioned strategies, it has become evident that the number of questions does not always meet the standard. The fewer one asks ready-made questions for memorizing, and instead if one but challenging question is put to ponder over, the higher will be the results. The next problem of all teachers is timing. We are always in hurry to instruct more and more, not allowing students to give feedback (not to fail with curriculum, plan). Further is the matter of group members' respect and attention to each other. Here there is also found the common mistake. Students are engaged in their own responses tend not listen to each other. A teacher is the only listener. There is a fashion that if a teacher less talk it means that he is not competent. Unfortunately, it is true in our local context. You must immediately answer all students questions, if not you are considered less intellectual. However, teacher is to talk less but navigate by careful planning a lesson. The last prompt, rather useful for me, is a matter of writing. Writing can help to organize ideas in one direction, to collect ideas.

To bring critical thinking to classes, identifying strategy to promote learners is important in order critical thinking to be applied in a practical way. There are many ways to motivate students for being engaged in critical thinking process. This study is based on the belief that critical thinking is promoted when students work with self-directed projects, over an extended period, supported by the computer. It focuses on real-world issues, and aims to encourage communication skills, reflection and critical thinking. The first thing before starting a project is to make a structural plan, set goals, time-frame, analyze relevant material, give evaluation. These steps should be explained in a concise way before students. However, students are to hold a project self-directly. Further, there is an outline in brief based on my teaching experience. The task of the project was to implement a plan of avoiding learning constraints. A student had to choose a learning difficulty in his studies. It could be a skill or ability, a frequently used mistake.

Then, students follow the following steps in order to complete a project:

1. Decide what you would like to avoid in your learning process.
2. Identify a strategy to explore the difficulty you are interested in.
3. Talk to people who have got rid of the same difficulty.
4. Decide what kind of support you will need.
5. Select a peer or peers to work over the set problem.
6. Set realistic goals and establish a time frame
7. Evaluate what you have learned and share the results with others.
8. Give a summary of the project.

There were given the following possible ways to disseminate the results of the project among the other learners:

- A brief written report of the project, which can be made available to anyone interested.
- A lunch-time or other form of presentation to peers.
- An account of the project in a newsletter or e-mail forum.
- A presentation at a student's conference.
- An account of the activity in a student's magazine or journal.
- A workshop exploring issues in carrying out project course.

In this activity while developing critical thinking, students are active constructors of their learning process with a great many advantages. First benefit, to admit is a promising self-directed learning and critical thinking development after the project completion. Secondly, this activity description corresponds to the perspective opportunities for learners as being an expertise in the spheres of research making and lifelong learning. As a matter of fact, current educational situation in our region demands a new wave of competent specialists to realize the state programs which will meet the needs of the global standards of teaching and growing international demands to the system of learning. Thus, after introducing with the critical thinking strategies, I felt strongly about to implement its positive opportunities. The advantageous outcomes of these strategies vary from gaining a refreshment of the theoretical knowledge to acquiring new innovative practical competences and abilities, which may be rather useful and relevant for learners' future career development. In addition to previous considerations, I should admit enhancing my teaching experience and establishing new innovative methods and techniques of critical thinking development, introducing with their benefits and opportunities, which I am strongly supposed to integrate further in the local context. The global trends in secondary education concern every teacher. Thus, it is proposed to integrate critical thinking in every teaching environment.

REFERENCE

1. R.Paul, L.Elder, The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools, Foundation for Critical Thinking Press, 2008.
2. Edward M. Glaser, An Experiment in the Development of Critical Thinking, Teacher's College, Columbia University, 1941.
3. Paul R.W. Critical thinking and the critical person // Thinking: Report on research. Hillsdale (N.Y), 1987.
4. Dewey J. How we think. - Boston, etc., 1933.
5. Колкер Я.М., Устинова У.С., Еналиева Т.М. Практическая методика обучения иностранному языку. – Москва: изд-во Academia. 2004.

МУТАЛИЕВА Д.А. СЫН ТҮРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ӘДІСІН ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНЕ ТИІМДІ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Бұл мақалада шетел тілін оқыту жүйесінде сындарлы ойлау қабілеттерін дамытудың маңыздылығы қарастырылып, негізгі бағыттары мысалдармен түсіндіріледі. Білім алушылардың кәсіби деңгейін көтеру мақсатында сындарлы ойлау әдістері іс-тәжірибеде көрсетіледі. Сындарлы ойлауды дамытудың артықшылықтары мен негізгі талаптары қарастырылады.

Кілт сөздер: сындарлы ойлау, шетел тілін оқыту, дамыту, сындарлы ойлауды дамыту стратегиясы, жоба.

МУТАЛИЕВА Д.А. ЗНАЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ ИНТЕГРАЦИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В данной статье рассматривается вопрос о значимости внедрения и эффективного применения критического мышления в среднем образовании. Практически применяются методы и приемы развития критического мышления в целях повышения профессионализма студентов.

Ключевые слова: критическое мышление, обучение иностранному языку, развитие, стратегия развития критического мышления, проект.

УДК 81'27: 316.772.2

РОЛЬ ТРАДИЦИЙ И ОБЫЧАЕВ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ КАРТИНЫ МИРА

ШОРАБЕКОВА М.Н.

Статья посвящена описанию казахских обычаев и традиций, которые нашли отражение в национальной картине мира. На территории Южного Казахстана проживают представители многих этносов, у каждого из которых свой язык, своя культура, свои традиции и обычаи, знание которых является необходимым условием для успешного межкультурного общения.

Ключевые слова: традиции, обычаи, межкультурная коммуникация, невербальная коммуникация, национальная картина мира, менталитет.

Одной из проблем теории межкультурной коммуникации на современном этапе является проблема культурного диалога, в котором любовь к родной культуре, традициям и родному языку сочетается с терпимостью и уважением к другим языкам и культурам.

Каждый народ имеет свои обычаи и традиции, характеризующие только его национальные особенности и черты, раскрывающие его национальную сущность. Традиции вырабатываются в длительном историческом развитии, в процессе многообразной трудовой и культурной деятельности каждого народа. Со времени возникновения человеческого общества прогресс

цивилизации происходил благодаря тому, что от поколения к поколению, от коллектива к отдельному человеку систематически передавались знания, трудовые навыки, нормы поведения, материальные или духовные ценности. Каждым новым поколением это усваивалось, применялось в жизни, развивалось и дальше передавалось последующим поколениям. В ходе исторического развития сложились и утвердились разнообразные формы, способы и механизмы сохранения и передачи социального опыта, которые в совокупности и называются традициями. Традиции, являясь социальными отношениями, т.е. родовой сущностью человека, проявляющейся в конкретных многообразных формах поведения людей, в их взаимных отношениях между собой, имеют не только воспитательное, но и познавательное значение.

В специфике общения проявляется национальный характер. Чуваши, например, очень сдержанны в проявлении своих чувств. Поцелуев никто не видит. Мать, кормя младенца, целует его в макушку, начнет ребенок ходить – самая нежная ласка – гладить по голове, старше станет – по спинке нежно похлопает (чаще это делает бабушка, нежели мать). Отличительная особенность тувинцев и немцев – доброжелательность, доверительность в общении [1, с. 52].

Традиции как бы организуют связь поколений, на них держится духовно-нравственная жизнь народов. Преемственность старших и младших основывается именно на традициях. Чем многообразнее традиции, тем духовно богаче народ. Ничто так не объединяет народ, как традиции. Достижение согласия между традицией и современностью становится всё более животрепещущей проблемой науки. Традиции не довлеют над людьми как некие формы, чуждые им. Например, в жизни казахского народа традиции заменяли, по существу, не только образовательно-воспитательные, но и правовые нормы.

Обычаи народа, сохранившиеся с давних пор, передаваемые от отца к сыну, традиционные установления и нормы общежития сформировались в результате долгого исторического пути, пройденного народом, выступая условием, залогом жизнеобеспечения и выживания этноса. Издревле образ жизни казахов был кочевым. Народ создал и передал через поколения богатейшее духовное наследие. Привычки кочевой жизни, веками складывавшийся хозяйственный уклад, древнеязыческие обряды, элементы шаманизма образовали традиционно-бытовую культуру общения казахского этноса, в содержании которой отражена его мудрость. На морально-нравственные нормы поведения казахов оказали влияние следующие факторы:

- повседневный жизненный опыт, бытовые отношения;

- морально-этнические ценности, унаследованные от предшествующих поколений;
- связь с микро- и макросредой цивилизации (семья, род, село (аул), район, город);
- факторы религиозного характера;
- контакты с другими народами: русскими, узбеками, монголами, киргизами, бурятами, алтайцами и др. [2, с. 36].

Важнейшее место в народном этническом кодексе казахов занимает почитание старших, олицетворяющих мудрость и являющихся хранителями житейского опыта и этнического поведения. В связи с этим требовалось безоговорочное выполнение указаний старших, хранились ритуалы приветствий, которые характеризуются почитанием и уважительным отношением к старшим. С этим связаны правила, которым должны следовать дети: перед старшим не проходи: вырастешь – никто уважать тебя не станет; не вмешивайся в разговоры старших и не подслушивай, выйди и не мешай, иначе станешь глухим; со старшими (и с родителями в том числе) разговаривай только на “вы” и многие другие [2, с. 37]. Это высший принцип поведения, следуя которому, можно достичь успехов в жизни и завоевать авторитет окружающих. Об этом свидетельствуют народные казахские пословицы: *К молодому дереву прислоняясь, старое дерево стоит; Как отблагодаришь отца, так отблагодарят тебя твои дети; Слово старца – лекарство; Слово старца – мед* и мн. др.

Так как наиболее уважаемыми людьми всегда считались учителя, то при обращении к ним обычно добавляли такие слова, как *ағай, апай*, означающие «старший брат», «старшая сестра». В народе говорят: «Сын, не почитающий отца не будет настоящим гражданином», и аналогичных поговорок множество. Вежливое и почтительное отношение к муллам и другим деятелям религии считалось наиболее важным. Эти традиции строго соблюдались во всех регионах Казахстана.

Почитание старших, поддержка младших, оказание гостеприимства незнакомому путнику, способность без суда и тюрем находить справедливое решение в спорах свидетельствует о том, что взаимоотношения казахов были основаны на принципах нравственности и гуманизма. Основа такого мировоззрения изначально была заложена в традициях, культуре и повседневном быту степняков.

Уважение старших является важным принципом в общении и представителей корейской диаспоры, проживающей на территории Южного Казахстана. За обеденным столом младший не возьмет ложку или вилку, пока это не сделает старший по возрасту. Если младший подает что-либо старшему, то он делает это правой рукой, а левой обязательно придерживает

локоть правой руки. Считается грубым нарушением этикета, если младшие принимают алкогольные напитки в присутствии старших [3, с. 150].

Традиции играют важную роль в воспитании казахской молодежи. Пройдя через испытания временем, они служат основой формирования национального самосознания. Казахи всегда придерживались мнения, что традиции не являются чем-то незыблемым и претерпевают изменения в ходе истории. Об этом свидетельствует народная мудрость: «У каждой эпохи свои законы, как и в горах – свои животные». Каждое новое поколение стремится поддерживать лучшие традиции, что дает возможность помнить о своих корнях, истоках, чтить память своих предков.

Казахи всегда славились своим гостеприимством, которое является неотъемлемой и важнейшей чертой характера степняков. Казах стремится выполнять пять основных заповедей предков, одна из которых – встречать гостя как посланника бога. Это подтверждается поговоркой: «Один из сорока гостей – Кадыр (имя пророка), один из тысячи – Уали (имя пророка)». Гостю стараются угодить, накрывают хороший стол, получают его благословение. В давние времена путники, странствующие из аула в аул, приносили с собой последние новости, весточки от близких и знакомых, тем самым поддерживали связь между отдаленными селениями. Провожая гостя, хозяева напутствуют его добрыми пожеланиями и собирают в дорогу угощения.

Казахи обязательно соблюдают еще одну древнюю традицию, являющуюся символом гостеприимства и добросердечного отношения к окружающим – заваривание свежего чая. Следует отметить, что до тех пор, пока гостя не напоят чаем, его не расспрашивают о делах. «Не напоив путника, не спрашивай о деле», – гласит казахская пословица.

Рассматривая философское миропонимание казахского этноса, А. Сейдимбек отмечает, что «общие для всех тюркских народов, в том числе и для казахов, обычаи, этнические особенности имеют главным стержнем нравственность, а это качество тесно связано с кочевой жизнью, культивированием четырех видов скота. У людей, выращивающих злаки, овощи, и у людей, разводящих животных, психика и сознание, отношение к миру – разные. Определенный образ жизни и хозяйственная культура указывают не только на самобытность этнической культуры, но и укрепляют этнопсихологические особенности народа» [4, с. 248].

Процесс усвоения культуры, традиций, обычаев и обрядов является результатом активной социальной деятельности индивида по отношению к предметам духовной и материальной культуры. Эта деятельность многообразна и разнообразна, ее можно рассматривать как некоторый набор социальных ролей личности, усваивающей культуру. Другими словами,

наблюдается культурная интерференция. Все это в целом формирует «региональную культуру общения, составными частями которой являются культура речи, культура речевого этикета, культура поведения, культура мышления» [5, с. 15]. В условиях многонационального общения в Казахстане происходит взаимовлияние различных культур. Представители того или иного этноса усваивают не только свою родную культуру, но и национальную культуру казахов через призму своего родного языка. Как отмечает Шайбакова Д.Д., «общность культуры способствует аккумуляции сходных коммуникативных стратегий, общих принципов речевой культуры, формирует диапазон смыслов, объединенных текстами – у языковой общности общие системы прецедентов и правил – и определяет традиции» [5, с. 15]. В качестве примеров автор приводит случаи, когда русские используют молельный жест казахов – руки, поднесенные к лицу – в ситуации поминок, по окончании ритуального застолья.

Человек, впервые попавший к столу в казахской семье, удивляется и не понимает поступка сидящих за столом, когда они, напившись чаю, переворачивают пиалу вверх дном или прикрывают ее ладонью. По казахскому обычаю, чай нужно наливать в небольшую пиалу так, чтобы он только покрывал дно. Младший по возрасту следит за гостями и постоянно наливает свежий чай до тех пор, пока сидящий за столом не подаст описанный знак, т.е. не прикроет пиалу рукой. Не совсем понятен и вызывает удивление у русского представителя общения жест казаха, когда он, закончив трапезу, заворачивает край скатерти [3, с. 151]. В русской культуре такой жест не принят, а в казахской распространен и выражает благодарность за угощение и сигнал к тому, что со стола можно убирать пищу.

В процессе выполнения эксперимента, проводимого на территории Южного Казахстана В.Д. Нарожной, было отмечено, например, как корейцы, угощая чаем или кофе гостя, соблюдают при этом определенный обязательный ритуал, который заключается в том, чтобы подать чашку правой рукой, а левой придерживать локоть своей правой руки. Движения рук при этом должны быть неторопливыми, плавными, грациозными. Именно такое поведение хозяйки дома выражает почтение, глубокое уважение гостю.

Недопустимым считается поведение человека, зашедшего в дом казаха и не отведавшего предложенного угощения. «Если гость торопится и не может принять приглашения, то он должен отщипнуть и съесть кусочек хлеба, показывая этим не только свое расположение к хозяевам дома, но и уважение национальных традиций и обычаев представителей другой культуры. Христианину следует знать, что хозяин дома не выходит встречать

и никогда не провожает людей, пришедших выразить соболезнование по поводу умершего родственника: это не принято у мусульман» [3, с. 152].

Близкое соседство казахов и русских, несомненно, отложило отпечаток на русско-казахстанский этнокультурный диалог, на взаимодействие и взаимовлияние национальных межэтнических отношений. Эти отношения проявляются как в официальном общении, так и в быту. Например, в казахском узусе более четко, чем в русском, обозначены отношения начальник – подчиненный, старший – младший. Старшего по возрасту, должности или званию принято приветствовать, вставая ему навстречу. Так ведут себя не только казахи, но и представители русской диаспоры, как женщины, так и мужчины. Другое поведение в таких ситуациях недопустимо, как невозможно и то, чтобы младший перебивал старшего, был лидером в ситуации общения. Длительные культурные контакты русских с казахами наложили своеобразный отпечаток и на их манеру одеваться. Русские женщины не пренебрегают броской блестящей одеждой в официальном, деловом общении. Строгие, практичные темные костюмы уступили место блестящим тканям, ярким нарядным свитерам и блузкам.

Национальная специфика речевого этикета в каждой стране чрезвычайно ярка, потому что на неповторимые особенности языка здесь накладываются особенности обрядов, привычек, всего принятого и не принятого в поведении, разрешенного и запрещенного в социальном этикете. Степень культурности людей и народов можно измерить тем, насколько активно они противостоят процессу исчезновения ценных народных традиций, насколько направлены они ищут способы сохранения и возрождения утраченных сокровищ. Только возрождение традиций может приостановить губительный процесс духовных потерь, деформаций, деградации.

Традиции, таким образом, имеют определяющее значение в народной судьбе. Известно, что евреи, потерявшие язык, страну, сохраняют себя этнически именно благодаря традициям. Они в данном случае даже важнее, нежели язык, который выступает как элемент традиционности. Традиции, как элемент общественной жизни, имеют свою специфику, обусловленную конкретно-историческими и этносоциальными условиями. В образовании народных традиций важное место занимают обычаи, исполнение которых было обязательно: *Свой обычай в чужой дом не вноси; Обычай крепче закона; Худому обычаю потачки не давай; Не сошлись обычаями, не бывать дружбе*. Эти пословицы наглядно показывают, как уважительно и почтительно относились к обычаям и традициям наши предки, какое огромное воспитательное значение имели они у разных народов. Обычаи входят в состав традиции вместе с обрядами, т.е. с исторически сложившейся

системой обязательных ритуальных действий. Традиционны в народе многие праздники. С языческих времен они дожили до наших дней, подчас входя в современные религиозные системы. Например, празднование русским народом Рождества слилось с языческими колядами, составляя вместе с ними единую традицию. Современная жизнь дополняет этот праздник новыми элементами. К обрядам – одной из самых наиболее устойчивых форм человеческого поведения, относится и посещение могил умерших. Например, люди, оставляющие на могилах цветы, хлеб и водку, и не подозревают о древнейшем обряде и обычае одаривания умерших.

Таким образом, в культуре межличностного общения каждого народа отложился богатый опыт национального своеобразия, неповторимость обычаев, обрядов, жизни, условий быта, что обязательно нужно учитывать в процессе межкультурной коммуникации. Национальная культура является формой проявления общечеловеческого содержания культуры. Она не может развиваться вне целостного исторического контекста всей культуры эпохи. Эта способность не только обогащает традиционную культуру, но и помогает взаимообогащению, обеспечивает взаимопонимание, взаимовосприятие и взаимоосуществление культур. Являясь составной частью мировой культуры, каждая культура взаимодействует как партнер и как соучастник в создании общечеловеческих духовных ценностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Садохин А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 271 с.
2. Калыбекова А. Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов. – Алматы: БАУР, 2005. – 200 с.
3. Нарожная В.Д. Формирование полилингвальной и поликультурной личности: аспекты невербальной коммуникации // Вестник Кокшетауского государственного университета им. Ш.Ш. Уалиханова. Серия филологическая. – № 1-2. – Кокшетау: КГУ. – 2013. – С. 149-155.
4. Сейдимбек А. Мир казахов. Этнокультурологическое переосмысление: Учебное пособие. – Алматы: Рауан, 2001. – 576 с.
5. Шайбакова Д.Д. Влияние казахской культуры на русскоязычное общение // Русское и сопоставительное языкознание: тенденции и перспективы развития. – Алматы, 2007. – С. 14-18.

ШОРАБЕКОВА М.Н. ДӘСТҮР МЕН ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕ СУРЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Мақала ұлттық дүние суретінде бейнеленген қазақ салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сипаттауға арналған. Оңтүстік Қазақстан аумағында көптеген этнос өкілдері тұрады. Олардың тілін, мәдениетін, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрып

білу мәдениаралық қатысымды тиімді жүргізудің қажетті шарты болып табылады.

Кілт сөздер: дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, мәдениаралық қатысым, бейвербалды қатысым, ұлттық дүние суреті, менталитет.

The article describes the Kazakh customs and traditions that are reflected in the national picture of the world. On the territory of South Kazakhstan is home for many ethnic groups, each ethnic group has its own language, its own culture, traditions and customs, knowledge of which is a prerequisite for successful intercultural communication.

Keywords: traditions, customs, intercultural communication, non-verbal communication, a national picture of the world, mentality.

**ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕГІ ОҚЫТУ ЖӘНЕ
ТӘРБИЕ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ**

ӘОЖ 373.2.01

**12 ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ
СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
ЖОЛДАРЫ**

КЕРІМБЕКОВА Ф.Қ., ҮСЕНБАЕВА С.С., КАЖИАКБАРОВА Р.Б.

Мақалада құзыреттілікті қалыптастыру бағытында жүргізілетін жұмыстардың тиімді әдіс-тәсілдері қарастырылды. Авторлар сонымен бірге сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасының ерекшеліктеріне тоқталған.

Кілт сөздер: құзыреттілік, білім беру, қабілеттілік, шеберлік, сын тұрғысынан ойлау.

Жас ұрпаққа сапалы білім мен ұлағатты тәрбие беру, олардың болашақ өмірге жолдама алуына барлық жағдай жасау үшін білім беру ісін әлеуметтендірудің маңызы зор. Қазіргі уақытта мектеп реформасына көптеген біржақты өзгерістер енгізіліп, мектеп ісінің ішкі-сыртқы жүйесі түгелімен өзгеріп келе жатқаны белгілі.

Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасына сәйкес 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу жағдайында жас ұрпаққа білім беру ісінде оның жеке даралық ерекшеліктеріне мейлінше мән бере отырып, оқушылардың мектепте алған білімдері олардың бүкіл өмірлік азығы болатындай етіп білім беру, оны өмірге дайындау, мамандық таңдауға бағыттау мәселесі бүгінгі жаңа қоғамның білім саласындағы кезек күттірмейтін ауқымды мәселелері қатарында тұр [1.]

12 жылдық білім беруге көшу:

1. Қазақстандық білім жүйесін реформалауды;
2. Шығармашылықпен дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған жаңа ұлттық үлгіні жасауды;
3. Жалпыға арналған біліммен «білім – әркімге өмір бойы» үлгісіне саналы түрде көшуді;
4. Әлемдік білім кеңістігіне жедел енуді қамтамасыз етеді.

12 жылдық білім беру жүйесіне көшу тұсында мұғалімнің кәсіптік жетілуі мен дамуы тұрғысында көп мәселелер қалыптастырылуы қалыпты жағдай. Өйткені, Ы.Алтынсариннің «Мұғалім – мектептің жүрегі» деп айтқанындай, барлық күш мұғалімге түседі. Ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты

педагог қалыптастыра алады. Ахмет Байтұрсынов «Жақсы мұғалім мектепке жан кіргізеді» деген ғой.

Бүгінгі күн талабына сай, мектеп реформасына 12 жылдық білім беруге көшу мәселелерінің ерекшелігі сол – 12 жылдық білім беру орталығы ғалымдарының зерттеулері бойынша жаңа қоғамдық формациядағы мектеп пен мұғалімдер алдында тұрған негізгі мәселелер «Баланы оқуға қалай үйретеміз?», «Ойлауға қалай үйрету керек?» деген сұрақтарға жауап табатындай білім нәрін беруге бағытталып отыр.

Осы мақсатта оқушының жеке тұлғасын, оның рухани әлемін, қабілеті мен ынтасын дамыту – бүгінгі таңдағы негізгі мәселенің бірі. Себебі, оқушы өз бетімен ізденіп жұмыс істеуге, өз бетінше алған білімін тәжірибеде, өмірде пайдалануға үйренбеген. Қазіргі кезеңде білім саласының алдында дайын білімді, дағдыларды меңгеретін, қайталайтын ғана емес, шығармашылық бағытта жұмыс істейтін, тың жаңалықтар ашатын, біртума ойлау қабілетімен ерекшеленетін жеке тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Сол міндеттердің бірі – оқушының дүниетанымын қалыптастыруда елеулі ықпал жасайтын білім мазмұнын жетілдіру. Білім – дүниетанудың кәусар бұлағы. Ол неғұрлым тереңдеген сайын дүниетаным да қалыптасып, тұрақтана түседі. Заман ағымына сай жиырма бірінші ғасырдың озық ойлы, зерделі, дарынды, саналы азаматтарын оқытып, тәрбиелеп шығару үшін, оқулықтағы дайын күйінде берілген материалды қайталап айтумен шектелмей, шығармашылық қабілетті дамытуға бағытталған оқыту әдістемелерін қарастырып, ғылыми тұрғыда зерттеп, іс жүзінде қолдану қажеттілігі туындауда. Сондықтан, бастауыш сынып оқушыларының құзыреттілігін қалыптастырып, дүниетанымын кеңейтуде оқытудың жаңа технологияларын қолданудың маңызы зор деп есептейміз.

Бүгінгі таңда ұстаздардың алдында тұрған міндет: табысты және тиімді әрекетке дайын, өзінің пікірін білдіруге және өзінің іс-әрекеті мен өмір сүріп отырған қоғам үшін жауапкершілігін түсінуге қабілетті, отбасындағы, қоғамдағы, еңбек ұжымындағы әлеуметтік рөлін сезінетін құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Жалпы құзіреттіліктің сипаты қандай екендігіне тоқталып өтсек, кейбір сөздіктерде құзіреттілікке «белгілі бір зат, құбылыс жөнінде пайымдауға, салмақты да беделді пікір айтуға мүмкіндік беретін білімді игеру» ретінде түсіндірме берілген. Ал, орыс тілінде құзіреттіліктің аудармасы – «компетентность». «Компетенция ешқандай білімге де, біліктілікке де келіп тірелмейді. Кең ауқымды білімге ие, бірақ оны қажет болған кезде іске асыра алмайтын адамдарды кездестіруге болады. «Компетентті» болу деген оқымысты немесе ғалым болу деген сөз емес. «Компетенция адамның білімі мен практикасындағы іс-әрекеттер

арасында болатын қатынас ортасы болып қалады», – деп жазады орыс ғалымы М.В.Рыжаков өз еңбегінде [2;54.]

«Құзыр» білім беру үдерісі нәтижесіне оқушының мінез-құлқына әрекетіне қойылатын талап ретінде оның өз тіліндегі, өз деңгейіндегі жатық сөздер, жатық іс-әрекеттер арқылы анықталатын ұғым, ал құзырлы адам нақты бір аймақта негізді шешім шығару, тиімді әрекет жасауға мүмкіндік туғызатын білім мен қабілеттерді қамтиды.[3]. Құзырлық қызмет теориясы мен мінез-құлық теорияларының тоғысуынан туындап, пайда болған жағдаят мәселелерін шешу барысында көрінеді. Адам бойындағы құзырлықтық әртүрлі формада: шеберлік дәрежесінің сапасына, өзін жүзеге асыру тәсілдеріне, әдет-машығына, әрекетіне, қабілеттіліктеріне байланысты кездеседі. Адам өзінің даралығын, жекелігін, өз қабілеттерін, құндылықтарын сезініп, салыстырып, бағалап, болашағын болжамдай алған сәтте ғана, ол өз құзырлығын аша алады.Өз бойындағы құзырлықты аша білген ұстаз ғана бала бойындағы құзыреттілікті дамытады. Бұндай ұстаздардың негізгі жүргізетін жұмыстарының қатарына мына төмендегі мәселелерді ендіруге болады:

1. Бастауыш сыныптарда оқытылатын пәндердің бағдарламалық талаптарын жете білу.
2. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін меңгерту.
3. Оқушылармен жұмыс істеу икемділігінің, білім, қарым-қатынас, адамгершілік сапаларының қалыптасуы.
4. Ұйымдастырушылық шеберліктерінің болуы.
5. Тәрбие мәселелерін оны ұйымдастырудың жолдары мен әдіс-тәсілдерін білу.
6. Сабақты ұйымдастыру және оқыту әдістерін меңгеру.

Оған көптеген икемдіктер енеді: сабақты жоспарлай білу; тиімді әдіс-тәсілдерді таңдау; жана технологияны қолдану шеберліктері; сабақ барысында оқушылардың өздігінен атқаратын жұмыстарды іріктей білу; оқушылардың шығармашылығына жағдай туғызу; оқушылардың тілін; ойлау қабілетін дамытуға көңіл бөлу; сабақ барысында оқушылар белсенділігін ұйымдастыру т.б. [4].

Ұйымдастырушылық жеке бастың таланты, педагогикалық ойы, шешімділігі мен шапшаңдығы, кез келген жағдаятта да тиімді шешім табуға икемдігі – мұның бәрі мұғалім тұлғасының сапасына енеді. Ал, коммуникативтік – бұл тұлғаның адамгершілік, интеллектуалдық деңгейінің нәтижесі. Сол арқылы кішіні де, үлкенді де сыйлаумен қатар, кез келген ортада өзін орынды ұстап, қарым-қатынасқа өз деңгейінде түсе білуі. Бұл жағдай тұлғаның ерекше педагогикалық, психологиялық ой-өрісін көрсетеді.

«Қазақстан Республикасы 12 жылдық орта жалпы білім берудің жалпыға міндетті стандарты» жобасында «Құзіреттілік – оқушылардың іс-әрекетінің әмбебап тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесі, ал құзірет дегеніміз алға қойылған мақсаттарға жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді іске асыруға дайындық; оқушының білім беру жүйесіне деген әлеуметтік тапсырысты құрайтын жеке және қоғам талаптарын қанағаттандыру мақсатында табысты іс-әрекетке дайындығы» деп көрсетілген. Сонымен қатар, құзіреттілікті тәсілге де төмендегідей анықтама берілген: «Құзіреттілікті тәсіл – оқу үдерісінің түпкілікті құзіреттерді қалыптастыруға бағдарлануы; күтілетін нәтижелерге қол жеткізу аясында білім сапасын қамтамасыз ететін білім беру мақсаттарын анықтаудың, білім мазмұнын іріктеудің, білім беру үдерісін ұйымдастыру мен білім нәтижелерін бағалаудың жалпы ұстанымдарының жиынтығы». [5.] Тұлға құзіреттілігін дамыту үшін ұстаздың құзіреттілікті тәсілдерді меңгеруі, білім беру мазмұнын жетілдіруі қажет екендігін ескере отырып, біз, «жаңа инновациялық әдіс-тәсілдердің ең тиімдісін пайдалану жоғары нәтиже береді» деген болжам жасап, «өзіміз оқып, үйреніп, тәжірибемізде пайдаланып келе жатқан американ ғалымдары Джинни Стилл, Куртис Мередит және Чарльз Темпл жасаған «Оқу мен жазу арқылы сыни ойлауды дамыту» жобасының оқушы құзіреттілігін дамытуда маңызы зор» деген тұжырымға келдік.

90-жылдары Қазақстанда Америка Құрама Штаттарының оқу жүйесінде пайда болған «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» бағдарламасы мұғалімдер үшін белгілі бола бастады. Мазмұны жағынан бұл бағдарлама оқыту әдістері бағытының бірі болып табылады [6].

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы – әлемнің түкпір-түкпірінен жиылған білім берушілердің бірлескен еңбегі. Тәжірибені жүйеге келтірген Джинни Л.Ситл, Куртис С.Мередит, Чарльз Темпл. Жобаның негізгі Ж.Пиаже, Л.С.Выготский теорияларын басшылыққа алады. «Сын тұрғысынан ойлау» ұғымын белгілі бір идеяларды қабылдай отырып, оның неге қатысты екенін зерттеу, оларды жеңіл септикалық ойларға қарсы қоя білу, салыстыра алу, сол идеяларға қарсы көзқарастармен тепе-теңдікте ұстап зерттеу, оларға сеніммен қарау», – деп түсіндіреді авторлар. Сын тұрғысынан ойлау – сынау емес, шындалған ойлау. «Бұл деңгейдегі ойлау тек ересек адамдарға, жоғары сынып оқушыларына ғана тән деп ойлау» аса дұрыс түсінік емес. Жас балалардың да бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырған жағдайда өз даму деңгейіне сәйкес ойы шындалып, белгілі бір жетістіктерге жетері сөзсіз.

Баланың білімді жүйелі меңгеріп, қабілет деңгейін арттыруда «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» бағдарламасының маңызы ерекше. Бұл

бағдарламаның мақсаты: бастауыш сынып оқушыларының кез-келген мазмұн түсінікке сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға, сапалы шешім қабылдауға сабақтарда үйрету. «Бағдарлама жаңа буын оқулықтарының талаптарын жүзеге асыруда, оқушылардың білім деңгейін көтеруде, балаларды шығармашылыққа баулуда, ойларын еркін айтуда, тез арада дұрыс шешімдер табуға атсалысатын бірден-бір тиімді бағдарлама» деп есептейміз.

Сыни ойлау философиясындағы басты мақсат: оқушы қандай да болмасын, ақпаратты өздігінше игеріп, өз өміріне жарата алатын әмбебап тәсілдерді үйренуі керек. Білім алу оқушы тұрғысынан белсенді үдеріс болуы қажет, тек белсенді түрде жұмыс жасай отырып, ол қандай да болмасын білімді игереді. Сын тұрғысынан ойлау әрбір оқушыны терең ойланып, философиялық тұжырым жасауға бағыттайды. Өмірде ең керекті білік пен дағды – қоғамда қарым-қатынас құра білу, басқа адамдармен тіл табысу екендігін ескере отырып, әр сабақта оқушы оқытудың басқа да қатысушыларымен (оқушылар мен ұстаздар) араласып, коммуникативтік қарым-қатынас үдерісінің белсенді мүшесіне айналады әрі ұжымда, қоғамда, әлеуметте қалайша өзара байланыс құру мәселесі төңірегінде ойланады. Теорияны зерттей келе, сын тұрғысынан ойлау жобасының оқушылардың құзыреттілігін қалыптастырудағы ықпалы үлкен болады деген тұжырымға болжам жасаймыз [7].

Жоғарыда аталған оқытудың түрлері оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыруға өз септігін тигізеді. Заман талабына сай 12 жылдық орта білім беру мазмұны Стандартпен анықталатын келесідей түйінді құзыреттіліктер ретіндегі білім беру нәтижелеріне әрбір білім алушының қол жеткізуіне бағытталған:

- проблемалардың шешімін табу;
- ақпараттық;
- коммуникативтік құзыреттіліктер.

Қазақстан Республикасы Жалпыға міндетті мемлекеттік стандарттың жобасында «Құзыреттілік – оқушылардың іс -әрекеттің әмбебап тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесі» деген анықтама берілген [3; 20-21 б.].

Олай болса, бастауыш сыныптардан бастап дамыта оқыту технологиясын оқушының түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағыттай жұмыс істеу талап етіліп отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2012 ж.

2. Рыжиков М.В. Ключевые компетенции в стандарте: возможности реализации // Стандарты и мониторинг в образовании. – М., 2011

3. Қазақстан Республикасы 12 жылдық орта білім берудің жалпыға міндетті стандарты // Нормативтік құжаттар. – Астана, 2006
4. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық ұғымдарының эволюциялық дамуы // «Білім берудегі менеджмент. – 2007
5. Әнуар Ж. Оқушылардың қазіргі технологияларын оқыту үрдісінде қолдану // ХХІ ғасыр мектебі . – 2003. – №1.
4. Райысов У. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы // Бастауыш мектеп. – 2004
5. С.Мирсеитова. Әрекеттегі RWCT философиясы мен әдістері. – Алматы, 2006

КЕРИМБЕКОВА Ф.Қ., УСЕНБАЕВА С.С., КАЖИАКБАРОВА Р.Б. СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПРИ УСЛОВИЯХ 12-ЛЕТНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются эффективные способы и методы работ при формировании компетентности. Также приведены особенности программы развития критического мышления.

Ключевые слова: компетентность, образование, способность, мастерство, критическое мышление.

KERYMBEKOVA F.K., USENBAEVA S.S., KAZHIAKBAROVA R.B. METHODS OF FORMING OF COMPETENSE OF INITIAL CLASSES OF STUDENTS ON CONDITIONS OF 12-YEARS-OLD EDUCATION

In the article effective methods and methods of works are examined at forming of competence. Features over of the program of development of the critical thinking are also brought.

Keywords: competence, education, ability, mastery, critical thinking.

УДК 378.016:7(574)

АРТПЕДАГОГИКА В КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ НА УРОКЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

НЕБЕСАЕВА Ж.О., БЕКТАЕВА А.Ш.

Статья посвящена рассмотрению сущности развития артпедагогик в Казахстанской общеобразовательной школе – одной из современных на сегодняшний день областей научного знания. Рассмотрены пути взаимодействия с педагогикой. Статья предназначена для педагогов искусствоведов.

Ключевые слова: артпедагогика, воспитание, обучение, художественная культура, искусство, личность, развитие, теория и практика, творчество, психика.

В XXI веке важнейший критерий развитости наций – это безупречная и эффективная национальная система [1]. Сегодня каждый из нас может сказать: «Стратегия-2030 сработала, современный Казахстан состоялся. Это результат нашего единения, упорного, кропотливого труда, живое воплощение наших устремлений и надежд». Мы все испытываем гордость за свои достижения [2].

Исходя из этого, мы бы хотели внести свое слово в общеобразовательный процесс в школе. Рассмотреть одно из самых современных направлений в научной области на сегодняшний день – артпедагогику.

Термин «артпедагогика» появился в отечественной науке в 1997 году. Исследователи определяют артпедагогику как синтез искусства и педагогики, обеспечивающий разработку теории и практики коррекционно-направленного процесса развития детей с ограниченными возможностями здоровья, а также вопросы формирования основ художественной культуры через искусство и творческую деятельность (музыкальную, изобразительную, художественно-речевую, театрализованно-игровую) [3].

Можно сказать, что сущность арпедагогического процесса состоит в художественно-эстетическом развитии ребенка и может рассматриваться как процесс формирования и обогащения эмоционально-психологического и духовно-ценностного отношения к жизни, способности к образно-художественному восприятию явлений действительности. Таким образом, суть артпедагогики проявляется в поиске оснований интеграции искусства, педагогики, психологии для экологичного, человекообразного решения задач воспитания, обучения, развития, поддержки растущей личности. Искусство становится неким «связующим средством», посредником, обеспечивающим психологически оптимальные условия восприятия, осмысления, закрепления педагогического содержания.

Таким образом посредством обычного поурочного плана по изобразительному искусству мы хотим показать взаимосвязь артпедагогики с общей педагогикой.

Тема: «Рисование с натуры осенних листьев сложной формы» (акварель)–3-класс.

Цели: ознакомление с произведениями изобразительного искусства; систематизация первоначальных представлений о деревьях и листьях; воспитание интереса к изучению родной природы, обогащение представлений о красоте осенних листьев.

Оборудование: Изобразительный ряд: репродукции – В. Д. Поленов «Золотая осень», И. И. Левитан «Золотая осень»; образец

педагогического рисунка «Осенние листья» (акварель); коллекция осенних листьев – клена и дуба (по количеству учащихся в классе).

Ход урока

I. Организация класса.

1. Приветствие учащихся.
2. Проверка готовности к уроку.
3. Подготовка красок к работе.

II. Постановка темы урока.

Учитель. Сегодня на уроке продолжаем работать над темой «И снова осень к нам пришла», мы выполним листья дуба и клена акварелью.

III. Актуализация знаний учащихся.

Учитель. Мы с вами на прошлом уроке были на экскурсии в онлайн режиме.

1. Какие у вас остались впечатления? *(Ответы детей)*.

IV. Вводная беседа.

1. Как изменились деревья после лета?
2. Есть ли изменения в характерных очертаниях и цветовой гамме окраски кроны, листьев и стволов?

3. Как вы считаете, в чем заключается особенность осени?

4. В чем состоят изменения осенней природы?

V. Анализ произведений изобразительного искусства.

Слово учителя. На прошлом уроке мы рассмотрели репродукцию картины известного русского пейзажиста.

1 Кто запомнил фамилию этого художника?

2 А как называлась картина, написанная Исааком Ильичем Левитаном?

Перед вами еще одна репродукция картины, которая близка по сюжету и по времени ее создания работе, рассмотренной на прошлом уроке. Но главное, что и эта работа написана русским художником и названа так же – «Золотая осень». Автор этой картины – Василий Дмитриевич Поленов (1844–1927).

Данная картина, как и работа Левитана, представляет собой пейзаж. Эти пейзажные картины заключают в себе широкий, необозримый простор.

На картине В. Д. Поленова «Золотая осень» мы видим излучину реки, высокий берег, поросший лесом, и дали, дали до самого горизонта. Передний план – поляна с протоптанной через нее тропинкой, молодой березняк, кое-где краснеют листья осины, еще не утратили своих сочных красок зеленые кроны дубов. Не жарко греет осеннее солнце. Его мягкие лучи озаряют все вокруг спокойным, ровным светом. Пейзаж Поленова при всем его размахе, при всей масштабности достаточно интересен. Представляется, что мы как бы идем по тропинке над рекой.

В картине изображен уголок Подмосковья, знаменитые своей красотой места под Тарусой, близ города Серпухова, где Поленов жил и работал многие годы.

Его пейзаж написан с высокого берега реки; внимательно и любовно всматривался художник в жизнь осенней природы.

Пейзажи Левитана и Поленова – выражение лирических раздумий их создателей.

1.Какая из представленных картин вам нравится больше?

2.Почему эта картина вам нравится больше?

На первый взгляд может оказаться, что нет никакого особого различия в подходе к решению образа русской осени в творчестве Левитана и Поленова. Оба художника создали картины, в которых изображено огромное пространство, оба точно и поэтично передали приметы золотой осени.

И все же название «Золотая осень» мы связываем, прежде всего, с произведением Левитана.

VI. Работа над новым материалом.

Учитель. На прошлом уроке мы анализировали форму и строение листьев дуба и клена. Давайте теперь рассмотрим их цветовую окраску.

1.Какой цвет преобладает в этих листьях?

Верно, в обоих листьях присутствует желтый цвет. Только оттенки этого цвета различаются между собой. Цвет у листа дуба желто-зеленый, с примесью коричневого. А у клена в желтом цвете присутствует оранжевый.

2. А какие еще цвета вы увидели в этих листьях?

Чтобы передать красоту этих листьев, надо брать чистые, прозрачные краски. Необходимо слегка дотрагиваться до бумаги и легкими прикосновениями кисти передавать нежный тон лепестков. Кроме того, надо постараться передать характерные для каждого из листьев оттенки.

Во время работы также надо передавать в рисунке соотношение «теплых» и «холодных» цветов. Это необходимо для грамотного выполнения работы, и это помогает художнику выполнить работу более реалистично и красиво.

Я надеюсь, что и вам удастся передать красоту этих осенних листьев.

VII. Педагогический рисунок.

Учитель объясняет последовательность выполнения рисунка и показывает на образцах.

– Внимательно посмотрите, как я выполняю рисунок листа дуба акварелью.

1. Залью лист светло-желтым цветом. Для этого лист бумаги лучше положить на слегка наклоненную поверхность. Тогда краска будет плавно стекать, и на бумаге не будут образовываться неровности. Эти неровности

зачастую очень портят качество акварельных работ, ведь излишек краски устремляется во впадины и там высыхает, образуя некрасивые пятна.

2. После высыхания красочного слоя работаю над каждым отдельным фрагментом листа.

Для листа дуба надо подобрать дополнительный оттенок. Только в этом случае он будет уже зеленого цвета. Легкими прикосновениями накладываем эти мазки на отдельные участки листа дуба.

3. Теперь коричневым цветом проработаю более темные участки на листе. Для этого внимательно сравнивайте свой рисунок с настоящим листом дуба.

4. Завершим работу проработкой жилок и черенка листика. Для этого можно не только работать коричневым цветом, но и смешивать коричневый с синим, красным и темно-зеленым цветами. Тогда получатся более темные цвета очень интересных оттенков. Рисунок закончен.

А теперь посмотрите, как я выполняю рисунок листа клена на акварелью:

1. Залю лист также светло-желтым цветом.

а. Для чего надо лист бумаги класть на слегка наклоненную поверхность?

Верно, чтобы краска плавно стекала и на бумаге не образовывались неровности.

2. После высыхания красочного слоя работаю над дополнительными оттенками этого листика. Кленовый лист более нарядный, чем дубовый. Для того чтобы сделать его более ярким, надо в отдельных местах проложить дополнительные цветовые оттенки. Поэтому достаточно очень светлым тоном выполнить мазки оранжевой краской в соответствии с тем, где располагаются эти оттенки на натуральных листьях.

3. У кленового листа очень выразительные кончики листьев. Коричневым цветом надо каждый из этих кончиков проработать более темным цветом. Не забывайте о необходимости передачи характерных очертаний и цветовой окраски листа клена. Для этого внимательно сравнивайте свой рисунок с настоящим листом клена.

4. Последняя стадия работы над листом клена – передача с помощью «холодных» и «теплых» оттенков не только цветовой окраски листа, но и его жилок и черенка. Для этого работаем со сложными цветами – коричневым цветом с добавлением синего, красного и темно-зеленого. Рисунок закончен.

VIII. Самостоятельная работа учащихся.

З а д а н и е. Выполните самостоятельно рисунки листьев дуба и клена. Постарайтесь передать красоту этих листьев с помощью «холодных» и «теплых» оттенков.

IX. Итог урока.

1. Выставка работ учащихся.

Учитель. Перед вами выставлены лучшие работы ваших одноклассников. При выполнении этих работ ребята показали, насколько у них хорошо развито чувство цвета, они старательно определяли цветовую гамму, составляли на палитре не только основной, но и дополнительные цвета.

2. Обобщение изученного материала.

Учитель. Во время работы многие из вас следили за тем, чтобы передать в своем рисунке соотношение «теплых» и «холодных» цветов.

А. Скажите, а зачем это нам было нужно?

Верно, грамотное соотношение «теплых» и «холодных» цветов помогает художнику выполнить работу более реалистично.

Б. Кто запомнил фамилии художников, назвавших свои картины «Золотая осень»?

Верно, это И. И. Левитан и В. Д. Поленов.

Исходя из этого средствами артпедагогики развиваются эстетические чувства, формируется ценностный мир ребенка, гармонизируются отношения с миром, развиваются художественно-эстетические способности, формируются основы эстетической культуры личности. Искусство обладает способностью «безгранично расширять поневоле узкий в пространстве и времени реальный жизненный опыт индивида» (М.С. Каган) В образовательном пространстве – это возможность для ребенка «пережить» непрожитое, осмыслить («примерить» на себя) различные модели поведения.

Артпедагогика и общая педагогика имеют общие конечные цели – помочь человеку научиться понимать себя и гармонично сосуществовать сокружающим его обществом, научиться познавать действие законов красоты и нравственности в окружающем мире.

Однако у артпедагогики есть свои, только ей одной присущие цели – например, формирование этического и эстетического «иммунитета» личности в процессе развития ее духовно-нравственной культуры. Он особенно важен в современном мире, где мы и наши дети так часто встречаемся с образцами безвкусицы и бездуховности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. – 27 января 2012 г.

2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. – 14 декабря 2012 г.

З.Медведева Е.А., Левченко И.Ю., Комисарова Л.Н., Добровольская Т.А..
Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учеб.для студ. сред. и
высш. пед. учеб. заведений / – М.: Издательский центр «Академия», 2001.

*НЕБЕСАЕВА Ж.О., БЕКТАЕВА А.Ш. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАЛПЫ БІЛІМ
БЕРЕТІН МЕКТЕПТІҢ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҒЫНДАҒЫ АРТПЕДАГОГИКА*

*Мақалада Қазақстанның жалпы білім беретін мектебіндегі ғылымның
заманауи бағыты – артпедагогиканың дамуы және оның жалпы педагогикамен
байланысы қарастырылған. Мақала педагогтар мен өнертанушыларға арналған.*

*Кілт сөздер: артпедагогика, тәрбие, тәлім-тәрбие, көркем мәдениет, өнер,
тұлға, даму, қағида және тәжірибе, шығармашылық, психика.*

*NEBESSAYEVA ZH.O., BEKTAEVA A.SH. ARTPEDAGOGIKAIN
KAZAKHSTANSECONDARY SCHOOL FORTFINE ARTS LESSONS*

*The article considers the nature of development in Kazakhstan artpedagogiki
secondary school - one of the modern today areas of scientific knowledge. The ways of
interaction with pedagogy. This article is intended for pedagogovi art.*

*Keywords:artpedagogika, education, training, art culture, art, personality,
development, theory and practice, creativity, psyche.*

ӘОЖ 372.8.76.01

МЕКТЕПТЕ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ПӘНІНІҢ ТОЛЫҚ ЖҮЙЕЛІ ТҮРДЕ ОҚЫТЫЛУЫ – ӨМІР ТАЛАБЫ

ТӘНІРБЕРГЕНОВ М.Ж., БИШАНОВ М., ҚОНАҚБАЕВА Ұ.Ж.

*Мақалада мектепте бейнелеу өнері пәнін оқытудың өзекті мәселелері
қарастырылады. Сонымен қатар заман талабына сай барлық мамандық иелерінің
жан-жақты рухани дамуы, кәсіби шеберлігін арттыруда бейнелеу өнерінің рөлі зор
болғандықтан, мектепте аталған пәнді жүйелі, үздіксіз оқыту қажеттілігіне
тоқталады.*

*Кілт сөздер: бейнелеу өнері, оқыту, ұлттық бейнелеу өнері, рухани көркем
тәрбие.*

Қазіргі уақытта жоғары білім беру саласында жаңа кәсіби білімді терең
меңгерген мамандарға деген сұраныстың артуы олардың әдістемелік білімі,
қабілеті мен біліктілігінің қазіргі талаптарға сай болуын, кәсіби даярлығының
білім стандарттарының талаптарына сәйкес қалыптастырылуын талап етеді.
Сондықтан жастарға тәрбие мен білім беру ісі қоғамдық маңызға ие болуы
тиіс. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Бәсекеге

қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Әлемдік білім кеңістігіне толығымен кірігу білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеруді талап ететіні сөзсіз», – деумен қатар, «...мұғалімдердің біліктілігін неғұрлым сапалы деңгейге көтеру» қажеттілігін атап көрсеткен болатын. Сондықтан да педагогикалық жоғары оқу орындарының дайындап шығарып жатқан педагог мамандарының шығармашылық ойлау қабілеті, кәсіби-педагогикалық біліктілік деңгейі жоғары жаңа тұрпаттағы жаңа тұжырымдамалық тұрғыдан келуіне тікелей байланысты. Өйткені, педагогика ғылымында көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие беру мәселесі қазіргі таңда анағұрлым өзекті мәселелердің біріне айналып келеді. Тұлғаны оқыту, тәрбиелеу және дамытудың қазіргі міндеттері тұрғысынан алғанда, бұл мәселенің, әсіресе, бейнелеу өнерінен сабақ беру үдерісінде түбегейлі ерекше әлеуметтік-педагогикалық маңызы зор.

Қазақстан бейнелеу өнері үлкен тарихи даму жолын бастан кешірді, оның сипаты өзара ұштаса байланысқан бірқатар себептер мен факторларға байланысты анықталады: әлеуметтік-экономикалық, саяси, идеологиялық және өзіндік эстетикалық. Әлеуметтік-экономикалық қатынастардың дамуы, қарқынды саяси оқиғалар, мемлекет аумағында қалалардың өсуі – мұның барлығы аймақтардың бейнелеу өнерінің қалыптасуына, оның жергілікті оқу орындарының құрылуына және дәстүрлердің сабақтастық сипатына әсер етті.

Қазақстанда бейнелеу өнерінің қалыптасуы мен жылдам дамуы көркем тәжірибеде орын алған көптеген үдерістерге байланысты болды. Өткен ғасырдың 70-жылдарынан бастап елімізде құндылықтарды қайта бағалау басталды – өнердің қоғамдық иерархиясында ілгеріде қарапайым ғана орынды иеленіп келген бейнелеу өнерінің әлеуметтік және эстетикалық мәртебесі өлшеусіз нығая түсті. Бейнелеу өнері күн өткен сайын көрмеге бет түзеген шығармашылық ізденістердің аймағына айналып барады, қалалық және тұрмыстық ортаның эстетикалық баю құралы мен материалына айналды, осы арқылы пластикалық және кескіндемелік жаңа пішіндерге ие болды.

Ұлттық өнеріміздің түрлері көптеген ғасырлар елегінен өтіп, мейлінше жетіліп келеді. Сондықтан, олар түрлі бейнелеу өнерінің, ырғақтың, ұйқастың, формалық жарасымдылығын, мөлшерінің сәйкестігін сезінуге үйретеді. Халық шығармашылығының көптеген туындыларында эстетикалық әсемдік пен үйлесімділік жарасымын тауып, шындық пен қиял суреткерлік бірлестік болып табылып, бірімен бірі жымдасып жатады.

Халықтағы өнер бұлағының қайнар көзі ешбір толастаған емес, ата-бабаларымыздың нөсер шабытынан, ұшқыр қиялынан, шебер қолынан пайда

болған өнер туындылары Отанды сүйеге үйретеді, жас ұрпақтың туған өлкеге деген сүйіспеншілігін тәрбиелеуге көмектеседі.

Осыған байланысты ғылыми әдебиеттер мен мерзімдік басылымдардағы ұлттық бейнелеу өнері негізінде болашақ кадрлар даярлау және мәдени мұрамыздағы бейнелеу өнерінің шығармашылық пайымдалуына деген түсініктердің айқындалуында айтарлықтай алшақтықтар байқалып жүр. Мұндай алшақтықтар, біздіңше, біріншіден, ұлттық бейнелеу өнеріндегі халық мұрасының шығармашылығын танып-білудің күрделілігінен; екіншіден, оның ұзақ уақыттар бойы ғалымдар назарынан тыс қалып келгендігінен; үшіншіден, ұлттық бейнелеу өнерінің шығармашылық пайымдалуы басқа ұлттардың өнерімен теңдестіріле қаралмағандықтан, ал төртіншіден, оның шығармашылық мәніне дұрыс түсінік берілмей, тіпті жөн-жосықсыз бұрмалануынан туындап отыр.

Қазақтың ұлы ғалымы, ағартушы-демократ, саясаткер, саяхатшы дипломат, этнограф әрі суретші Ш.Уәлиханов (1835-1865) өнерге, мәдениетке қатысты қыруар ғылыми еңбектер жазды. Ол ақын-жазушылардан өлең-әңгімелерден, аңыз-әңгімелер, аңыз-ертегілер жинады, үнемі үздіксіз сурет салумен шұғылданды, бейнелеу өнерінің графика түрін жетік меңгерді, жүз елуден астам туындылар жасап, мұра етіп қалдырды. Шоқан Уәлиханов – ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарды жинақтаушы этнограф-ғалым. Ол өз халқының ғана тұрмыс-тіршілігін, дәстүрін зерттеп қойған жоқ. Сонымен қатар ұйғыр, қытай, дүнген, қырғыз жұртының салт-дәстүрін, мәдени тұрмысын салыстыра отырып зерттеп, ғылыми баға берді. Оны құнды деректі материалдар мен бейнелік суреттер дәлелдей түседі. Шоқан қазақтар мен қырғыз жұрты арасындағы ислам діні ырымдарының басым орын алатынын «Ислам дінінің қазақтар арасындағы қалдығы» атты еңбегінде жан-жақты сөз етеді. Суретші ғалым көне заман аспаптары мен қару-жарақтарын салуға әуес болды. Садақ пен қорамсақ, кісе, селебе мен желауыз, сойыл, қамшы нобайларынан ұлттық мұраның үлгісін көруге болады.

2008 жылы еліміздің жалпы орта білім жүйесінің 12 жылдыққа көшуі туралы дайындық жұмыстары, бейнелеу өнерін орта мектепе оқытудың жаңа бағдарламасын және жаңа буын оқулықтарын жазуды міндеттеді. Қазіргі дамып келе жатқан заманда кейбір атышулы лицей мен гимназия мектептерінде бейнелеу өнері сабағы толық пән ретінде жүргізілмейтіні және жалпы білім беретін орта мектептерде қажетсіз сабақ ретінде қалып, сағат саны азайып бара жатқаны өкінішті ақ. Бұдан біз болашақ жастарымыздың рухани жағынан білімдерінің таяз болуына ықпал жасағанымызды сезбейміз. Орта мектептерде өтілетін басқа сабақтар мен қатар бейнелеу өнері де толық жүйелі түрде жүргізілуі тиіс – ол өмір талабы. Көркемдік тәрбие беруде бейнелеу өнерінің тағы бір басты атқаратын міндеті – ол әрбір баланың

бойына біткен табиғи қабілетін дамыту, соған қолдау жасау, болашақта суретшілік мамандықты қаламаса да, өмірде қандай да болмасын мамандықты жоғары дәрежеде меңгеруіне септігін тигізу.

Осыған қатысты көп мысал келтіруге болдаы. Атақты Кеңес Одағының 3 дүркін батыры, ұшқыш Иван Кожедуб мектеп қабырғасында сурет сабағының дұрыс жолға қойылуының арқасында, сурет салу қабілеті дамып, соғыс кезінде көз өлшеміннің жақсы қалыптасқандығының көп көмегі тигенін үнемі есінен шығармай айтқан.

Аты әлемге танымал авиаконструктор А.С.Яковлев те бейнелеу өнерінің арқысында жеткен жетістіктерін былай деп жазған: «Мен тағы бір нәрсе үшін мектепке дән ризамын, онда сурет салу жақсы жолға қойылған болатын. Сурет сала білгенім менің болашақтағы өміріме көп көмегін тигізді. Өткені инженер-конструктор әлдеқандай машина жасауды ойластырған кезде, ол өзінің болашық туындысын егжей-тегжейлі көз алдына келтіруі тиіс және оның бейнесін қарындашпен қағаз бетіне түсіре білуі тиіс».

Географ А.Половкин тіпті «География және сурет салу» деп аталатын тұтас бір кітап та жазған. Сурет әрбір адамның сезіміне қанат бітіреді, тіпті озық техниканың дамуына мол әсерін тигізетіні белгілі. Осындай бейнелеу өнерінің өмірдегі қажеттілігі, қолданыс ауқымы туралы айтылған хирургтардың және тағы басқа да мамандық иелерінің ойлары дәлел бола алады.

Күнделікті өмірде суретшілердің туындыларын қанша тұрып байқап қарағанмен, кейде ересек адамдардың өзі де сол тамашалап тұрған өнер туындысын өз деңгейінде мағынасын толық түсіне алмайды. Қазіргі уақытта бейнелеу өнерінің көптеген түрлі бағыттары етек алғанда, өнер туындыларын дұрыс талдай біле отырып оған баға беру – өмір талабы.

12 жылдық мектептің білім мазмұнына мысал келтірейік. Жапонияда 9-сыныпта 12 пәннен дәріс беретін болса, сол 12 пәннің ішінде музыка, өнер, адамгершілікке тәрбиелеу, өндірістік технология және үй шаруашылығы, дене тәрбиесі пәндері бар және ол пәндер 1-сыныптан бастап оқытылады. Қазақстанда 9-сыныпта дәріс саны – 17. Ал бізде технология, бейнелеу өнері және дене тәрбиесінен басқа 14 пәннің барлығы да – негізгі пәндер. Жапониядағыдай топтастырылған және пәнаралық пәндер оқытылмайды. Америкада 7-8-сыныптардан бастап оқу жоспарына оқушылардың өздері таңдайтын пәндер енгізіліп, оқушыларға кәсіптік бағдар беруге көп көңіл бөлінеді. Ал, 9-сыныптан бастап оқу сараланып, көптеген пәндердің, әсіресе математика-жаратылыстану циклы әртүрлі деңгейде оқытылуымен күшейе түседі. 11-12-сыныптарда оқыту үш бағытта –

академиялық, кәсіптік және жалпы бағыттарда жүргізіледі. Оның ішінде академиялық бағыт қана университетке оқуға түсуге мүмкіндік береді. Ағылшын тілі, математика, қоғамтану, жаратылыстану сияқты пәндер оқушылардың өздері таңдайтын пәндермен толықтырыла түседі.

Германияда 5-6-сыныптар жалпы бағдарлы сыныптар болып есептеледі. Олардың міндеті – әр оқушының қабілетін анықтау. 7-сыныптан бастап оқушылар өздерінің қабілетіне қарай үш мектеп бойынша жалпы мектеп, реал мектеп және гимназияның бірінде оқуларын жалғастырады екен. Олардың оқу жоспарлары бір-бірінен өзгеше болады. 10 жылдық негізгі мектеп балаларды кәсіптік оқу орнына түсуге, 12 жылдық реал мектеп арнаулы жоғары оқу орындарына түсуге, 13 жылдық гимназия университеттерге түсуге даярлайды.

Францияда 8-9-сыныптарда бағдарлау циклы екі бағытта жүргізіледі: жалпы білім беру және технологиялық бағыт(10-12-сыныптар). Технологиялық (А,С,Н секциялары) бағыт бойынша лицей бітірушілер бакалавр білім дәрежесін алу үшін емтихан тапсырады. Бакалавр дипломы (білім аттестаты) талапкерлерге өздері оқыған секция бағдарына сәйкес келетін университетке емтихансыз түсуге мүмкіндік береді.

Жоғарыда келтірілген тарихи деректерге сүйене отырып, біз бейнелеу өнерін оқытуды балабақшадан бастау қажеттігін дұрыс деп санаймыз. Сонымен қатар жалпы білім беретін мектептерде бейнелеу өнерін терең оқытуға көбірек көңіл бөлуіміз қоғам қажеттілігін құрайды. Бұл дегеніміз жалпы орта мектептерде 12 жылдық білім беру жүйесінде оқушыларға 1-4-сыныптарда «бейнелеу өнері», 5-8-сыныптарда «көркем өнер», 9-10-сыныптарда «графика және жобалау», 11-сыныпта «өнер» пәндерін оқу үдерісінде жауапкершілікпен өз деңгейінде оқытсақ, бітіруші түлектің алған білімі қандай мамандық иесі болса да, қажетіне жарайды. Бұл өз кезегінде қоғамымызда жаңа тұрпатты жас ұрпақтың, рухани көркем тәрбиемен сусындаған келешектің жастарын қалыптастыруға зор ықпалын тигізері сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Аманжолов С.А. Бейнелеу өнерін оқыту технологиясы. – Астана: Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ, 2007. – 180 б.
2. Тәңірбергенов М.Ж. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі. – Шымкент, ОҚМПИ, 2012. – 405 б.

ТАНИРБЕРГЕНОВ М.Ж., БИШАНОВ М., КОНАКБАЕВА У.Ж. СИСТЕМНОЕ ОБУЧЕНИЕ В ШКОЛЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ – ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ

В статье рассматриваются проблемы обучения изобразительного искусства в школе. Также приведены веские аргументы необходимости системного обучения изобразительного искусства в школе, так как данный предмет имеет огромное влияние в формировании всесторонне развитой личности.

Ключевые слова: изобразительное искусство, обучение, национальное изобразительное искусство, духовное художественное воспитание.

TANYRBERGENOV M.ZH., BYSHANOV M., KONAKBAEVA U.ZH. SYSTEMIC SCHOOL FINE ARTS-A REQUIREMENT OF TIME

The article considers the problems of teaching art in school. Also see a strong case for the need for a systematic study of the fine arts in the school, as this subject is of great influence in the formation of a complex personality.

Keywords: fine art education, national art, spiritual art education.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Педагогика және психология

Байбатшаева А.Е. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Кәсіптік оқыту және бейнелеу өнері» кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., доцент м.а.;

Жолдасбекова Г.Д. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Кәсіптік оқыту және бейнелеу өнері» кафедрасының магистр-оқытушысы.

Нұрлыбекова А.Б. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институтының ғылыми жұмыстар жөніндегі проректоры, п.ғ.д., профессор;

Швайковский А.С. – М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің аға оқытушысы, п.ғ.к.

Досбенбетова А.Ш. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Жалпы педагогика» кафедрасының профессоры, п.ғ.д.;

Избасханова А.А. – М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің аға оқытушысы.

Қаражігітова К.Н. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Жалпы педагогика» кафедрасының доценті, п.ғ.к.;

Есіркепова А.Б. – М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің аға оқытушысы.

Стычева О.А. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Қазақ және әлем әдебиеті» кафедрасының доценті, п.ғ.к.;

Байдыбекова Е.І. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының доценті, п.ғ.к.

Тілеуова С.С. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Жалпы педагогика» кафедрасының доценті, п.ғ.к.

Жаратылыстану ғылымдары және математика

Алтынбеков Ш.А. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Физика-математика» кафедрасының доценті, ф.-м.ғ.к.;

Өмірбеков М.С. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Физика-математика» кафедрасының магистр-оқытушысы.

Балабеков О.С. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Биология» кафедрасының профессоры, т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі.

Сартаева Х.М. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Биология» кафедрасының доценті, б.ғ.к.;

Байсеитова Н.М. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Биология» кафедрасының доценті, б.ғ.к.;

Халықова Г.С. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Биология» кафедрасының доценті м.а., а.ш.ғ.к.

Жұмабаев М.Ж. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты Жаратылыстану және математика ғылыми мектебінің директоры, ф.-м.ғ.д., профессор;

Мықтыбеков Б. – т.ғ.к., Орталық авиациялық моторқұрылысы институты, Мәскеу қ., Ресей;

Өмірбеков М. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Физика-математика» кафедрасының магистр-оқытушысы.

Нәлібаев К.Қ. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «География» кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.к.;

Тажекова А.Ж. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «География» кафедрасының аға оқытушысы, г.ғ.к.;

Қожабекова З.Е. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «География» кафедрасының аға оқытушысы, г.ғ.к.

Тарих және қоғамдық пәндер. Құқық және экономика

Арынгазиева Б.Б. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Әлеуметтік пәндер» кафедрасының меңгерушісі, филос.ғ.к., доцент.

Әбдіқаева Ә.Ә. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институтының халықаралық қатынастар және стратегиялық даму жөніндегі проректоры, PhD докторы;

Дрегер Алекс – тарихшы-ізденуші, «Этнос» білім беру және зерттеу орталығы, Дортмунд қ., Германия.

Әбубәкіров С. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Қазақстан және әлем тарихы» кафедрасының доценті, тарих ғ.к.

Қосанбаев Қ. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Әлеуметтік пәндер» кафедрасының профессоры, филос.ғ.д.

Тіл білімі және әдебиеттану

Алчаева Л. С. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Әлем тілдері» кафедрасының аға оқытушысы;

Барысова Н.Т. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Әлем тілдері» кафедрасының аға оқытушысы.

Байтанаева-Молдалиева Д.А. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Тіл білімі» кафедрасының доценті, ф.ғ.к.;

Байменова С.С. – филология ғылымдарының магистрі.

Голикова Л.В. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Ағылшын филологиясы» кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.к.

Нарожная В.Д. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Тіл білімі» кафедрасының доценті, ф.ғ.д.

Салқынбай А.Б. – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, ф.ғ.д.

Бейнелеу өнері, мәдениет және спорт

Кемешев Д.А. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Кәсіптік оқыту және бейнелеу өнері» кафедрасының профессоры, п.ғ.д.

Майлиева Г.К. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы, х.ғ.к.;

Сералиева У.О. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы;

Байдосова А.А. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы.

Тлеулов Е.Э. – Физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебінің мұғалімі, Шымкент қ.

Жас ғалымдар ізденісі

Жақсылық Ә. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты Филология ғылыми мектебінің 3-курс студенті.

Муталиева Д.А. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Ағылшын филологиясы» кафедрасының аға оқытушысы.

Шорабекова М.Н. – Қазақстан Халықтар достығы инженерлік-педагогикалық университетінің магистранты.

Жалпы білім беретін орта мектептердегі оқыту және тәрбие әдістемелері

Керімбекова Ф.Қ. – «Өрлеу» БАҰО АҚ филиалы ОҚО бойынша ПҚБАИ «Басқару және білім беру сапасы» кафедрасының аға оқытушысы;

Үсенбаева С.С. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.к.;

Кажиақбарова Р.Б. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының доценті, ф.ғ.к.

Небесаева Ж.О. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің PhD докторанты;

Бектаева А.Ш. – «Шамалған» қазақ жалпы орта білім беру мектебінің сызу және бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі, Алматы облысы.

Тәңірбергенов М.Ж. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты Шығармашылық және жаңа технологиялар ғылыми мектебінің директоры, п.ғ.д., профессор;

Бишанов М. – «Сырдария» университетінің «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасының меңгерушісі, Жетісай қ., ОҚО;

Қонақбаева Ұ.Ж. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты «Кәсіптік оқыту және бейнелеу өнері» кафедрасының аға оқытушысы, PhD докторы.

НАШИ АВТОРЫ

Педагогика и психология

Байбатшаева А.Е. – заведующая кафедрой «Профессиональное обучение и изобразительное искусство» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.п.н., и.о. доцента;

Жолдасбекова Г.Д. – магистр-преподаватель кафедры «Профессиональное обучение и изобразительное искусство» Южно-Казахстанского государственного педагогического института.

Нурлыбекова А.Б. – проректор по научной работе Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.п.н., профессор;

Швайковский А.С. – старший преподаватель Южно-Казахстанского государственного университета им. М.Ауезова, к.п.н.

Досбенбетова А.Ш. – профессор кафедры «Общая педагогика» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.п.н.

Избасханова А.А. – старший преподаватель Южно-Казахстанского государственного университета им. М.Ауезова.

Қаражігітова К.Н. – доцент кафедры «Общая педагогика» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.п.н.

Есіркепова А.Б. – старший преподаватель Южно-Казахстанского государственного университета им. М.Ауезова.

Стычева О.А. – доцент кафедры «Казахская и мировая литература» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.п.н.;

Байдыбекова Е.И. – доцент кафедры «Методика начального обучения» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.п.н.

Тилеуова С.С. – доцент кафедры «Общая педагогика» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.п.н.

Естественнонаучные дисциплины и математика

Алтынбеков Ш.А. – доцент кафедры «Физика-математика» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.ф.-м.н.;

Умирбеков М.С. – магистр-преподаватель кафедры «Физика-математика» Южно-Казахстанского государственного педагогического института.

Балабеков О.С. – профессор кафедры «Биология» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.т.н., академик НАН РК.

Сартаева Х.М. – доцент кафедры «Биология» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.б.н.;

Байсеитова Н.М. – доцент кафедры «Биология» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.б.н.;

Халикова Г.С. – и.о.доцента кафедры «Биология» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.с.-х.н.

Жумабаев М.Ж. – директор Научной школы естествознания и математики Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.п.н., профессор

Мыктыбеков Б. – к.т.н., Центральный институт авиационного моторостроения, г.Москва, Россия;

Умирбеков М. – магистр-преподаватель кафедры «Физика-математика» Южно-Казахстанского государственного педагогического института.

Налибаев К.К. – старший преподаватель кафедры «География» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.п.н.;

Тажекова А.Ж. – старший преподаватель кафедры «География» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.г.н.;

Кожобекова З.Е. – старший преподаватель кафедры «География» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.г.н.

История и общественные дисциплины. Право экономика

Арынгазиева Б.Б. – заведующая кафедрой «Социальные дисциплины» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.филос.н., доцент.

Абдикайева А.А. – проректор по международному сотрудничеству и стратегическому развитию» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, доктор PhD;

Дрегер Алекс – историк-исследователь образовательного и исследовательского центра «Этнос», г.Дортмунд, Германия.

Абубакиров С. – доцент кафедры «История Казахстана и мировая история» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.и.н.

Косанбаев К. – профессор кафедрой «Социальные дисциплины» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.филос.н.

Языкознание и литературоведение

Алчаева Л. С. – старший преподаватель кафедры «Мировые языки» Южно-Казахстанского государственного педагогического института;

Барысова Н.Т. – старший преподаватель кафедры «Мировые языки» Южно-Казахстанского государственного педагогического института.

Байтанаева-Молдалиева Д.А. – доцент кафедры «Языкознание» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.ф.н.;

Байменова С.С. – магистр филологических наук.

Голикова Л.В. – старший преподаватель кафедры «Английская филология» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.п.н.

Нарожная В.Д. – доцент кафедры «Языкознание» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.ф.н.

Салкынбай А.Б. – профессор КазНУ им. аль-Фараби, д.ф.н.

Изобразительное искусство, культура и спорт

Кемешев Д.А. – профессор кафедры «Профессиональное обучение и изобразительное искусство» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.п.н.

Майлиева Г.К. – старший преподаватель кафедры «Теория и методика физического воспитания» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.х.н.;

Сералиева У.О. – старший преподаватель кафедры «Теория и методика физического воспитания» Южно-Казахстанского государственного педагогического института;

Байдосова А.А. – старший преподаватель кафедры «Теория и методика физического воспитания» Южно-Казахстанского государственного педагогического института.

Тлеулов Е.Э. – учитель Назарбаевской интеллектуальной школы физико-математического направления, г.Шымкент.

Поиски молодых учёных

Жаксылык А. – студентка 3-курса Филологической научной школы Южно-Казахстанского государственного педагогического института.

Муталиева Д.А. – старший преподаватель-магистр кафедры «Английская филология» Южно-Казахстанского государственного педагогического института.

Шорабекова М.Н. – магистрант Казахского инженерно-педагогического университета Дружбы народов.

Методика преподавания и проблемы воспитания в общеобразовательных средних школах

Керимбекова Ф.К. – старший преподаватель кафедры «Управление и качество образования» областного филиала НЦПК «Орлеу», к.п.н.;

Усенбаева С.С. – старший преподаватель кафедры «Методика начального обучения» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.п.н.;

Кажиақбарова Р.Б. – доцент кафедры «Методика начального обучения» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, к.ф.н.

Небесаева Ж.О. – PhD докторант Казахского национального педагогического университета им.Абая;

Бектаева А.Ш. – Преподаватель изобразительного искусства и черчения Муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения «Казахская средняя школаст. Шамалган», Алматинская обл.

Танирбергенов М.Ж. – директор Научной школы творчества и новых технологии Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.п.н., профессор;

Бишанов М. – заведующий кафедрой «Изобразительное искусство и дизайн» университета «Сырдария», г.Жетысай, ЮКО;

Конақбаева У.Ж. – старший преподаватель кафедры «Профессиональное обучение и изобразительное искусство» Южно-Казахстанского государственного педагогического института, доктор PhD.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ – CONTENTS

Аяшев О.
АЛҒЫ СӨЗ.....3

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

Байбатшаева А.Е., Жолдасбекова Г.Д.
КӘСІПТІК ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ТЕХНОЛОГИЯНЫ
ПАЙДАЛАНУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....5

Nurlybekova A.B., Shvaikovskiy A.S.
INTEGRATION OF ACADEMIC SUBJECTS IN KAZAKHSTANI INSTITUTES
OF HIGHER EDUCATION IN TERMS OF CREDIT TECHNOLOGY.....9

Досбенбетова А.Ш., Избасханова А.А.
ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СОДЕРЖАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ.....15

Каражигитова К.Н., Есиркепова А.Б.
ТЕХНОЛОГИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В РАБОТЕ ПО
ПРИОБЩЕНИЮ УЧАЩИХСЯ К ДОМАШНЕМУ ЧТЕНИЮ.....22

Стычева О.А., Байдыбекова Е.И.
ИНТЕРАКТИВНЫЕ ЛЕКЦИОННЫЕ ЗАНЯТИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ
ВУЗЕ.....29

Тілеуова С. С.
САНДЫҚ БІЛІМ ҚОРЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ – ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУДЫҢ
НЕГІЗГІ ТЕТІГІ.....35

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА

Балабеков О.С.
КОЭФФИЦИЕНТ АЭРАЦИИ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ЭКОЛОГИЧНОСТИ
РАЙОНОВ ЗАСТРОЙКИ ГОРОДОВ.....40

Алтынбеков Ш.А., Умирбеков М.С.
К РЕШЕНИЮ ЗАДАЧ СОПРЯЖЕНИЙ МЕХАНИКИ НЕОДНОРОДНЫХ
СОЛЕННЫХ МАСС ЗЕМЛИ.....46

Балабеков О.С., Сартаева Х.М., Байсеитова Н.М., Халикова Г.С.
РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ
ФАУНЫ ВОКРУГ УРАНОДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НАК
«КАЗАТОМПРОМ» ЮКО.....50

Жумабаев М.Ж., Мыктыбеков Б., Умирбеков М.
ОБ ОДНОМ АЛГОРИТМЕ РЕШЕНИЯ ОСЕСИММЕТРИЧНОЙ ЗАДАЧИ
ЦИЛИНДРА.....58

Нәлібаев К.Қ., Тәжекова А.Ж., Қожабекова З.Е.
ӨЛКЕТАНУДЫҢ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ КОНЦЕПЦИЯСЫ65

ТАРИХ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ПӘНДЕР. ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКА

Абдыкайева А.А., Дрезер А.
СТАНОВЛЕНИЕ «САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКОЙ ГАЗЕТЫ» КАК ПЕРВОГО ПЕЧАТНОГО ОРГАНА РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК И ХУДОЖЕСТВ В 1727-1740 гг.72

Әбубәкіров С.
ЕЛБАСЫНЫҢ ЖОЛДАУЫ – БОЛАШАҚҚА ДЕГЕН СЕНІМНІҢ КЕПІЛІ.....79

Арынғазиева Б.Б.
ӨТІРІКТІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАБИҒАТЫ МЕН ӨМІРДЕГІ ОРНЫ.....85

Қосанбаев Қ.
САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІҢ МӘДЕНИЕТПЕН ҰШТАСУЫ.....91

ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

Alchaeva L.S., Baryssova N.T.
LINGUISTICS IN LANGUAGE TEACHING.....99

Байтанаева-Молдалиева Д.А., Байменова С.С.
ОРЫС ТОПТАРЫНДА «ҰСТАЗ МАМАНДЫҒЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА ЖҮРГІЗІЛЕТІН ТІЛ ДАМУЫ ЖҰМЫСТАРЫ.....103

Golikova L.V.
BUILDING ENGLISH TEACHING SKILLS THROUGH THE INTERACTIVE WEB 2.0.....109

Маханова Г.Б.
ЭТИКО-ЭСТЕТИЧЕСКИЙ ИДЕАЛ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЖАЙМАУТОВА.....116

Нарожная В.Д.
ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОЙ И МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В НЕВЕРБАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....124

Салқынбай А.Б.
МӘТІННІҢ МӘНДІК ҚҰРЫЛЫМЫ.....134

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ. МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ

Кемешев Д.А.
БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУДА ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ОЙДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....141

Майлиева Г.К., Сералиева У.О., Байдосова А.А.
ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ПИЩЕВОГО БЕЛКА НА ОБМЕН ВЕЩЕСТВ.....145

Тлеулов Е.Э.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПОДГОТОВКИ ФИЗКУЛЬТУРНЫХ КАДРОВ ПРИ ПРОБЛЕМНОМ ОБУЧЕНИИ В ВУЗЕ.....	152
--	-----

ЖАС ҒАЛЫМДАР ІЗДЕНІСІ

Жақсылық Ә. АНТРОПОНИМДЕРДІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫНАН.....	158
Mutaliyeva D.A. THE SIGNIFICANCE OF THE EFFECTIVE CRITICAL THINKING INTEGRATION INTO THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING ENVIRONMENT.....	163
Шорабекова М.Н. РОЛЬ ТРАДИЦИЙ И ОБЫЧАЕВ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ КАРТИНЫ МИРА.....	168

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕГІ ОҚЫТУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ

Керімбекова Ф.Қ., Үсенбаева С.С., Қажиақбарова Р.Б. 12 ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАР.....	176
Небесаева Ж.О., Бектаева А.Ш. АРТПЕДАГОГИКА В КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ НА УРОКЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА	181
Тәңірбергенов М.Ж., Бишанов М., Қонақбаева Ұ.Ж. МЕКТЕПТЕ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ПӘНІНІҢ ТОЛЫҚ ЖҮЙЕЛІ ТҮРДЕ ОҚЫТЫЛУЫ – ӨМІР ТАЛАБЫ.....	187
БІЗДІҢ АВТОРЛАР.....	193
НАШИ АВТОРЫ	197

Басуға 15.12.2014 ж. қол қойылды.

Қаріп түрі: Times New Roman

Пішімі

Таралымы 300 дана

«» баспасы. Тапсырыс №

